

ПРОГРАМИ
курсів за вибором для початкових класів
Варіативна складова Типових навчальних планів

Книга 2

Упорядники: Л. Ф. Щербакова, Г. Ф. Древаль

*Схвалено для використання
у загальноосвітніх навчальних закладах*

УДК 373.3/5(073)

П78

*Схвалено для використання
у загальноосвітніх навчальних закладах
комісією з педагогіки та методики початкового навчання
Науково-методичної ради з питань освіти
Міністерства освіти і науки України
(лист ІМЗО від 02.07.2019 р. № 22.1/12-Г-528)*

Упорядники:

Л. Ф. Щербакова – головний спеціаліст департаменту загальної середньої та дошкільної освіти Міністерства освіти і науки України;

Г. Ф. Древаль – завідувачка сектору початкової освіти відділення дошкільної та загальної середньої освіти Інституту інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки України.

Програми курсів за вибором для початкових класів.

П78 Варіативна складова Типових навчальних планів. Книга 2 / упоряд.: Л. Ф. Щербакова, Г. Ф. Древаль. — Тернопіль: Мандрівець. — 248 с.

ISBN 978-966-634-553-3

ISBN 978-966-634-554-0 (Книга друга)

Збірник містить 10 програм курсів за вибором для 1–4 класів. Усі програми схвалені Міністерством освіти і науки України. Розроблені авторськими колективами (учителі, методисти, науковці) з різних регіонів України. В усіх програмах враховано досвід роботи учителів та учнів початкової ланки загальноосвітніх навчальних закладів.

Для вчителів початкових класів, студентів педагогічних навчальних закладів.

УДК 373.3/5(073)

Усі права застережено

All rights reserved

ISBN 978-966-634-553-3

ISBN 978-966-634-554-0 (Книга друга)

© Упоряд.: Л. Щербакова,

Г. Древаль,

© ТОВ “Мандрівець”

ЗМІСТ

Передмова	4
РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНОГО МИСЛЕННЯ. 1–4 класи (автор <i>О. Гісь</i>).....	5
РУССКИЙ ЯЗЫК. 2–4 классы (авторы: <i>И. Гудзик, И. Лапина</i>)	40
ОСНОВИ ХРИСТИЯНСЬКОЇ ЕТИКИ. 1–4 класи (автори: <i>В. Жуковський, Т. Барщевський, А. Васьків, М. Влад (Аузяк), О. Гаверисюк, І. Гнатів, Р. Голянчук, Г. Добош, Р. Євтушенко, Т. Клиненко, Н. Лахман, М. Николин, О. Огірко, Т. Саннікова, І. Сіданіч, Г. Сохань, М. Федик, С. Филипчук, Л. Цюпа</i>)	80
АБЕТКА ХАРЧУВАННЯ. 1–4 класи (автори: <i>О. Ващенко, С. Свириденко, О. Чорновіл</i>).....	120
ДОРОГА В ДИВОСВІТ. 1–4 класи (автор <i>Н. Поліщук</i>)	135
НАРОДНА ВИШИВКА. 2–4 класи (автор <i>Л. Свінціцька</i>)	166
АБЕТКА ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА. 1–4 класи (автор <i>Л. Петренко</i>).....	180
ОСНОВИ ТЕАТРАЛЬНОЇ ГРАМОТИ. 1–4 класи (автор <i>Л. Самсоненко</i>)	208
МОРАЛЬНО-ЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ. 1–4 класи (автор <i>Л. Слотвинська</i>)	216
ПОЕТИКА. 1 клас (автор <i>Т. Петровська</i>)	235

ПЕРЕДМОВА

Загальні засади будови початкової загальної освіти визначені Базовим навчальним планом початкової школи. На його основі розроблені Типові навчальні плани для 1–4 класів загальноосвітніх навчальних закладів.

Зміст кожної освітньої галузі реалізується через навчальні предмети і курси інваріантної складової.

Якщо інваріантна складова змісту початкової загальної освіти формується на державному рівні і є обов'язковою для всіх загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від їх підпорядкування і форм власності, то варіативну складову навчальний заклад формує самостійно.

На основі Типових навчальних планів для 1–4 класів навчальні заклади щороку складають робочі навчальні плани, в яких конкретизується варіативна складова початкової освіти з урахуванням особливостей організації навчального процесу та індивідуальних потреб учня.

Збірник курсів за вибором складають 10 навчальних програм, які розробили автори й авторські колективи, в тому числі науковці, методисти, вчителі з різних регіонів України.

Така варіативність дає змогу вчителю обрати програми відповідно до власних поглядів, уподобань і за наявності бажання та можливостей учнів їх вивчати, а також створення належних умов для їх опанування.

Вибір будь-якого курсу має бути обговорений на батьківських зборах та засіданнях педагогічної ради навчального закладу.

Визначені курси варіативної складової зазначаються в розкладі уроків після предметів інваріантної частини навчального плану.

Домашні завдання з курсів за вибором не задають. Навчальні досягнення учнів із обраних предметів варіативної складової навчальних планів не оцінюють.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНОГО МИСЛЕННЯ

1–4 класи

Автор

О. ПІСЬ –

науковий співробітник відділу
числових методів математичної
фізики Інституту прикладних
проблем механіки та математики
імені Я. С. Підстригача НАН
України, психолог, учитель ви-
щої категорії, кандидат фізико-
математичних наук

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Донедавна у сучасній школі педагоги акцентували на розвитку так званого **репродуктивного** (відтворювального) мислення. Загальноосвітні навчальні програми загалом були скеровані на засвоєння певного обсягу знань та їх відтворення. Діти отримували готові знання, гублячи при цьому самостійний, творчий підхід до навчання. На сьогодні по всьому світі йдуть пошуки нових, ефективніших, форм навчання. І насамперед – у напрямку розширення творчих можливостей дитини, розкриття її особистості та розвитку так званого продуктивного мислення.

Що ж таке продуктивне мислення і як його розвивати? З'ясовано, що продуктивне мислення розвивається тоді, коли дитина вирішує *нестандартні* завдання, шукає *нові підходи* до стандартних, самостійно освоює навколишній світ.

З огляду на це, пропонуємо **навчальну** програму розвитку продуктивного мислення, яка розроблена на стику логіки, математики, мови та психології.

Програма орієнтована на **розвиток** основних аспектів розумової діяльності і має на меті сформувати мислення дітей на систематичній основі, навчити їх основних операцій та прийомів мислення, розвинути кмітливість, просторову уяву, пам'ять та увагу.

Це інтегрований курс, на який покладається **завдання** – формувати у дітей здатність до аналізу та синтезу, абстрагування і конкретизації, вміння класифікувати та узагальнювати, порівнювати та виділяти суттєве, мислити за аналогією, бачити відмінності та закономірності, знаходити причинно-наслідкові зв'язки, а також уміння мислити асоціативно та шукати нестандартні підходи до розв'язання задач.

Як основний **метод** стимулювання продуктивного мислення є максимальна самостійність учня та мінімальне пояснення вчителя. Рекомендована форма роботи на уроках – ігрова.

Увага! Обсяг матеріалу за темами значно перевищує кількість запропонованих годин. Додаткові теми помічені знаком "+". За наявності додаткових годин учитель на власний розсуд може вибрати ті теми, які він вважає актуальними для учнів, відповідно до рівня підготовки класу та ступеня засвоєння матеріалу.

Примітка. Завдання з додаткових тем на розвиток уваги можна використовувати для концентрації уваги перед початком занять. Жартівливі запитання і завдання доцільно використовувати для розрядки чи поживлення уроку.

1 клас

35 годин (1 год на тиждень)

К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
СПОСТЕРЕЖЛИВІСТЬ		
1	<p>Тема 1. Перцептивні здібності Пошук однакових малюнків. Відмінності між малюнками. Помилки в малюнках.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>порівнює</i> малюнки і <i>виокремлює</i> з групи малюнків однакові; • <i>знаходить відмінності</i> між малюнками; • <i>знаходить помилки</i> в малюнках, пояснюючи, що не так.
ЗАГАЛЬНА ОБІЗНАНІСТЬ		
2	<p>Тема 2. Рослинний світ. Гриби Хвойні та листяні дерева. Рослини, їхні листя й плоди. Овочі та фрукти. Ягідні рослини. Їстівні та отруйні гриби.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>вчиться розрізняти</i> хвойні та листяні дерева, овочі та фрукти, ягідні рослини; • <i>співвідносить</i> листя та плоди з рослинами, на яких вони виростили; • <i>вивчає</i> назви найпоширеніших грибів; • <i>вчиться розрізняти</i> їстівні та отруйні гриби.
4	<p>Тема 3. Тваринний світ. Етапи розвитку живого Назви тварин. Дикі та свійські тварини. Місце проживання тварин та їх пристосованість до життя. Птахи та комахи. Риби. Тварини та їхнє потомство. Їжа тварин.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>вивчає</i> назви тварин; • <i>відрізняє</i> свійських тварин від диких; • <i>розрізняє</i> місце проживання різних тварин, <i>встановлює</i> їх пристосованість до життя; • <i>називає</i> способи харчування тварин;

	Етапи розвитку рослинного і тваринного світу.	<ul style="list-style-type: none"> • <i>ознайомлюється</i> з найпростішою класифікацією тваринного світу: птахи, комахи, риби тощо; • <i>одержує</i> елементарні відомості про етапи розвитку рослинного і тваринного світу; • <i>називає</i> хронологію подій.
1	Тема 4. Властивості та застосування предметів Матеріали, що з них виготовляють речі. Властивості речовин. Застосування предметів.	Учень (учениця): <ul style="list-style-type: none"> • <i>ознайомлюється</i> з матеріалами, що з них виготовляють речі, їхніми основними властивостями; • <i>одержує поняття</i> щодо сфери застосування різних предметів.
1	Тема 5. Продукти харчування Харчові продукти та способи їх вживання. Молочні продукти. Продукти з борошна. Солодощі. Зернові культури.	Учень (учениця): <ul style="list-style-type: none"> • <i>розрізняє</i> та <i>називає</i> види харчових продуктів: молочні, із борошна, солодощі тощо; • <i>ознайомлюється</i> з основними типами зернових культур та <i>називає</i> продукти, які з них виготовляють.
2	Тема 6. Органи чуттів Слух, нюх, дотик, зір, смак.	Учень (учениця): <ul style="list-style-type: none"> • <i>ознайомлюється</i> із п'ятьма органами чуття людини; • <i>вивчає</i> їхні можливості; • <i>засвоює</i> назви: солодкий, кислий, гіркий, солоний.
1	Тема 7. Клімат. Погода. Пори року Співвіднесення одягу та погоди. Асоціативні відчуття “холодно”, “тепло”.	Учень (учениця): <ul style="list-style-type: none"> • <i>закріплює знання</i> про основні пори року, клімат та погодні умови; • <i>називає</i> асоціативні відчуття, дивлячись на зображення різних об'єктів.

ТОЧНІСТЬ РУХІВ. ДІЯ ЗА ПРАВИЛОМ

1	<p>Тема 8. Розвиток дрібної моторики руки, точність рухів. Дія за правилом</p> <p>Ідентифікація фігур та розфарбовування за правилом. Побудова ліній і фігур, тожних заданим. Малюнок одним розчерком. Відновлення малюнка за частковим контуром. Тест на точність та координацію рухів. Уміння діяти за вказаною інструкцією.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>відтворює</i> лінії та фігури, що відповідають заданим; • <i>малює</i> вказані фігури одним розчерком (не відриваючи руки від паперу і не проводячи двічі по одній лінії); • <i>розфарбовує</i> фігури за вказаним правилом; • <i>діє</i> за вказаною інструкцією.
---	---	---

СПІЛЬНІ ОЗНАКИ. ВЛАСТИВОСТІ

1	<p>Тема 9. Подібність у суттєвому. “Зайва” фігура. Групування за подібними ознаками</p> <p>Виділення “зайвого”. Спільні ознаки у різних об’єктів. Групування парами.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>об’єднує</i> намальовані об’єкти у групу з основною спільною ознакою; • <i>виокремлює</i> і <i>називає</i> “зайвий” об’єкт, який до цієї групи не належить; • <i>групує</i> предмети парами за подібними ознаками.
---	---	--

УЗАГАЛЬНЕННЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ. КРУГИ ЕЙЛЕРА

2	<p>Тема 10. Узагальнення та класифікація. Круги Ейлера</p> <p>Узагальнення. Класифікація за кольором, будовою, формою, кількістю, властивостями. Знаходження спільних ознак у групах.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>класифікує</i> об’єкти у класи за певними ознаками: кольором, будовою, формою, кількістю, властивостями, малюючи круги Ейлера; • <i>знаходить</i> спільні ознаки у виділених групах.
---	--	---

ПОРІВНЯННЯ

2	<p>Тема 11. Порівняння</p> <p>Порівняння за розміром, формою, кількістю, об’ємом, швидкістю.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>порівнює</i> об’єкти за розміром, формою, кількістю та швидкістю.
---	---	---

КОМБІНАТОРИКА ТА ЛОГІКА

2	<p>Тема 12. Комбінаторика. Логічний порядок дій. Найпростіші логічні задачі на порівняння, заперечення та перетин множин</p> <p>Комбінаторне розфарбовування. Логічна побудова порядку слідування малюнків та складання розповіді за ними. Найпростіші логічні задачі.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розфарбовує</i> малюнки за заданим комбінаторним правилом; • <i>встановлює</i> логічний порядок подій, зображених на малюнках; • <i>складає</i> розповідь за малюнками, <i>розповідає</i> її вголос; • <i>розв'язує</i> найпростіші логічні задачі, вдаючись до таких понять логіки, як заперечення, порівняння та перетин множин.
---	---	---

АРИФМЕТИКА

2	<p>Тема 13. Порівняння величин у навколишньому житті. Вирівнювання кількості</p> <p>Відповідність арифметичних дій та малюнків. Відновлення чисел та дій у арифметичних виразах. Поняття “однакове”, “менше”, “більше” на числовому рівні. Практичне застосування цих понять. Задачі на зважування.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>встановлює</i> та <i>записує</i> до кожного малюнка відповідну математичну дію; • <i>записує</i> знаки “=”, “<”, “>” між заданими числами; • <i>відновлює</i> у математичних виразах пропущені числа та арифметичні дії; • <i>розв'язує</i> задачі на зважування; • <i>добирає</i> у співвідношеннях відповідні числа із трьох запропонованих.
---	--	--

ЗАКОНОМІРНОСТІ

1	<p>Тема 14. Пошук закономірностей</p> <p>Домальовування фігури за знайденим правилом. Закриті та відкриті тести.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>встановлює</i> закономірність зміни фігур та <i>вибирає</i> серед п'яти запропонованих (у закритих тестах) або <i>домальовує</i> (у відкритих тестах) фігуру, яка є логічним продовженням виявленого правила.
---	---	---

НЕВЕРБАЛЬНІ АНАЛОГІЇ

1	<p>Тема 15. Аналогії на невербальному рівні. Найпростіші аналоги матриць Равена</p> <p>Знаходження малюнка за аналогією до заданої пари малюнків. Вибір малюнка, який правильно завершує подану композицію.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>встановлює</i> ідею утворення другого малюнка з першого (у верхній заданій парі) і <i>добирає</i> четвертий малюнок, який співвідноситься з третім малюнком за цим самим правилом або логічно завершує композицію.
---	--	--

НАОЧНО-СХЕМАТИЧНЕ МИСЛЕННЯ

1	<p>Тема 16. Розвиток наочно-схематичного мислення</p> <p>Упорядкування слів та фігур за заданою схемою. Читання “маршруту” за стрілками.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>просувається</i> по схемі за вказаним схематичним маршрутом; • <i>читає</i> слова та <i>впорядковує</i> фігури за вказаною схемою; • <i>просувається</i> по таблиці згідно з “маршрутом”, що вказаний стрілками, і <i>записує</i> відповідь.
---	---	--

1	<p>Тема 17. Таблиця-схема структури тваринного та рослинного світу</p> <p>Загальні поняття щодо класифікації тваринного та рослинного світу.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>ознайомлюється</i> з найпростішою класифікацією рослинного та тваринного світу; • <i>словесно описує</i> належність рослини чи тварини до вказаного класу та групи.
---	---	--

ПРОСТОРОВА УЯВА ТА ОРІЄНТАЦІЯ

1	<p>Тема 18. Лабіринти. Орієнтація</p> <p>Поняття про лабіринт. Пошук шляху в лабіринті. Просторова орієнтація (ліворуч, праворуч).</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>шукає шлях</i> проходження лабіринту: від “входу” до “виходу”; • <i>малює</i> цей шлях; • <i>вивчає</i> за малюнком поняття “правий”, “лівий”, “праворуч”, “ліворуч”.
---	---	---

1	<p>Тема 19. Старовинна гра “Танграм”. Ідентифікація вирізаних частин фігур Поняття про гру “Танграм”. Доповнення малюнка частинною, якої бракує. Складання цілого з частин.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>будує</i> із частин квадрата фігури, що зображені на малюнках; • <i>добирає</i> поміж п’яти запропонованих фігур той фрагмент, який правильно завершує вказаний малюнок; • <i>складає і зафарбовує</i> цілий квадрат із вказаних фрагментів.
ГЕОМЕТРІЯ		
1	<p>Тема 20. Геометричні задачі Ідентифікація фігури з її схематичним зображенням. Класифікація ліній: прямі, криві, ламані. Замкнені та розімкнуті лінії. Поділ на частини. Розрізання за вказаним правилом.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>співвідносить</i> предмети з їхніми схематичними зображеннями; • <i>позначає</i> на малюнках прямі, криві та ламані лінії; • <i>вказує</i> замкнуті та розімкнуті лінії; • <i>ділить</i> фігури на частини за допомогою прямих ліній.
“СІРНИКОВІ” ЗАДАЧІ		
1	<p>Тема 21. Логічні задачі з сірниками Побудова фігур із заданої кількості сірників. Вилучення та переставляння сірників у малюнках. Правила поводження з вогнем та сірниками.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>будує та перебудовує</i> геометричні фігури із вказаної кількості сірників; • <i>вилучає чи переставляє</i> сірники у літерах або рівностях для отримання інших літер та правильних рівностей.
МОВА ТА МИСЛЕННЯ		
1	<p>Тема 22. Антоніми. Узагальнення. Пізнавальні таблички про природу Пошук слова-антоніма. Пошук узагальнювального слова.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>добирає</i> антоніми до вказаних слів із запропонованого списку; • <i>знаходить</i> узагальнювальне слово;

	Підсумкові таблички про природу. Правильні назви потомства тварин. Будова тіла тварин. Назви квітів.	<ul style="list-style-type: none"> • <i>заповнює</i> таблички про тварин та будову їхнього тіла; • <i>записує</i> правильні назви тварин та їхнього потомства; • <i>наводить приклади</i> рослин і тварин відповідно до таблиці їх класифікації; • <i>вписує</i> пропущені літери у назви квітів.
3	Тема 23. Евристичне мислення на вербальному (словесному) рівні. Загадки Відгадування загадок. Інтелектуальний тренінг. Анаграми (слова з переставленими літерами). Інтерв'ю на загальну обізнаність.	Учень (учениця): <ul style="list-style-type: none"> • <i>відгадує</i> загадки; • <i>відгадує</i> та <i>записує</i> загадані слова; • <i>будує</i> слова та речення за їхніми складами чи частинами; • <i>читає</i> анаграми, встановлюючи правильний порядок слідування літер; • <i>відповідає</i> на запитання інтерв'ю (анкети), записуючи відповіді у відповідні таблиці.
УВАГА ТА ЇЇ КОРЕКЦІЯ		
	Тема 24. Перевірка та розвиток уваги. Переключення уваги 1. Гра “Муха” Запам'ятовувати шлях переміщення “мухи”, який учитель описує спочатку в повільному темпі, а потім – у швидкому, по клітинках квадрата розміром 3×3 і в кінці гри вказувати номер клітинки, на якій “муха” зупинилася.	Учень (учениця): <ul style="list-style-type: none"> • <i>тренує</i> увагу, стежачи за переміщенням “мухи” по намальованій таблиці згідно з маршрутом, який уголос диктує вчитель; • <i>записує</i> назву клітинки, де “муха” зупинилася.

	<p>2. Заплутані лінії Утримування уваги на заплутаних лініях. Знаходження об'єктів, які з'єднані лінією.</p> <p>3. Вправи на корекцію уваги Малюнок за правилом. Нестандартні кросворди. Пошук чисел. Викреслювання чи підкреслення літер за певним правилом (спрощений аналог відомої у психології коректурної проби Бурбона). Фарбування та вставляння символів за заданим правилом.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>очима стежить</i> за вказаною лінією, визначаючи, які саме об'єкти з'єднані між собою. <p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>тренує</i> свою увагу, створюючи малюнок за вказаним правилом; • <i>шукає</i> та зафарбовує слова у нестандартних кросвордах; • <i>шукає</i> числа у таблиці; • <i>підкреслює</i> чи <i>закреслює</i> вказану літеру, вставляючи відповідні значки у намальовані фігури; • <i>розфарбовує</i> малюнок відповідно до вказаної нумерації кольорів.
--	--	---

+ТВОРЧІ ТРЕНІНГИ

Тема 1. Невербальні творчі тренінги. Домальовування малюнка за поданим фрагментом лінії

Домалювати малюнок за поданим фрагментом лінії (хвилястої лінії, півкруга, ламаної, двох паралельних ліній). Що оригінальніший малюнок, то вищі показники творчого потенціалу дитини.

Тема 2. Вербальні творчі тренінги. Складання казок на задану тему. Нове застосування звичайних предметів

Скласти казку на задану тему, наприклад: “Звідки у редиски хвостик”, “Чому кавун смугастий” тощо. Придумати якомога більше застосувань для звичайних предметів (наприклад, цеглини, олівця, мила і т. п.).

+ЛОГІЧНІ ІГРИ

Тема 3. Логічні ігри

1. “Хрестики-нулики”.

Варіант гри у “хрестики-нулики” можна ускладнити, збільшуючи кількість клітинок, наприклад, грати у квадраті 5 × 5.

2. Гра в кутики.

Грають двоє. На шаховій дошці в одному куті – 9 білих пішаків, розташованих у квадраті 3×3, у протилежному куті (по діагоналі) – 9 чорних пішаків, розташованих аналогічно. Кожному гравцеві треба якнайшвидше перемістити свої 9 пішаків у протилежний кут дошки (на вихідну позицію суперника), за один хід переміщаючись лише на одну клітинку по горизонталі або по вертикалі. Якщо ж на шляху стоїть один свій або один чужий пішак, то його можна перестрибнути, продовжуючи перестрибувати за один свій хід доти, доки це можливо.

3. Гра “Розплутанка”.

7-8 дітей стають у коло і беруть один одного за руки так, щоб ліва і права рука кожної дитини була подана двом різним дітям. “Вільних” рук не повинно залишатися. Не розриваючи рук, треба якомога швидше “розплутатися”.

+РОЗВИТОК ПАМ'ЯТІ

Тема 4. Розвиток зорової пам'яті

1. Гра “Пам'ять”.

Беруть набір із 30–40 однакових зовні карток з малюнками на внутрішній стороні, причому кожен малюнок трапляється двічі. Картки розкладають малюнками донизу. Діти по чергово перевертають по 2 картки. Якщо трапляться однакові малюнки, пару забирають собі, отримуючи бал, якщо ні, то картки повертають у попереднє положення. Перемагає той, хто ліпше запам'ятав розташування малюнків і, відповідно, отримав більше балів.

2. Запам'ятовування фігур, предметів, порядку їх розташування.

а) Показати дітям 6–8 намальованих на папері геометричних фігур упродовж 20 с. Діти зображають ці фігури у зошиті у такому самому порядку, як побачили на малюнку. (С. 68)*

б) Покласти на стіл 7–10 різних предметів і показати їх дітям. Накривши предмети серветкою, вилучити один або поміняти предмети місцями. Діти згадують, який предмет зник або кажуть, як змінилося розташування предметів.

в) Покласти на стіл у ряд 7-8 різних предметів і показати їх дітям. Накривши їх скатертиною, попросити дитину назвати предмети за порядком зліва направо або навпаки.

Тема 5. Розвиток слухової пам'яті. Асоціативне запам'ятовування (с. 68-69)*

---

*Тут і далі: Планета міркувань: Методичний посібник для вчителів / О. М. Гісь, І. Ф. Філяк. – К.: Інститут сучасного підручника, 2009.

1. Механічне запам'ятовування

Прочитати дітям 8 будь-яких односкладових слів. Діти відновлюють хоча б частину прослуханих слів і записують їх у зошит.

2. Асоціативне запам'ятовування

Учитель читає 10–12 різних пар асоціативних слів. Діти намагаються запам'ятати ці пари. Далі вчитель читає перше слово з асоціативної пари, а учні згадують і записують друге слово.

2 клас

35 годин (1 год на тиждень)

К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
РОЗВИТОК ПРОСТОРОВОЇ УЯВИ ТА ОРІЄНТАЦІЇ		
1	Тема 1. Розвиток перцептивних здібностей Вправи на спостережливість та увагу. Помилки в малюнках. Кількість предметів. Відмінність, подібність.	Учень (учениця): <ul style="list-style-type: none"> • <i>знаходить помилки</i> в поданих малюнках, відмінності між малюнками; • <i>знаходить</i> два однакові малюнки; • <i>виділяє</i> на малюнках окремі зображення.
РОЗВИТОК НЕВЕРБАЛЬНОГО ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ		
1	Тема 2. Логіка малюнків Узагальнення. Класифікація. Порівняння та аналіз.	Учень (учениця): <ul style="list-style-type: none"> • <i>узагальнює</i>, добираючи спільну назву для вказаних об'єктів; • <i>класифікує</i>, об'єднуючи об'єкти у класи; • <i>порівнює, здійснює</i> аналіз подібності та відмінності різних об'єктів.
1	Тема 3. Подібність у суттєвому. Що “зайве”? Символьний рівень	Учень (учениця): <ul style="list-style-type: none"> • <i>об'єднує</i> намальовані об'єкти у групу з основною спільною ознакою;

	Визначення “зайвого” символу за певною ознакою.	• <i>виділяє і називає</i> “зайвий” об’єкт, який до цієї групи не належить.
1	Тема 4. Закономірності Знаходження закономірності побудови фігур. Закриті тести – вибір правильної відповіді серед кількох запропонованих.	Учень (учениця): • <i>встановлює</i> закономірність зміни фігур та <i>вибирає</i> серед запропонованих ту, яка є логічним продовженням виявленого правила.
1	Тема 5. Мислення за аналогією. Невербальні аналогії Побудова малюнка за аналогією до заданої пари малюнків. Побудова слова з літер за заданим правилом.	Учень (учениця): • <i>встановлює</i> ідею утворення другого малюнка (чи слова) з першого і <i>добирає</i> четвертий малюнок, який співвідноситься з третім за цим самим правилом.
1	Тема 6. Наочно-схематичне мислення Читання схем. Рух за вказаним схематичним маршрутом. Читання слів за вказаним маршрутом.	Учень (учениця): • <i>зіставляє</i> слова із їхнім схематичним зображенням; • <i>просувається</i> по схемі за вказаним схематичним маршрутом; • <i>читає</i> слова та <i>впорядковує</i> числа за вказаною схемою; • <i>просувається</i> по таблиці згідно з вказаними стрілками “маршрутом” і <i>записує</i> відповідь.
МОВА ТА МИСЛЕННЯ. РОЗВИТОК ВЕРБАЛЬНОГО (СЛОВЕСНОГО) ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ		
1	Тема 7. Антоніми. Виокремлення суттєвих ознак. Узагальнення на вербальному рівні Пошук слів-антонімів. Пошук найсуттєвіших ознак різних об’єктів.	Учень (учениця): • <i>добирає і записує</i> антоніми до вказаних слів або <i>вибирає</i> їх із запропонованих; • <i>завершує</i> побудову речення, добираючи найсуттєвіше слово із числа запропонованих;

	Добір узагальнювального слова.	<ul style="list-style-type: none"> • <i>називає</i> узагальнювальне слово до пари заданих слів; • <i>добирає</i> з довідки слово, яке найточніше характеризує задане слово.
1	<p>Тема 8. Подібність за суттєвою ознакою. Що “зайве”?</p> <p>Вибір “зайвого” слова за суттєвою ознакою. Нетрадиційне виокремлення “зайвого”.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>об’єднує</i> слова у групи за спільною ознакою; • <i>виділяє</i> і <i>називає</i> “зайве” слово, яке до цієї групи не належить; • <i>виділяє</i> “зайве” слово, добираючи нестандартні способи об’єднання слів у групи за спільною ознакою.
1	<p>Тема 9. Класифікація. Точність формулювань</p> <p>Класифікація предметів за різноманітними ознаками. Розподіл слів на два задані класи. Аргументація вибору. Вироблення навичок точного формулювання.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>класифікує</i> слова у класи за їхнім змістом; • <i>аргументує</i> свій вибір; • <i>обирає</i> серед запропонованих твердження, яке найточніше описує малюнок.
1	<p>Тема 10. Вербальні аналогії</p> <p>Добір слова за аналогією до заданої пари слів.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>встановлює</i> смисловий зв’язок між першою парою слів і <i>добирає</i> аналогічне слово у другій парі.
1	<p>Тема 11. Прислів’я та приказки. Фразеологізми. Народні прикмети</p> <p>Вправи на засвоєння та тлумачення приказок, фразеологізмів.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>добирає</i> слово, яке правильно завершує приказку; • <i>об’єднує</i> початок приказки з її закінченням; • <i>пояснює</i> фразеологізми; • <i>складає</i> “розсипані” речення; • <i>запам’ятовує</i> народні прикмети.

ЕВРИСТИЧНЕ МИСЛЕННЯ

1	<p>Тема 12. Гнучкість мислення. Читання шифрограм. Кодування</p> <p>Поняття про шифрування, читання шифрограм. Різні способи кодування та розкодування інформації. Розкодування слів та речень за даним числовим або символним кодом.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>має уявлення</i> про шифрограму, кодування; • <i>розшифровує</i> слова та речення за їхнім числовим або символним кодом, роблячи логічні зіставлення.
3	<p>Тема 13. Інтелектуальний мовний тренінг. Підвищення рівня обізнаності. Мовні головоломки. Анаграми. Метаграми. Монограми</p> <p>Відновлення пропущених літер. Побудова слів за вказаними складами. Відгадування складів, які є кінцем першого заданого слова і початком другого. Дзеркальні відображення. Горизонтальна симетрія. Мовні головоломки з використанням принципу симетрії. Читання анаграм як один зі способів пришвидшення техніки читання. Ускладнений варіант завдання з анаграмами. Анаграми-приказки. Метаграми (перехід від слова до слова за допомогою зміни лише однієї літери при кожному кроці). Монограми. Нестандартні кросворди. Чайнворди.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>читає</i> слова, у яких пропущені літери, <i>будує</i> слова за їхніми складами; • <i>відгадує</i> склади, які є кінцем першого слова і початком другого; • <i>читає</i> слова у їхньому дзеркальному відображенні; • <i>відновлює</i> початкове слово, переставляючи літери; • <i>читає</i> анаграми-приказки; • <i>добирає</i> слова в метаграмах, змінюючи на кожному кроці лише одну літеру; • <i>відгадує</i> ідею побудови метаграм; • <i>шукає</i> слова у нестандартних кросвордах; • <i>відгадує</i> і <i>записує</i> слова у чайнвордах.

1	<p>Тема 14. Асоціативне мислення. Загадки Пошук асоціативного слова до заданої групи слів. Асоціативні загадки та загадки звичайні.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>добирає</i> асоціативне слово до трьох заданих слів; • <i>відгадує</i> асоціативні загадки за кількома асоціативними словами; • <i>відгадує</i> звичайні загадки.
1	<p>Тема 15. Ребуси Розгадування буквених, буквено-числових ребусів та ребусів у малюнках.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>читає</i> слова, зображені з допомогою малюнків-ребусів та числових ребусів.
4	<p>Тема 16. Тренінг евристичного мислення Евристичні задачі. Нестандартна арифметика. Задачі з сірниками. Жартівливі задачі.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розв'язує</i> нестандартні евристичні задачі; • <i>будує</i> слова за їхніми арифметичним заданням; • <i>обчислює</i> числа, задані нестандартним способом; • <i>розв'язує</i> сірникові задачі способом переставлення сірників; • <i>складає</i> правильні рівності.
<p>РОЗВИТОК МИСЛЕННЯ НА ОСНОВІ МАТЕМАТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ</p>		
1	<p>Тема 17. Задачі геометричного змісту. Формування просторової уяви Геометричні фігури та їх класифікація. Побудова та лічба різних геометричних фігур. Відрізки, прямі, фігури та їх взаємне розташування. Формування просторової уяви. Малюнок одним розчерком.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>лічить</i> геометричні фігури, зображені на малюнку; • <i>розв'язує</i> найпростіші геометричні задачі на побудову, поділ на частини; • <i>малює</i> фігури одним розчерком.

2	<p>Тема 18. Аналіз та синтез на основі математичного матеріалу Проміжки та інтервали. Метод підбору. Арифметичні задачі. Пропорції.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розв'язує</i> задачі на проміжки та інтервали, арифметичні задачі; • <i>добирає</i> цілочисельні розв'язки до задачі, <i>складає</i> найпростіші пропорції.
1	<p>Тема 19. Властивості чисел та їх порівняння Числові задачі. Відновлення чисел.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>відновлює</i> пропущені числа у рівностях та нерівностях; • <i>добирає</i> числа, які відповідають усім заданим умовам.
1	<p>Тема 20. Закономірності числових послідовностей Продовження побудови числового чи буквено-числового ряду.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>встановлює</i> закономірності побудови числового ряду і <i>продовжує</i> вказаний ряд, дотримуючись цієї закономірності.
1	<p>Тема 21. Комбінаторика Найпростіші комбінаторні задачі. Переставляння. Розміщення.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розв'язує</i> комбінаторні задачі, застосовуючи ідею переставлянь та розміщення.
4	<p>Тема 22. Логічне мислення на вербальному рівні Задачі на порівняння та розташування. Задачі на перетин множин. Таблички істинності як метод розв'язування логічних задач. Метод виключення. Переплутані написи. Хибні твердження. Найпростіші доведення.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>порівнює</i> об'єкти за вказаною властивістю, <i>розв'язує</i> задачі на зважування; • <i>розв'язує</i> логічні задачі з використанням таких понять логіки, як перетин множин, таблички істинності, метод вилучення, хибні твердження та побудова заперечень до них; • <i>здійснює</i> найпростіші доведення та робить логічні умовиводи.

1	<p>Тема 23. Задачі на планування дій. Задачі про “чорну скриньку” Задачі на переливання. Задачі на перевезення. Задачі про “чорну скриньку”.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розв’язує</i> задачі на переливання, на перевезення; • <i>проводить</i> дедуктивний аналіз, розв’язуючи задачі про “чорну скриньку”.
ПРОСТОРОВА УЯВА		
2	<p>Тема 24. Розвиток просторової уяви Гра “Танграм”. Побудова фігур за їхніми частинами. Поділ фігури на частини. Ідентифікація вирізаних частин фігури. Обертання у просторі об’ємних фігур. Розгортки кубика. Відновлення фігури за її розгорткою.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>складає</i> зображені фігури з частин розрізаного квадрата у грі “Танграм”; • <i>добирає</i> частини фігур, з яких можна утворити цілу фігуру; • <i>впізнає</i> об’ємну фігуру при її обертанні у просторі; • <i>називає</i> номер фігури за її розгорткою.
КОРЕКЦІЯ УВАГИ		
1	<p>Тема 25. Розвиток уваги. Коректурні проби. Порядкова лічба фігур та малюнків. Лічба цифр у таблиці. Розфарбуй за правилом.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>тренує</i> свою увагу, підраховуючи кількість однакових чисел, що у таблиці, підкреслюючи вказані літери у коректурних пробах; • <i>називає</i> числа, що розміщені у таблиці, у порядку їх зростання; • <i>замальовує</i> фрагменти малюнка згідно з указаним кольором.

+ТВОРЧІ ТРЕНІНГИ

Тема 1. Невербальні творчі тренінги. Домальовування малюнка за поданим фрагментом лінії. Вітальні картки на незвичайні свята. Листи-малюнки.

Домалювати малюнок за поданим фрагментом лінії. Намалювати картку до Дня сміливця, Дня ласуна, Дня модниці, Дня футболіста, Дня сміху тощо. Написати лист у вигляді малюнка, наприклад, зобразити набором малюнків фразу “Ходімо грати у футбол сьогодні ввечері”.

Тема 2. Мовні ігри.

1. Гра “Категорії”.

На задану літеру написати по одному слову з певної категорії понять: місто, країна, ім'я, тварина, рослина тощо.

2. Гра “Буквений солітер”.

Дописувати у квадраті 5×5 до заданого слова по одній літері так, щоб щоразу утворювалось нове слово. Читати можна у будь-якому напрямку, крім діагонального.

3. Гра на складання слів.

Скласти якомога більше нових слів з літер заданого слова.

+РОЗВИТОК РІЗНИХ ВИДІВ ПАМ'ЯТІ

Тема 3.

Перевірка та тренування пам'яті за тривалістю запам'ятовування (с. 69)*

Оперативна пам'ять. Запам'ятовування та відтворення набору із 4–6 цифр.

Перевірка та тренування пам'яті за типом аналізатора (с. 68)*

1. Слухова пам'ять. Тренування слухової пам'яті способом побудови асоціативних ланцюжків. Звичайне запам'ятовування 10 слів, не пов'язаних між собою. Запам'ятовування 20 слів асоціативним способом. Цей спосіб полягає у тому, що кожне наступне слово, яке називає вчитель, учень асоціативно пов'язує з попереднім, утворюючи у такий спосіб асоціативні ланцюжки. Потім учень відтворює названі вчителем слова, використовуючи утворені асоціативні ланцюжки.

2. Зорова пам'ять. Тренування спостережливості та зорової пам'яті.

а) Відновлення з пам'яті 8–10 показаних учителем фігур.

б) Запам'ятовування порядку розташування у ряд гравців або предметів.

в) Згадування: які дві речі з десяти покладених зникли зі столу.

Перевірка та тренування пам'яті за способом запам'ятовування (с. 69)*

Асоціативна пам'ять.

а) “Смислові пари”. За першим словом із зачитаної смислової пари слів відтворити друге.

б) “Калейдоскоп”. Кожен учасник називає колір (іграшку, квітку тощо), який найбільше йому подобається. Назвати улюблений колір (іграшку, квітку тощо) кожного гравця, якщо всі учасники помінялися своїми місцями.

в) “Оповідач, що заблукав”. Заплутувати оповідання, переходячи від одного асоціативного образу до іншого. Потім відтворити оповідання.

Тема 4. Перевірка стійкості уваги та її корекція.

а) Перевірка переключення уваги дитини, швидкості включення в роботу, втомлюваності за допомогою таблиць Шульте. Таблиці Шульте – це таблиці, на яких розміщені числа (однакового розміру і кольору) від 1 до 25 у довільному порядку. Дитина показує всі 25 чисел за порядком, витративши на це якомога менше часу (до 1 хв). Перевірку доцільно зробити на п'ятьох різних таблицях.

+б) Корекція уваги – ускладнена гра “Муха”. Стежити за зображенням “мухи”, яка переміщається по пронумерованій сітці розміром 5 × 5. (С. 67)*.

в) Вправа “Контроль за літерами”. Плескати в долоні стільки разів, скільки разів певна літера трапляється у слові, яке називають.

3 клас

35 годин (1 год на тиждень)

К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
СПОСТЕРЕЖЛИВІСТЬ. РОЗВИТОК НЕВНЕРБАЛЬНОГО ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ		
1	Тема 1. Перцептивні здібності. Схематичне мислення Знаходження двох однакових малюнків.	• Учень (учениця): • <i>знаходить</i> малюнок, ідентичний заданому; • <i>шукає</i> серед багатьох малюнків два однакові;

	Способи символічного представлення тексту. Читання слів за “заданим маршрутом”.	<ul style="list-style-type: none"> • <i>читає</i> текст, заданий символічно; • <i>складає</i> слова відповідно до заданого правила (“маршруту”).
1	<p>Тема 2. Подібність у суттєвому. “Зайва” фігура. Закономірності на невербальному рівні</p> <p>Серед намальованих символів знайти один “зайвий”, об’єднавши інші символи в один клас за якоюсь суттєвою ознакою. Визначення наступної фігури за заданим правилом.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Учень (учениця): • <i>об’єднує</i> символічні об’єкти у групу з основною спільною ознакою; • <i>виділяє і називає</i> “зайвий” символ, який до цієї групи не належить; • <i>встановлює</i> закономірність зміни фігур та <i>визначає</i> з-поміж п’яти запропонованих ту фігуру, яка є логічним продовженням встановленого правила.
1	<p>Тема 3. Мислення за аналогією. Асоціативне мислення на невербальному рівні. Побудова асоціативних ланцюжків</p> <p>Побудова малюнка за аналогією до заданої пари малюнків. Побудова асоціативних ланцюжків між малюнками.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Учень (учениця): • <i>встановлює</i> ідею утворення другого малюнка з першого і <i>добирає</i> четвертий малюнок, який співвідноситься з третім за цим самим правилом; • <i>називає</i> асоціативний зв’язок між кожними двома сусідніми малюнками, будуючи таким чином асоціативні ланцюжки.
МОВЛЕННЯ ТА МИСЛЕННЯ. ЛОГІЧНЕ МИСЛЕННЯ		
1	<p>Тема 4. Виділення суттєвого. Антоніми. Синоніми</p> <p>Виявлення суттєвих та несуттєвих ознак певного поняття, предмета, явища. Знаходження антонімів. Пошук синонімів для окремих слів і цілих виразів.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Учень (учениця): • <i>завершує</i> побудову речення, добираючи два найсуттєвіші слова із числа запропонованих; • <i>вибирає</i> із запропонованих або <i>самостійно добирає</i> слово, що є антонімом до даного слова; • <i>шукає</i> слово чи вираз, що є синонімом до даного слова чи виразу.

2	<p>Тема 5. Узагальнення. Класифікація. Виключення понять. Що “зайве”?</p> <p>Пошук узагальнювального (родового) поняття до кожного із двох поданих понять. Розвиток уміння систематизувати, класифікувати за різноманітними ознаками, добирати назви, аргументувати вибір. Пошук “зайвого” слова за певною ознакою.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>узагальнює</i>, розташовуючи поняття від часткового до найбільш загального; • <i>розбиває</i> слова на класи за їх змістом; • <i>об’єднує</i> слова у групи зі спільною ознакою; • <i>виділяє і називає</i> “зайве” слово, яке до цієї групи не належить.
1	<p>Тема 6. Мовні аналогії. Ускладнені аналогії</p> <p>Добір слова за аналогією до заданої пари слів. “Ускладнені” аналогії як метод для розвитку логіки мислення, здатності до абстрагування та вміння робити смислові переноси.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>встановлює</i> смисловий зв’язок між першою парою слів і <i>добирає</i> аналогічне слово у другій парі; • <i>проводить</i> ускладнені аналогії; • <i>робить</i> смислові переноси між парами слів.
1	<p>Тема 7. Омоніми. Омографи</p> <p>Багатозначність слів. Вправи на добір омонімів та омографів.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>добирає</i> омоніми та омографи за заданими характеристиками.
МОВЛЕННЯ ТА МИСЛЕННЯ. ЕВРИСТИЧНЕ МИСЛЕННЯ		
5	<p>Тема 8. Інтелектуальний тренінг</p> <p>Мовні головоломки. Анаграми. Дзеркальні анаграми. Метаграми. Метаграми з “сідлом”.</p> <p>Паліндроми. Шифрограми. Криптограми. Ребуси. Загадки</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розв’язує</i> мовні головоломки; • <i>читає</i> слова, у яких пропущені літери; • <i>відгадує</i> склади, які є кінцем першого слова і початком другого; • <i>відновлює</i>, переставляючи літери, початкове слово;

	<p>Підвищення інтелектуального рівня, загальної обізнаності, швидкості та гнучкості мислення, збагачення словникового запасу, розвиток здатності швидкого переключення на іншу ідею.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>читає</i> анаграми-приказки; • <i>добирає</i> слова в метаграмах, змінюючи на кожному кроці лише одну літеру; • <i>відгадує</i> слова у метаграмах з “сідлом”; • <i>відновлює</i> та <i>читає</i> паліндроми; • <i>читає</i> шифрограми; • <i>розкодовує</i> криптограми; • <i>відгадує</i> ребуси та загадки.
1	<p>Тема 9. Асоціативне мислення як складова творчості Добір асоціативного слова до трьох заданих слів. Асоціативні загадки.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>добирає</i> асоціативне слово до трьох заданих слів, за кількома асоціативними словами відгадує асоціативні загадки.
3	<p>Тема 10. Збагачення та вдосконалення мовлення <i>Переносне значення виразів. Образні порівняння. Приказки та прислів'я. Аналогії між приказками. Ідіоми та фразеологізми. Розвиток дотепності, почуття гумору</i> Поняття про переносне значення слів. Розуміння переносного значення крилатих виразів.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>зіставляє</i> образні порівняння, шукає смислову подібність між ними; • <i>добирає</i> слово, яке правильно завершує приказку; • <i>об'єднує</i> початок приказки з її закінченням; • <i>пояснює</i> фразеологізми; • <i>знаходить</i> приказки, подібні між собою за змістом; • <i>зіставляє</i> фразеологізми та пояснює їх; • <i>знаходить</i> подібні за змістом фразеологізми.
МИСЛЕННЯ В МАТЕМАТИЦІ. ЛОГІЧНЕ МИСЛЕННЯ		
2	<p>Тема 11. Інтервали та проміжки. Віддалі. Задачі з календаря. Задачі з годинником Поняття інтервалу.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розв'язує</i> задачі на віддалі, проміжки та інтервали, задачі з календаря та задачі з годинником.

	<p>Порівняння кількості об'єктів та кількості інтервалів між ними. Відмінності при розміщенні об'єктів на колі та на прямій. Ознайомлення з календарем: кількість місяців у році, днів у місяці, кількість днів між двома датами тощо. Найпростіші задачі з годинником: розуміння термінології, принципу формування післяобідніх годин.</p>	
4	<p>Тема 12. Аналіз та синтез на основі математичного матеріалу Арифметичні задачі. Задачі, що розв'язуються з кінця. Метод підбору. Перетин та доповнення множин. Задачі на знаходження частини від числа або числа за його частиною</p> <p>Застосування математичних методів та прийомів під час розв'язування арифметичних задач: розв'язування з кінця, застосування методу підбору, знаходження спільної частини двох множин тощо. Використання відрізків та схематичного зображення під час розв'язування задач на частини.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розв'язує</i> арифметичні задачі; задачі на знаходження частини від числа або числа за його частиною; • <i>застосовує</i> метод підбору цілочисельних розв'язків, ідею перетину та доповнення множин.
2	<p>Тема 13. Властивості чисел. Закономірності числових послідовностей</p> <p>Відновлення чисел. Числові закономірності.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>відновлює</i> пропущені числа у рівностях та нерівностях; • <i>добирає</i> числа, які відповідають усім заданим умовам;

	Принцип аналогій.	<ul style="list-style-type: none"> • <i>встановлює</i> закономірності побудови числового ряду і <i>продовжує</i> вказаний ряд, дотримуючись цієї закономірності.
1	<p>Тема 14. Розвиток геометричного мислення Відрізки. Точки на відрізку. Поняття “вправо”, “вліво”. Взаємне розміщення фігур. Перетин фігур. Спільна частина. Поділ фігур на частини. Завдання на інтуїтивне відчуття периметра і площі. Малюнок одним розчерком.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розв’язує</i> геометричні задачі на перетин фігур, їхнє взаємне розміщення, знаходження спільної частини, поділ фігур на частини; • <i>виконує</i> найпростіші завдання на порівняння периметра та площі.
3	<p>Тема 15. Розвиток логічного мислення <i>Порівняння за величиною. Таблички істинності. Переплутані написи та хибні твердження. Метод виключення</i> Розв’язування типових логічних задач, застосовуючи відомі прийоми та методи: побудова табличок істинності, метод виключення, твердження від супротивного.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>порівнює</i> об’єкти за різними параметрами (розмір, зріст, вік, швидкість тощо); • <i>розв’язує</i> логічні задачі, використовуючи побудову табличок істинності, метод виключення, ідею задач на переплутані написи та хибні твердження.
1	<p>Тема 16. Комбінаторика Основна ідея теми: пошук правильної системи перебору можливих варіантів.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розв’язує</i> комбінаторні задачі, застосовуючи ідею перестановок та розміщення.
1	<p>Тема 17. Задачі про “чорну скриньку” Прогнозування необхідної кількості вибірки. Випадок найнесприятливішої вибірки.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>прогнозує</i> найнесприятливішу можливість у задачах про “чорну скриньку” та <i>робить</i> логічні умовиводи.

МИСЛЕННЯ В МАТЕМАТИЦІ. ЕВРИСТИЧНЕ МИСЛЕННЯ

<p>4</p>	<p>Тема 18. Розвиток евристичного мислення “Сірникові задачі”. Головоломки на шахівниці. Евристичні задачі. Числові головоломки. Кольорова арифметика. Цифрові головоломки “судоку”. Розвивальні ігри: “15 олівців”, “Крапочки”, “Дятли та ворони” Здогадка, як основний принцип розвитку евристичного мислення. Застосування комбінаторного та логічного мислення у евристичних задачах. Аналіз як основа для побудова виграшної стратегії.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>переставляє</i> чи <i>вилучає</i> сірники у рівняннях з сірниками, щоб отримати правильну рівність; • <i>називає</i> правильні ходи шахових фігур у шахових головоломках; • <i>розв’язує</i> числові головоломки та <i>називає</i> ідею введення кольорових чисел у нетрадиційних арифметичних задачах; • <i>розв’язує</i> цифрові головоломки “судоку”; • <i>розробляє</i> стратегію логічних ігор.
<p>ПРОСТОРОВА УЯВА. УВАГА. ГУМОР</p>		
	<p>+Тема 19. Розвиток просторової уяви Побудова фігур за їхніми частинами. Проекції. Танграм.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>лічить</i> кількість граней, будує прямокутники з його частин; • <i>уявляє</i> частини, з яких складається фігура; • <i>знаходить</i> фігуру за її проекціями; • <i>складає</i> фігури у грі “танграм”.
	<p>+Тема 20. Тренінг уваги Веселі вправи на увагу. Вибірковість уваги. Довільна увага.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>виконує</i> вправи для розвитку уваги; • <i>тренує</i> довільну увагу.

	<p>+Тема 21. Жартівливі задачі, які розвивають кмітливість та увагу Веселі задачі. Жартівливі запитання. Гумор.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розв'язує</i> веселі нестандартні задачі; • <i>відповідає</i> на жартівливі запитання, розвиваючи свою кмітливість, гумор та нестандартне мислення.
--	--	--

+ТРЕНІНГИ ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ

Тема 1. Японські кросворди.

Відтворення малюнка за заданим математичним кодом. Кількість замальованих квадратів на малюнку повинна відповідати заданим числам як по горизонталі, так і по вертикалі.

+ТВОРЧІ ТРЕНІНГИ

Тема 2. Тренінг творчості. Завдання на фантазію, уяву та гнучкість інтелекту.

1. Розвиток невербального творчого мислення.

Дати якомога більше оригінальних відповідей на запитання: “Що тобі нагадує цей малюнок?” Наприклад, на малюнку два кола.

2. Розвиток вербального творчого мислення.

а) Вправи на виявлення прихованих властивостей предметів. Наприклад: “Де можна використати звичайну цеглину (кульку, кришку, голку тощо)?”.

б) З будь-яких трьох запропонованих слів скласти якомога оригінальніше речення.

в) Завдання на розвиток широти мислення та всебічний аналіз. Описати дивну подію і запропонувати учням назвати можливі причини цієї події.

4 клас

35 годин (1 год на тиждень)

К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
МОВА ТА МИСЛЕННЯ		
2	<p>Тема 1. Творче вербальне мислення Загадки. Шаради. Асоціативні загадки. Асоціативні ланцюжки. Анаграми. Метаграми. Метаграми з “сідлом”. Шифрограми. +Інтелектуальний тренінг. +Мовні головоломки.</p> <p>Асоціаціативне та евристичне мислення як складники творчості. Підвищення швидкості та гнучкості мислення, розвиток здатності до швидкого переключення на іншу ідею.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>відгадує</i> шаради та загадки; • <i>добирає</i> до декількох заданих слів асоціативне слово; • <i>відгадує</i> за декількома асоціативними словами асоціативні загадки; • <i>будує</i> асоціативні ланцюжки; • <i>відновлює</i> початкове слово, переставляючи літери в анаграмах; • <i>читає</i> анаграми-приказки; • <i>добирає</i> слова в метаграмах, змінюючи на кожному кроці лише одну літеру, <i>відгадує</i> слова у метаграмах з “сідлом”; • <i>розкодовує</i> шифрограми, читає слова, у яких пропущені літери; • <i>відгадує</i> склади, які є кінцем першого слова і початком другого; • <i>розв’язує</i> мовні головоломки.
4	<p>Тема 2. Логічне вербальне мислення +Антоніми та синоніми. Омоніми. Омографи.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>вибирає</i> із запропонованих або <i>самостійно добирає</i> слово, що є антонімом чи синонімом до даного слова;

<p>Вправи на знаходження антонімів, синонімів. Багато-значність слів. Вправи на добір та тлумачення омонімів.</p> <p>Загальна обізнаність. Виокремлення суттєвого.</p> <p>Підвищення інтелектуального рівня та загальної обізнаності. Вправи на виявлення суттєвих та несуттєвих ознак певного поняття, предмета, явища.</p> <p>Узагальнення. Класифікація.</p> <p>Узагальнення, класифікація як складники логічного мислення. Пошук узагальнювального (родового) поняття до кожного із двох поданих понять. Розвиток уміння систематизувати, класифікувати за різноманітними ознаками, добирати назви, аргументувати вибір.</p> <p>Виключення понять. Що “зайве”?</p> <p>Об’єднання слів у групи за певною ознакою та пошук “зайвого” слова, що цією ознакою не володіє.</p> <p>Аналогії. Смислові переноси.</p> <p>Мислення за аналогією. Добір слова за аналогією до заданої пари слів. Ускладнені аналогії як метод для розвитку логіки мислення, здатності до абстрагування</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>добирає</i> омоніми за заданим їх описом; • <i>пояснює</i> різне значення у словах-омографах. • <i>завершує</i> побудову речення, добираючи одне або два найсуттєвіші слова із запропонованих. • <i>узагальнює</i> слова до більш загального поняття, <i>розбиває</i> слова на класи за їхнім змістом. • <i>об’єднує</i> слова у групи за спільною ознакою; • <i>виділяє і називає</i> “зайве” слово, яке до цієї групи не належить. • <i>встановлює</i> смисловий зв’язок між першою парою слів і <i>добирає</i> аналогічне слово у другій парі; • <i>проводить</i> ускладнені аналогії;
--	---

	та вміння робити смислові переноси.	<ul style="list-style-type: none"> • <i>робить</i> смислові переноси між парами слів.
	<p>+Тема 3. Збагачення та вдосконалення мовлення Образні порівняння. Збагачення словникового запасу, розвиток красномовності. Приказки та прислів'я. Вміння збирати “розкидані” приказки, знаходити аналогії між приказками.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>зіставляє</i> образні порівняння; • <i>шукає</i> смислову подібність між ними; • <i>добирає</i> слово, яке правильно завершує приказку чи прислів'я, пояснює їх зміст; • <i>об'єднує</i> початок приказки з її закінченням; • <i>збирає</i> “розсіпані” приказки; • <i>знаходить</i> приказки та прислів'я, що подібні між собою за змістом.
МИСЛЕННЯ В МАТЕМАТИЦІ		
2	<p>Тема 4. Творче мислення на основі математичного матеріалу +Евристичні задачі. Числові головоломки. Римські числа. Сірникові головоломки з римськими числами. Евристичні задачі. Задачі з сірниками. Побудова фігур. Задачі геометричного змісту. Закріплення навичок роботи з евристичними задачами та задачами із сірниками, формування вмінь геометричних побудов. Ознайомлення з римськими числами.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розв'язує</i> евристичні завдання з числами; • <i>розв'язує</i> “сірникові” арифметичні задачі та задачі з використанням римських чисел; • <i>будує</i> та <i>перебудовує</i> фігури у геометричних задачах з сірниками.
7	<p>Тема 5. Аналіз та синтез. Математичні задачі з логічним наповненням</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розв'язує</i> задачі на відстань, задачі на проміжки та інтер-

	<p>+Проміжки та інтервали. Задачі з календаря. Задачі з годинником. Послідовності. Арифметичні задачі. Метод підбору. Цілочисельні розв'язки. +Найменше спільне кратне. Задачі на перетин та доповнення множин. Круги Ейлера. Задачі на частини. Дробби. Діаграми. +Задачі на рух. +Задачі, що розв'язуються з кінця. +Пропорції. +Найпростіші доведення. Удосконалення навичок роботи із задачами на проміжки та інтервали, арифметичними задачами, кругами Ейлера. Поняття про дробби. Повторення прийомів розв'язування задач, що розв'язуються з кінця, пропорції. Ідея застосування відрізків у задачах на частини. Поняття про доведення на основі принципу Дірихле.</p>	<p>вали, задачі з календаря та задачі з годинником;</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>використовує</i> числові послідовності при розв'язанні задач; • <i>розв'язує</i> арифметичні задачі, уникаючи звичного способу складання рівнянь; • <i>застосовує</i> метод підбору цілочисельних розв'язків; • <i>застосовує</i> ідею найменшого спільного кратного під час розв'язування задач; • <i>проводить</i> дослідження; • <i>застосовує</i> принцип доповнення та перетину множин у математичних задачах; • <i>використовує</i> ідею кругів Ейлера, розв'язуючи задачі на перетин множин; • <i>розв'язує</i> задачі на частини за допомогою відрізків; • <i>будує</i> діаграми; • <i>розв'язує</i> задачі на пропорційні відношення, задачі на рух; • <i>розпізнає</i> задачі, які треба розв'язувати з кінця та розв'язує їх; • <i>проводить</i> нескладні доведення на основі принципу Дірихле.
ВИВЧЕННЯ ЧИСЛОВИХ ЗАКОНОМІРНОСТЕЙ. ДЕДУКТИВНЕ МИСЛЕННЯ. ВІДНОВЛЕННЯ ЧИСЕЛ ТА ЇХНІ ВЛАСТИВОСТІ		
1	Тема 6. Закономірності числових послідовностей	Учень (учениця): <ul style="list-style-type: none"> • <i>встановлює</i> закономірності побудови числового ряду;

	Удосконалення навичок роботи з числовими послідовностями.	<ul style="list-style-type: none"> • <i>продовжує</i> вказаний ряд, дотримуючись цієї закономірності; • <i>застосовує</i> принцип аналогій.
2	<p>Тема 7. Паліндроми та їхні властивості +Слова-паліндроми. Числа-паліндроми. Години-паліндроми. Дати-паліндроми. +Фігури-паліндроми.</p> <p>Ознайомлення з поняттями: слова-паліндроми, числа-паліндроми, години-паліндроми, дати-паліндроми та з ідеєю їхньої симетрії.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>вивчає</i> симетрію паліндромів та <i>застосовує</i> цю властивість при побудові чисел-паліндромів, слів-паліндромів, дат-паліндромів і фігур, що мають симетрію.
4	<p>Тема 8. Властивості чисел та їх порівняння. Способи представлення чисел Властивості чисел. +Подільність чисел. Способи представлення чисел арифметичними виразами. +Підрахунок цифр. Нерівності. Відновлення цифр у математичних виразах.</p> <p>Повторення та закріплення навичок представлення чисел арифметичними виразами, закріплення знань про властивості чисел та їх подільність, нерівності, підрахунок використаних цифр.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>встановлює</i> властивості чисел, їх подільність; • <i>порівнює</i> числа між собою; • <i>використовує</i> різні способи представлення чисел; • <i>відновлює</i> затерті або позначені буквами цифри в арифметичних виразах; • <i>підраховує</i> кількість затрачених цифр у нумерації об'єктів; • <i>відновлює</i> цифри у математичних виразах.

МИСЛЕННЯ НА ОСНОВІ ГЕОМЕТРИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

3	<p>Тема 9. Геометричні задачі. Поділ фігур на частини. Периметр та площа +Малюнок одним розчерком. +Задачі на розташування предметів. Поділ геометричних фігур на частини. Задачі на периметр і площу. Задачі на поділ площі за заданим планом (“землемір”). Закріплення вмінь поділу фігур, створення малюнка одним розчерком, поняття про площу та периметр, поділ площі за планом.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розв’язує</i> задачі, застосовуючи класифікацію геометричних фігур; • <i>малює</i> малюнки одним розчерком; • <i>розв’язує</i> геометричні задачі на взаємне розташування предметів; • <i>обчислює</i> периметри та площі фігур; • <i>робить</i> поділ фігури та площі на частини за вказаним правилом.
<p>РОЗВИТОК ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ</p>		
8	<p>Тема 10. Логічне мислення на вербальному рівні Задачі про родинні зв’язки. Переплутані написи. Хибні твердження. Задачі на складання таблиць істинності. Метод виключення. Умовиводи. Логічність. Задачі на розташування. Таборування. “Судоку”. Закріплення навичок роботи з таблицями істинності, задачами з переплутаними написами та хибними твер-</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розв’язує</i> логічні задачі про родинні зв’язки, задачі на переплутані написи та хибні твердження; • <i>складає</i> таблицьки істинності; • <i>застосовує</i> метод виключення; • <i>робить</i> логічні умовиводи; • <i>порівнює</i> об’єкти за величиною; • <i>розв’язує</i> логічні задачі на розташування та цифрові головоломки “судоку”.

	дженнями. Ускладнені варіанти завдань. Формування навичок роботи правильні умовиводи. Застосування методу виключення у логічних задачах. Розвиток логічного мислення на основі завдань “судоку” та завдань про таборування.	
КОМБІНАТОРНЕ МИСЛЕННЯ		
1	<p>Тема 11. Розвиток комбінаторного мислення та вміння робити математичні прогнози Комбінаторика +Аналіз можливої вибірки. Задачі про “чорну скриньку”.</p> <p>Прогнозування необхідної кількості вибірки з ящика, вміст якого відомий, але невидимий. Варіант “не щастить” – випадок найнесприятливішої вибірки.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розв’язує</i> комбінаторні задачі, застосовуючи ідею перестановок та розміщення; • <i>прогнозує</i> найнесприятливішу можливість у задачах про “чорну скриньку” та <i>робить</i> логічні умовиводи.
ПОБУДОВА ОПТИМАЛЬНИХ СТРАТЕГІЙ		
	<p>+Тема 12. Задачі на планування дій Задачі на кмітливість. Задачі на переливання. Задачі на зважування. Задачі на перевезення. Стратегія гри.</p> <p>Формування навичок роботи із завданнями на побудову оптимальної стратегії. Розуміння принципів розв’язування завдань на планування дій.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розв’язує</i> задачі на перевезення, переливання, пересипання, зважування; • <i>розробляє</i> стратегію гри; • <i>будує</i> виграшний план, оптимальну стратегію.

РОЗВИТОК ПРОСТОРОВОЇ УЯВИ ТА ОРІЄНТАЦІЇ. ТРЕНІНГИ НА УВАГУ		
1	<p>Тема 13. Просторова уява та орієнтація. Складання з частин цілого. Розгортки. Візерунки на серветці. Розвиток просторової уяви та орієнтації.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>складає</i> квадрат з його частин; • <i>уявляє і впізнає</i> фігуру по її розгортці; • <i>відтворює</i> повний візерунок за вирізами на згорнутому чотверто аркуші паперу.
	<p>+Тема 14. Тренінг на увагу. Корекція уваги. Переключення уваги. Розвиток та корекція різних видів уваги.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розвиває та корегує</i> увагу, вирішуючи різноманітні тренінгові завдання.
ГУМОР ТА КМІТЛИВІСТЬ ЯК ЕЛЕМЕНТИ ТВОРЧОСТІ. ЦІКАВА ІНФОРМАЦІЯ		
	<p>+Тема 15. Гумор та увага. Жартівливі задачі, які розвивають кмітливість та увагу. Множення у давнину. Розвиток почуття гумору. Ознайомлення з різними способами множення, що існували у давнину.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>пропонує</i> варіант своєї відповіді у нестандартних жартівливих задачах та запитаннях; • <i>ознайомлюється</i> з різними способами множення, що існували в давнину.

Вивчення курсу здійснюється за навчальними посібниками: Планета міркувань: Навчальний посібник з розвитку мислення для 1 класу загальноосвітніх закладів. – К.: Інститут сучасного підручника, 2009 (авт. О. Гісь); Планета міркувань: Навчальний посібник з розвитку мислення для 2 класу загальноосвітніх закладів. – К.: Інститут сучасного підручника, 2008; Планета міркувань: Навчальний посібник з розвитку мислення для 3 класу загальноосвітніх закладів. – К.: Інститут сучасного підручника, 2008; Планета міркувань: Навчальний посібник з розвитку мислення для 4 класу загальноосвітніх закладів. – К.: Інститут сучасного підручника, 2009. Планета міркувань: методичний посібник для вчителів / О. М. Гісь, І. Ф. Філяк. – К.: Інститут сучасного підручника, 2009.

РУССКИЙ ЯЗЫК

2–4 классы

Авторы:

И. ГУДЗИК –

старший научный сотрудник, заведующая лаборатории методики обучения русскому языку и другим языкам национальных меньшинств Института педагогики НАПН Украины, доктор педагогических наук;

И. ЛАПШИНА –

доцент кафедры педагогики и методики начального обучения Винницкого государственного педагогического университета имени М. Коцюбинского, кандидат педагогических наук

ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

Ведущей **целью** вариативного начального курса русского языка является формирование и развитие у младших школьников коммуникативной компетентности, способности успешно пользоваться языком для решения жизненно важных задач, то есть средствами речевой деятельности решать познавательные, учебные, личностные, профессионально ориентированные вопросы. Элементарное овладение русским языком позволит учащимся пользоваться им как средством (инструментом) общения, познания, приобщения к богатствам русской культуры, формировать навыки толерантного межэтнического общения с представителями других национальных культур, носителями иных языков.

Основное внимание необходимо уделять развитию умения воспринимать на слух устную речь, говорить (преимущественно на темы, доступные жизненному опыту детей 7–10 лет), должным образом читать и писать по-русски, становлению читательской самостоятельности младших школьников (расширению читательского кругозора, закреплению навыков работы с детской книгой). При этом целесообразно расширять представления школьников о культуре, традициях народов, живущих в Украине; формировать и развивать умения придерживаться правил речевого и неречевого поведения, имеющих национальную специфику (явно выраженная или скрытая эмоциональность, соблюдение речевого этикета), умения участвовать в тех видах социальной практики, которые ярко характеризуют культурное своеобразие этнических групп.

Изучение курса предполагает решение таких **учебных задач**:

- ✧ формирование и развитие коммуникативных возможностей младших школьников (восприятие и воспроизведение речи собеседника, самостоятельное построение устных и письменных высказываний);
- ✧ усвоение учащимися элементарных сведений о языковых единицах различных уровней, о происхождении и развитии языков, их роли в жизни человека и общества;
- ✧ обогащение и активизация лексического запаса учащихся, усвоение норм русского литературного языка (лексических, грамматических, орфоэпических, правописных);
- ✧ развитие читательских интересов школьников, закрепление навыков работы с детской книгой (художественной и научно-познавательной);

- ✧ накопление и использование лингвонародоведческих сведений для формирования умений налаживать взаимодействие с окружающими.

Обучение русскому языку осуществляется в соответствии с тремя линиями содержания: речевой, языковой и социокультурной, обозначенными Государственным стандартом начального образования.

Речевая линия предполагает целенаправленное становление и развитие всех видов речевой деятельности: аудирование, говорение, чтение и письмо; формирование умений пользоваться языком как средством общения, познания, влияния на окружающий мир. Для решения этой задачи следует развивать умения, необходимые для полноценного восприятия речи (не только фактическое содержание, но и смысл устных и письменных сообщений); построения диалогического и монологического высказывания с учетом возможностей вероятного собеседника; для чтения и самостоятельной работы с детской книгой (техника чтения, читательские умения); для использования письма в коммуникативных целях (в том числе и свободное письмо).

Языковая линия содержания обучения предусматривает формирование у младших школьников элементарных сведений о языке и языковых умениях, необходимых для практического пользования языком. Прежде всего это касается обогащения и активизации словарного запаса учащихся; становления навыков практической грамматики (образования форм слов; построения словосочетаний, предложений; использования средств связи предложений в высказывании); формирования умений нормативной речи (орфоэпических, графических, правописных).

Формирование элементарных лингвистических понятий у детей 7–10 лет необходимо сочетать с языковым разбором. Вместе с учителем младшие школьники учатся дифференцировать языковые явления; осознавать особенности звуковой, грамматической формы слова, его значения и морфемного состава; построения сочетаний слов и предложений.

Языковую подготовку рационально осуществлять с опорой на уроки украинского языка, так как следует учитывать степень совпадения изучаемого материала в обоих языках: тренировать школьников в перенесении знаний из украинского языка на тождественные понятия с применением терминологии русского языка, предупреждать ошибочный перенос знаний и умений при похожем, но не одинаковом учебном материале.

Социокультурная линия является интегрирующей составной поддержкой речевой и языковой подготовки младших школьников. Предполагает ознакомление учащихся с нормами социальных отношений (члены семьи, друзья, класс или группа в учебном заведении, посетители общественных культурно-просветительских мест), закрепление умений соблюдать эти нормы, демонстрировать культурно обусловленное поведение.

Актуальным компонентом социокультурной работы является формирование у школьников представлений о культуре, обычаях русского народа, а также заинтересованного отношения к языкам, достижениям культуры, обычаям других народов, умения соблюдать соответствующие правила речевого и неречевого поведения, налаживать и поддерживать контакты с представителями других этнических групп, взаимно учитывать социальные и национальные особенности участников общения.

Начальный курс русского языка строится с учетом принципа **интеграции учебного содержания и различных видов деятельности школьников**. Урок русского языка предполагает систематическую работу над всеми видами речевой деятельности школьников, согласованное обучение нормативному языку и чтению, систематическое использование культурологических текстов для слушания, чтения, построения устных и письменных высказываний.

В ходе урока целесообразно использовать такие **комплексы вербальной и невербальной деятельности** школьников:

- ✧ слушание художественного произведения, создание графической иллюстрации или пластического этюда к нему, обсуждение творческих работ учащихся;
- ✧ рассматривание репродукции картины, слушание литературного произведения, выразительная декламация данного произведения или составление школьниками собственных высказываний на аналогичную тему;
- ✧ слушание музыкального произведения, его графическое иллюстрирование, чтение художественного произведения, созвучного музыкальному; составление связного высказывания по теме занятия;
- ✧ слушание литературного произведения, построение высказываний по его мотивам, создание художественно-музыкальной композиции к нему;
- ✧ чтение текста с культурологическим содержанием, организация сюжетно-ролевой игры с аналогичным сюжетом;

- ✧ пластические этюды или рисование по мотивам прочитанного произведения, импровизированные рассказы школьников;
- ✧ чтение литературного произведения, изготовление художественных изделий или иллюстраций к прочитанному, групповое составление диафильма или драматизация понравившегося эпизода.

Программа для каждого класса содержит такие разделы: “Речевая линия”, “Социокультурная линия”, “Языковая линия”, “Правописание”, “Культура оформления письменных работ”.

I. Речевая линия

В ходе начального обучения русскому языку должны быть паритетно представлены все виды речевой деятельности: аудирование, говорение (диалогическая и монологическая речь), чтение (вслух и молча), письмо (изложение, сочинение).

Программа предусматривает становление и расширение у школьников с каждым годом обучения элементарных представлений о речи (её функциях, видах, механизмах, трудностях формирования, критериях оценивания), однако приоритетным должно быть развитие умений осуществлять все виды речевой деятельности: слушать и понимать воспринятое на слух, воспроизводить и строить высказывание, переводить графические знаки в смысловое значение и наоборот.

Развитие речевых умений, расширение и активизация лексического запаса младших школьников осуществляется в соответствии с темами, реализующими личностную, образовательную, публичную и профессиональную сферы общения. Это такие темы: “Школа”, “Мой мир”, “Семья”, “Родной край. Родина”, “Игры и увлечения”, “Труд людей, профессии”, “Природа. Времена года”, “Детская книга”, “Народные обычаи и традиции”.

1. Аудирование устного высказывания

Работа по аудированию предполагает развитие у детей умения сосредоточенно слушать все более продолжительные и сложные высказывания, понимать их с первого предъявления. Для этого следует развивать речевой слух учащихся, умения внимательно вслушиваться в информацию и дифференцировать в звуковом потоке специфические элементы – похожие, но не одинаковые слова; слова, определенного слогового состава; предложения, состоящие из заданного количества слов; паузы в предложении и пр. При этом результатом аудирования должно быть понимание прослушанного: осознание значения отдель-

ных элементов высказывания (слов, сочетаний слов, предложений); его фактического содержания.

При аудировании важно не только анализировать содержание текста, но и отмечать логику его построения, целесообразность каждой из структурных частей, интонационные особенности некоторых предложений (содержащих вопрос, побуждение); вслушиваться в использованные языковые средства для создания определенного настроения, впечатления и пр.

Для аудирования нужно подбирать или составлять текст, который соответствует задачам урока по тематике, объему, степени сложности для учащихся. В качестве аудиотекстов могут быть использованы художественные, научно-художественные произведения, а также связные высказывания учителя о языковом явлении (к примеру, о значении, происхождении слова, о способе выполнения занимательного задания и т. п.). Желательно использовать и тексты культурологического содержания, например, о русских народных обычаях, о народных играх, об особенностях быта и национального костюма, а также о русских писателях, художниках, музыкантах.

2. Говорение

Обучение говорению предполагает целенаправленную комплексную работу по расширению словарного запаса школьников, воспитанию звуковой культуры речи, овладению грамматическим строем речи, развитию связности высказывания, умению различать особенности и участвовать в диалоге или монологе. При этом используют сведения о тексте, об особенностях речевого высказывания, которые учащиеся получили на уроках украинского языка (о теме и основной мысли, структуре высказывания, необходимости соблюдать речевой этикет, учитывать особенности ситуации общения и пр.).

В обучении говорению значительная роль отводится игровым формам организации речевой деятельности: дидактические игры и игры с логической нагрузкой способствуют расширению и уточнению лексического запаса младших школьников; подвижные игры с сопровождающими текстами и сюжетно-ролевые игры позволяют учащимся определить характер речевой ситуации, место действия, подготовку собеседника, цель высказывания.

Для развития диалогической и монологической речи необходимо создавать такие ситуации, которые побуждают учащихся выражать свои мысли, чувства, потребности, обсуждать интересующие их проблемы. Важно учить детей высказывать собственное мнение о том или

ином событии, явлении; аргументировать свою мысль, позицию; корректно выслушивать другие мнения, сопоставлять их со своей точкой зрения.

При этом следует широко использовать работу в парах или небольших группах, что создает условия для активизации речевой деятельности большинства учащихся класса, усвоения школьниками культуры общения, навыков употребления формул речевого этикета, умение внимательно и доброжелательно выслушать собеседника; согласиться с ним или выразить несогласие в тактичной форме, сказать приятное и т.п.

3. Чтение

Элементарное обучение чтению предполагает усвоение механизма плавного слогового чтения или чтения целыми словами, нормативное озвучивание прочитанного в соответствии с правилами литературного произношения, адекватное понимание представленной информации. Для этого следует сначала закрепить у учащихся технику чтения на материале букв, которые не различаются в графиках украинского и русского языка, обращая внимание на случаи несовпадения произношения и написания слов. Затем целесообразно ознакомить школьников со специфическими буквами русской графики, способствовать закреплению продуктивных способов чтения (сначала – плавно по слогу, затем – плавно целыми словами). Дальнейшая работа по чтению предполагает развитие у детей таких умений: читать вслух плавно, правильно, осознанно, выразительно; в темпе, соответствующем скорости обычной устной речи, ориентируя свое чтение на слушателя; читать молча незнакомый текст со скоростью, несколько превышающей скорость чтения вслух, понимать прочитанное.

Работу по чтению следует организовать так, чтобы чтение учащихся регулярно использовалось как вид речевой деятельности (специфическая форма общения с автором сообщения), важный для решения разнообразных учебно-познавательных задач: рисование по тексту, изготовление предмета по прочитанной инструкции, чтение для слушателя с целью донести смысл незнакомого ему текста и т.п.

Работа по чтению предполагает также совершенствование у школьников умения работать с книгой как источником информации. Для этого необходимо систематически предлагать учащимся задания на нахождение заданной страницы в книге, не листая всю подряд; пользование оглавлением; определение на странице текста с указанным содержанием; различие шрифтов (обычный, жирный, курсив);

понимание предназначения условных знаков и др.; а также на пользование детской библиотекой, самостоятельный выбор произведений для чтения.

Материалом для чтения должны быть произведения, развивающие интерес к чтению русской и русскоязычной (русскоязычные авторы Украины) детской литературы, способствующие воспитанию гражданских чувств и представлений, учат детей видеть гармонию в природе, искусстве, жизни людей. Важно продемонстрировать младшим школьникам авторское, тематическое и жанровое разнообразие мира детской литературы; помочь учащимся сформировать личные художественные предпочтения, эстетический вкус.

4. Письмо

Обучение письму как виду речевой деятельности направлено на формирование у школьников умения строить письменные высказывания, использовать письменную речь в коммуникативных целях.

Усвоение графической системы русского языка, развитие техники письма, культуры оформления письменной работы предполагают положительный перенос соответствующих умений, сформированных на уроках украинского языка. Формирование же правописных навыков может сопровождаться отрицательным переносом знаний и умений, автоматизированных на уроках родного языка, что требует целенаправленной работы на предупреждение алфавитных и орфографических ошибок. Репродуктивные виды графических заданий (списывание, письмо по памяти, зрительные и зрительно-слуховые диктанты), использованных в необходимом объеме и с постепенным нарастанием правописных трудностей, будут способствовать стабилизации техники письма школьников-украинцев. Однако важно не злоупотреблять репродуктивными заданиями, так как они не несут коммуникативной задачи. Для развития у детей интереса к продуцированию письменного высказывания целесообразно применять творческие письменные работы, например, свободный диктант, изложение, сочинение, свободное письмо. При этом следует организовать работу так, чтобы у пишущих непременно были читатели или соавторы.

II. Социокультурная линия

Социокультурная подготовка предполагает ознакомление школьников с элементарными понятиями этнологии (высокие человеческие качества и чувства, моральные ценности, преобладающие жизненные настроения, формы взаимоотношений носителей русского языка и

русской культуры), развитие на этой основе интереса к другой культуре, умения оценить ее достоинства; воспитание благожелательного, заинтересованного отношения к людям, принадлежащим к другой культуре. Сведения о национальных особенностях речевого (культура речи, общения, речевой этикет) и неречевого поведения способствуют пониманию учащимися того, что поведение человека обусловлено различными социальными факторами, прежде всего возрастом, половой принадлежностью, местом жительства, национальностью, социальным положением, а значит, является культурно обусловленным.

Изучение украинского языка и народоведения помогает детям осознать свою социальную позицию, формирует готовность сохранять национальное своеобразие, умение объяснить другим особенности своей национальной культуры.

Овладение русским языком создает базу для изучения школьниками основ материальной и духовной русской культуры: народные ремесла и промыслы, народная архитектура, народный костюм, народные знания (приметы), народные празднования, календарные обряды, народная игрушка, художественная литература, изобразительное и музыкальное искусство и пр. Изучение русской детской литературы во взаимосвязях с литературой других народов Украины позволит школьникам успешнее усваивать общечеловеческий смысл и национальное своеобразие художественных произведений, приобщиться к таким видам искусства, как музыка, театр, кино, изобразительное искусство.

Эти представления формируют у учащихся понимание общего и различного в культурах, обычаях украинцев и русских, других этнических групп Украины; вырабатывают умения налаживать и поддерживать контакты с представителями разных социальных групп, разных культур, носителями разных языков; осуществлять межкультурное взаимодействие, понимать пользу взаимообогащения.

Формами социокультурной подготовки младших школьников могут быть: слушание и обсуждение текстов на межкультурное сопоставление, понимание многообразия языков и культур; беседы морально-этического и эстетического содержания; участие детей в разных видах национальных празднований и социальной практики; проведение литературно-музыкальных праздников, посвященных деятелям национальных культур или общественным событиям; инсценирование художественных произведений; проведение “Конкурса знатоков” с целью активизации интереса к фольклорному национальному наследию; уроки риторики и речевого этикета.

III. Языковая линия

Раздел состоит из таких частей: “Текст, предложение”, “Звуки и буквы. Слог. Ударение”, “Значение слова”, “Состав слова”.

1. Текст, предложение

Изучение младшими школьниками элементов синтаксиса необходимо для осознанной дифференциации единиц речи, понимания логики создания связного высказывания (диалогического и монологического текстов), адекватного ситуации общения интонирования предложений.

Усвоение синтаксических понятий происходит с учетом знаний, умений и навыков, сформированных при изучении синтаксиса украинского языка. Аналогичные в обоих изучаемых языках существенные признаки текста (соответствие одной теме, логичность событий, развитие действия) и предложения (группа слов, связанных между собой с помощью вопросов, законченность информации) позволяют рационально организовать освоение этих понятий на уроках русского языка: закрепить русскую терминологию, практиковать в анализе готового высказывания, а затем в самостоятельном построении коммуникативно оправданных синтаксических единиц. При этом максимальное внимание уделяется структуре, связности текста, выраженности в нем основной мысли, подбору средств связи между предложениями.

В работе над предложением предусматривается работа над пониманием содержания, составлением и использованием в речи предложений, различных по цели высказывания, а также восклицательных предложений. Целесообразным является выяснение связи слов в предложении, распространение его при помощи вопросов, а также составление сочетаний слов с предлогами и без предлогов (в сопоставлении с украинским языком), использование их в предложении.

2. Звуки и буквы. Слог. Ударение

Изучение фонетико-графического материала в начальном курсе русского языка объясняется необходимостью формирования у школьников нормированных чтения и письма, соблюдения в ходе говорения норм литературного произношения, распознавания лексического значения слов при изменении звука (сон – сын) или ударения (атлас – атлас).

Значительное внимание должно уделяться развитию слухопроизносительных навыков: членить слова на слоги, находить ударный гласный, различать на слух, воспроизводить звуки русского

языка, а также похожие, но не тождественные звуки русского и украинского языков, соотносить звук и обозначающую его букву.

Данный раздел предполагает ознакомление учащихся с понятием сильной и слабой позиции звука в слове, что является основой формирования значительной части орфографических навыков.

3. Значение слова

Основная задача работы над словом – обогащение и активизация словарного запаса школьников, развитие умения вдумываться в значение слова, замечать его выразительно-образительные возможности; развивать внимание к незнакомым словам, потребность выяснять их значение, правильно употреблять в речи.

Лексикологические понятия (однозначное и многозначное слово, прямое и переносное значение, синоним, антоним) изучаются младшими школьниками с опорой на родной язык. Сначала учащимся предлагаются задания на наблюдение за значением слов (подготовительные словарно-логические упражнения), затем анализируются существенные признаки изучаемого понятия; соответствие выделенных слов данному контексту. Целью творческих заданий является отработка умений использовать лексикологические понятия в собственной речи, исходя из ситуации общения.

4. Состав слова

Работа над составом слова осуществляется на пропедевтическом уровне и предполагает проведение подготовительных словообразовательных наблюдений (сад – садить – садовник; шел – пришел, ушел, зашел, перешел и пр.) и ознакомление школьников со спецификой и ролью в языке корня, приставок, суффиксов, окончаний. Разбор слова по составу необходимо сочетать с элементами словообразовательного анализа, наблюдениями над ролью приставок и суффиксов в образовании слов.

Такая подготовка должна служить лучшему пониманию значения слова. Необходимо научить учащихся видеть разницу в значениях родственных слов с различными приставками (написал – переписал), суффиксами (домик – домище); видеть определённую общность значения неродственных слов с одной и той же приставкой (пришкольный – пригородный), с одним и тем же суффиксом (учитель – строитель).

Таким образом, работа над составом слова должна быть направлена не столько на самостоятельный разбор слова по составу, сколько на обогащение и уточнения словарного запаса учащихся, правильное

употребление слова в речи, произношение, написание его в соответствии с нормами русского языка.

IV. Правописание

Формирование правописных умений у младших школьников предполагает умение найти в слове место несовпадения произношения и написания, определить способ решения орфографической задачи в зависимости от типа орфограммы (проверяемая или непроверяемая орфограмма), сверить написанное с образцом. Условиями для правописной работы являются развитый **фонематический слух** учащихся, **умение четко проговаривать слово** по правилам произношения и написания, **орфографическая зоркость**, достаточно сформированные **каллиграфические навыки**, умение правильно **выделять в слове морфемы** для осуществления проверки написания.

Обучению правописанию способствует словарная работа, направленная на запоминание буквенного или морфемного состава слова, частотно используемого в коммуникативных целях, на основе орфографического проговаривания или различных видов аналитического списывания. Игровой формой орфографической работы может быть игра “Живые звуки”.

Кроме того, школьники могут усвоить и сознательно применять простые правила-инструкции, не требующие многошагового решения орфографической задачи (например: “жи, ши пиши с и”), а также орфографические правила, полностью совпадающие в украинском и русском языках (обозначение на письме безударных гласных, проверяемых ударением; обозначение на письме звонких и глухих согласных в конце слова; правила переноса слов; употребление заглавных букв; раздельное написание предлогов). Усвоение этих правил носит пропедевтический характер и не требует самостоятельного применения школьниками правила по ходу письма.

Учебные достижения школьников определяют с помощью оценочных суждений. Бальную систему оценивания во время изучения вариативного курса не применяют.

Учебный материал в программе вариативного курса распределен по классам таким образом:

1. Развитие умений устной речи (2 класс).
2. Начальное обучение чтению и письму. Развитие умений устной и письменной речи (3 класс).
3. Развитие умений устной и письменной речи. Язык. Правописание (4 класс).

Первый год обучения

2 класс

70 часов (2 часа в неделю; 4 часа – резервное время)

Кол-во часов	Содержание учебного материала	Требования к уровню общеобразовательной подготовки учащихся
РЕЧЕВАЯ ЛИНИЯ (в течении года)		
	<p>1. Аудирование</p> <p>Поведение слушающего, влияющее на понимание прослушанного.</p> <p>Восприятие на слух, понимание при беглом темпе речи ряда слов длиной 3–5 звуков, в том числе различающихся 1-2 звуками; сочетаний слов, которые различаются предлогом, и др.</p> <p>Понимание содержания воспринятых на слух предложений (до 5 слов), различных по цели высказывания и интонации.</p> <p>Слушание-понимание несложных монологических и диалогических высказываний, относящихся к разговорному и художественному стилям (загадка, пословица, скороговорка, сказка, стихотворение, рассказ).</p> <p>Понимание фактического содержания текста (кто, что, где, когда, как). Картины, возникающие в воображении при слушании.</p>	<p>Ученик (ученица):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>соблюдает</i> правила поведения при слушании; • <i>различает</i> на слух подобные, но не одинаковые по звучанию слова, сочетания слов, предложения, различные по цели высказывания; законченные предложения и группы слов; • <i>находит</i> в прослушанном высказывании слова, которые отвечают указанным признакам: обозначают цвет, называют предмет (действие, признак) и т. п.; • <i>понимает</i> данный материал после 1-2 прослушиваний и выполняет такие задания: • <i>соотносит</i> рисунок и слово, предложение, текст; • <i>делает</i> рисунок в соответствии с прослушанным; • <i>выполняет</i> краткую инструкцию, данную в аудиотексте (1-2 предложения); • <i>подтверждает</i> или <i>отрицает</i> утверждение, высказанное учителем по содер-

	Сопереживание действующим лицам.	жанию прослушанного (“да – нет” проверка).
	<p>2. Говорение</p> <p>Тематика речевых ситуаций: “Школа”, “Мои интересы”, “Игры и увлечения”, “Семья”, “Дружба”, “Время. Части суток”, “Времена года”, “Мир профессий”.</p> <p>Громкость, сила голоса, темп речи. Четкость дикции.</p> <p>Диалогическая речь</p> <p>Участники диалога. Правила поведения в диалоге (слушать собеседника, выявлять интерес к его словам, давать ему высказаться, говорить внятно, не повышать голос, употреблять формулы вежливости).</p> <p>Воспроизведение прослушанных диалогов (реплик сюжетно-ролевых игр). Составление диалогов с помощью вспомогательных материалов и самостоятельно.</p> <p>Обобщенное содержание диалогов: вопрос – ответ, просьба – ответ и т. п.</p>	<p>Ученик (ученица):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>понимает</i> тематическую лексику, • <i>использует</i> специально отработанные на уроке слова в собственных высказываниях; • <i>регулирует</i> дыхание, силу голоса, темп речи; • <i>говорит</i> достаточно четко и правильно; • <i>внимательно слушает</i> собеседника и выявляет интерес к его словам; • <i>не повышает</i> без необходимости голос в диалоге, сюжетно-ролевой игре; • <i>различает</i> диалоги, в которых соблюдены, нарушены правила поведения в диалоге; • <i>воспроизводит, принимает участие</i> в разыгрывании ролям диалогов из прослушанных сказок, рассказов; • <i>строит диалог</i> по образцу, по данному началу, с опорой на рисунок (после предварительной подготовки – обсуждения содержания, проработки слов, фраз, употребляемых в диалогах); • <i>соблюдает</i> правила общения; • <i>составляет</i> вопросы и ответы на них по прослушанному тексту, рисунку, учеб-

	<p>Монологическая речь</p> <p>Признаки качественного высказывания (содержательность, соответствующие громкость, темп речи, четкость дикции).</p> <p>Декламирование наизусть.</p> <p>Пересказ образца высказывания (2-3 предложения).</p> <p>Составление высказывания (2-3 предложения) с использованием вспомогательных материалов (алгоритм составления загадки, скороговорки, рассказа).</p>	<p>ной ситуации в классе и др.</p> <ul style="list-style-type: none"> • различает высказывания, громкость, темп которых соответствуют или не соответствуют описанной ситуации; • регулирует дыхание, силу голоса, темп речи; • декламирует наизусть стихотворения, загадки, скороговорки и т. п.; • пересказывает данный образец, составляет предложения по опорным словам и объединяет их между собой; • составляет высказывание на основе текста, образца учителя или ситуаций из жизни.
СОЦИОКУЛЬТУРНАЯ ЛИНИЯ (в течение года)		
	<p>Правила поведения в школе (на уроках и перемене)</p> <p>Этикетные формулы, используемые в общении:</p> <p><i>Здравствуй(те)! Доброе утро! Добрый день! Привет!</i></p> <p><i>До свидания! Пока!</i></p> <p><i>Спасибо! Пожалуйста!</i></p> <p><i>Не сердит(те)сь, я нечаянно (я не хотел).</i></p> <p><i>Извини. – Ничего, я не сержусь.</i></p>	<p>Ученик (ученица):</p> <ul style="list-style-type: none"> • знает правила вежливого поведения на уроке и перемене; • соблюдает правила общения, использует этикетные формулы; • знает отличие художественной и познавательной книги; • проявляет интерес к детской литературе; • помнит тематику и жанровую принадлежность произведений любимого детского писателя;

<p><i>Ты так думаешь? И я тоже так думаю. Я не уверена. Я думаю немножко иначе. Как хорошо! Здорово! Неужели?</i></p> <p>Сведения о детской книге (художественной, познавательной). Авторы любимых произведений: К. Чуковский, С. Маршак, С. Михалков, А. Барто и др.</p> <p>Иллюстрирование детской книги. Творчество В. Сутеева для детей школьного возраста (книги, мультфильмы).</p> <p>Русские народные подвижные игры. Правила поведения в игре. Русские народные считалки для определения водящего.</p> <p>Культура семейных отношений. Народная мудрость о семейных отношениях (половицы).</p> <p>Семейный досуг. Русские народные сказки о дружбе, верности, взаимопомощи.</p> <p>Семейные празднования. Участие детей в семейных праздниках.</p> <p>Календарные празднования. Народные приметы. Пословицы и поговорки о временах года.</p> <p>Природа в русских народных песнях, хороводах. Русские народные загадки о природе.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>проявляет интерес</i> к иллюстрированию литературы, <i>знает</i> фамилии известных русских художников, иллюстрирующих произведения для детей; • <i>знает</i> названия и правила русских подвижных игр; • <i>декламирует</i> считалки, <i>пытается</i> самостоятельно их составлять; • <i>ориентируется</i> в традициях семейных отношений, <i>знает</i> русские пословицы о семейной жизни; • <i>слушает</i> и <i>принимает</i> участие в инсценировке русских народных сказок, правильно <i>определяет</i> идею сказки; • <i>знает</i> особенности традиционных русских празднований, <i>принимает</i> участие в детских сезонных забавах; • <i>ориентируется</i> в русских народных приметах, <i>называет</i> 2-3 приметы к каждому времени года; • <i>напевает</i> русские народные песни о природе; • <i>знает</i> русские народные загадки о природе, временах года, <i>проявляет</i> интерес к их составлению.
---	---

ЯЗЫКОВАЯ ЛИНИЯ (в течение года)

<p>1. Текст. Предложение Фактическое содержание, заглавие текста. Деление связного высказывания на предложения. Предложения, в которых о чем-то (о ком-то) рассказывают, спрашивают, просят или предлагают. Интонация законченного предложения</p> <p>2. Слово Деление предложения на слова. Значение слова. Сходство и различие слов русского и украинского языков. Практическое усвоение отдельных грамматических форм существительных, прилагательных, глаголов</p> <p>3. Звуки. Слог. Ударение Деление слова на слоги. Звуки слова. Гласные и согласные звуки.</p>	<p>Ученик (ученица):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>подбирает</i> заглавие к тексту (с опорой на вспомогательные материалы учителя); • <i>определяет</i> количество предложений в тексте (2-3 предложения); • <i>различает</i> на слух законченное и искусственно незаконченное предложение; • <i>произносит</i> предложение, соблюдая интонацию конца предложения; • <i>дополняет</i> предложение 1-2 словами из данного ряда; • <i>составляет</i> предложение из данных слов, по началу, по рисунку и т. п.; • <i>объясняет</i> схему предложения (по образцу, данному учителем); • <i>соотносит</i> слово и изображение предмета, действия, признака; • <i>различает</i> на слух похожие, но не одинаковые по звучанию слова русского и украинского языков (ручка, книга, пенал, учительница, ученица и т. п.); • <i>задает</i> вопрос о значении слова; • <i>правильно</i> произносит слова, которые различаются местом ударения в русском и украинском языках (но-
---	--

		<p>вый, старый, дочка и др.);</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>произносит</i> по правилам произношения слова с безударными гласными, звонкими (глухими, твердыми) мягкими согласными (повторяя слова вслед за учителем и самостоятельно); • <i>делит</i> слово на слоги, определяет количество слогов (вслед за учителем); • <i>правильно произносит</i> звуки [г], [ч'], [ш'ш'] или [ш'ч'], [п'], [м'] и др; • <i>объясняет</i> звуковую схему слова, в которой указано количество звуков и обозначен гласный звук.
--	--	---

Второй год обучения

3 класс

70 часов (2 часа в неделю; 4 часа – резервное время)

Кол-во часов	Содержание учебного материала	Требования к уровню общеобразовательной подготовки учащихся
РЕЧЕВАЯ ЛИНИЯ (<i>в течение года</i>)		
	<p>1. Аудирование Поведение слушающего, выражающее интерес к словам говорящего. Слушание-понимание более длинных, чем во 2 классе, монологических и диалогических высказываний, относящихся к художественному (сказка, рассказ-миниатюра,</p>	<p>Ученик (ученица):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>слушает</i> внимательно, проявляет интерес к словам говорящего (мимикой, короткими репликами); • <i>понимает</i> после 1-2 прослушиваний содержание более длинных, чем во 2 классе, предложений, текстов, выполняя такие задания:

	<p>стихотворение, загадка, скороговорка), научно-художественному, научно-популярному стилям, в том числе лингвистического характера. Опора на данный план высказывания (2-3 пункта), помогающий различить в тексте составляющие его части.</p> <p>Восприятие фактического содержания, общего тона высказывания (грустно, весело), понимание темы, основной мысли произведения.</p> <p>Создание в воображении образов, картин по содержанию прослушанного.</p> <p>Восприятие на слух, понимание при беглом темпе речи ряда слов длиной 4–6 звуков, в том числе различающихся 1-2 звуками; сочетаний слов, которые различаются предлогом, и др.; предложений, различных по цели высказывания и интонации (длина предложения до 6 слов).</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>соотносит</i> рисунок и предложение, текст; • <i>делает</i> рисунок по прослушанному предложению, тексту; • <i>выполняет</i> краткую инструкцию, данную в аудиотексте (2-3 предложения); • <i>подтверждает</i> или <i>отрицает</i> утверждение, высказанное учителем по содержанию прослушанного (“да – нет” проверка); • <i>выбирает</i> один из вариантов в альтернативном вопросе по тексту; • <i>определяет</i> общий тон прослушанного текста, темп, громкость речи, <i>связывает</i> эти особенности речи с ее содержанием; • <i>различает</i> на слух подобные, но не одинаковые по звучанию слова, сочетания слов, предложения; • <i>находит</i> среди прослушанных (1-2 раза) слов, сочетаний слов, предложений те, которые отвечают указанным признакам; • <i>группирует</i> по указанному признаку звуки, слова, сочетания слов, предложения, воспринятые на слух.
	<p>2. Говорение</p> <p>Тематика речевых ситуаций: “Мой дом”, “Мои домашние обязанности”, “Гость в нашем доме”, “Дружба”, “Вре-</p>	<p>Ученик (ученица):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>регулирует</i> дыхание, силу голоса, темп речи в диалоге;

<p>мена года. Народные обряды”, “Игры и увлечения”, “Детский театр”.</p> <p>Громкость, сила голоса, темп речи. Четкость дикции.</p> <p>Диалогическая речь</p> <p>Участники диалога. Ситуация общения. Цель общения.</p> <p>Правила поведения в диалоге (слушать собеседника, выявлять интерес к его словам, давать высказаться собеседнику, не перебивая его, уважать другое мнение, уметь вежливо попросить и отказаться в просьбе; не повышать голос, употреблять формулы вежливости, не злоупотреблять жестикуляцией).</p> <p>Воспроизведение прослушанных диалогов.</p> <p>Составление диалогов с опорой на вспомогательные материалы и самостоятельно (на основе жизненного опыта, впечатлений о прочитанных произведениях, просмотренных фильмах и др.).</p> <p>Монологическая речь</p> <p>Основные требования к устному высказыванию: понятность, последовательность изложения, связи между предложениями; соответствующие силы, громкости голоса, темпа речи возможностям слушателя, ситуации общения.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>строит</i> свою реплику, ориентируясь на высказывание собеседника; • <i>воспроизводит</i> в лицах, <i>участвует</i> в разыгрывании по ролям диалогов из прослушанных сказок, рассказов (с опорой на вспомогательные материалы); • <i>принимает</i> участие в придумывании диалога, дополняя прочитанный (прослушанный) текст; • <i>дополняет</i> данный незавершенный диалог; • <i>обсуждает</i> с одноклассником прослушанный текст, рисунок, учебную ситуацию в классе и др., поочередно составляя вопросы и ответы на них; • <i>оценивает</i> содержательность диалога, правильность и уместность использования в диалоге языковых и неязыковых средств; • <i>регулирует</i> дыхание, силу голоса, темп речи в монологе; • <i>декламирует</i> наизусть; • <i>пересказывает</i> текст с опорой на сочетания слов, вопросы, рисунки;
--	--

	<p>Выразительное декламирование.</p> <p>Устный пересказ (подробный) текста-повествования с опорой на вспомогательные материалы.</p> <p>Составление высказывания (3-4 предложения) с использованием вспомогательных материалов.</p> <p>Построение связного высказывания (2-3 предложения) с опорой на вспомогательные материалы</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>выражает</i> свое мнение, делая короткие дополнения при пересказе, повторе данного образца; • <i>составляет</i> 3-4 предложения по данным словам и самостоятельно <i>объединяет</i> их в связный текст; • <i>строит</i> связное высказывание на основе совместной работы над содержанием, языковыми средствами, с опорой на вопросы, рисунки, данное начало и др.; • <i>оценивает</i> содержание и форму устных высказываний (с помощью учителя).
16	<p>3. Начальное обучение чтению и письму</p> <p><i>Чтение и письмо слов с буквами, которые не различаются в русской и украинской графике:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - слова, которые пишутся по фонетическому принципу (так, как произносятся); - слова, в которых ударному звуку [о] соответствует звук [а] в первом предударном слоге (пишется буква о): <i>дом – дома, мой – моя, он – она;</i> - слова, в которых ударному звуку [а] после мягкого согласного соответствует звук [и] в первом предударном слоге (пишутся буквы а, я): <i>пятна – пятно, взять – взяла;</i> 	<p>Ученик (ученица):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>называет</i> русские буквы; • <i>читает</i> плавно слоги, слова с буквами, похожими и различающимися в русском и украинском алфавитах; • <i>успевает прочесть</i> (молча) и <i>озвучивает</i> показанную в течение короткого времени (1-2 с) карточку со словом длиной 3-4 буквы или сочетанием слов из такого же количества букв (я и ты, а там, вот я и т. п.); • <i>пишет</i>, соблюдая нужную высоту и ширину букв, безотрывно соединяя 2-3 буквы; • <i>проговаривает</i> слово так, как оно пишется, и <i>приносит</i> его по правилам произношения;

<p>16</p>	<p>- слова, в которых во всех безударных слогах, кроме первого предупредительного, вместо звуков [о], [а] произносится короткий нечеткий гласный, напоминающий звук [ы] (пишется буква <i>о</i> или <i>а</i>): <i>голова, сахар, карандаш, помогу</i> и т. п.;</p> <p>- слова, в которых перед гласными произносится звонкий согласный, а в конце слова и перед глухим согласным – парный ему глухой (пишется одна и та же буква): <i>друга – друг, сада – сад, города – город, сказать – сказка</i> и т. п.;</p> <p>- слова с согласными звуками [г], [г'];</p> <p>- слова с согласными звуками [ч'], [ш'ш'];</p> <p>- произношение и написание слов с сочетаниями <i>пя, мя, бя, вя</i>.</p> <p>Чтение и написание слов с буквами, которые различаются в русской и украинской графике:</p> <p>Буквы <i>ы, и</i>, их звуковое значение.</p> <p>Произношение и написание сочетаний <i>жи, ши</i>.</p> <p>Буква <i>э</i>, её звуковое значение.</p> <p>Буква <i>е</i>; обозначение звука [э] после мягкого согласного под ударением (<i>пень, день</i>), звука [и] после мягкого со-</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>стисывает</i> слова, сочетания слов, предложения, проговаривая слова так, как их пишут, ставя знаки препинания; • <i>проверяет</i> написанное, сверяя его с образцом; • <i>находит</i> в группе слов то из них, которое написано неправильно (на материале проработанных слов); • <i>пишет</i> без ошибок слова, данные в списке для запоминания; • <i>объясняет</i> написания, которые регулируются правилами, предусмотренными программой; • <i>находит</i> на страницах учебника условные значки, а также различные виды учебных материалов (объяснение материала, примеры, упражнения, таблички и др.) и объясняет их назначение.
-----------	--	---

	<p>гласного в слове перед ударным (<i>весна, пенал</i>), звуков [йэ] в начале слога под ударением (<i>ель</i>), звуков [йи] в начале первого предударного слога (<i>моему</i>).</p> <p>Произношение и написание сочетаний <i>же, ше, це</i>.</p> <p>Буква <i>ё, её</i> звуковые значения.</p> <p>Буква <i>ь</i> для обозначения мягкости согласного (<i>брат – брать, угол – уголь</i>) и для указания на то, что буквы <i>я, ю, е, ё</i>, и после мягкого знака обозначают два звука: [й] + соответствующий гласный.</p> <p>Буква <i>ѐ</i>, используемая для указания на то, что буквы <i>я, ю, е, ё</i> после нее обозначают два звука.</p>	
34	<p>4. Совершенствование навыков чтения и письма</p> <p>Плавное слоговое чтение вслух.</p> <p>Быстрое зрительное восприятие слов, состоящих из 2–5 букв.</p> <p>Понимание фактического содержания, основной мысли, отдельных образных выражений текста (после предварительного обсуждения, с опорой на вспомогательные материалы).</p>	<p>Ученик (ученица):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>читает</i> вслух текст слогами и целыми словами со скоростью 30–40 слов в минуту, соблюдая нормы литературного произношения, интонацию конца предложения; • <i>обнаруживает</i> понимание значения воспринятых при чтении слов, сочетаний слов, предложений, а также фактическое содержание прочитанного незнакомого текста, выполняя задания, не требующие построения развернутого высказыва-

<p>Работа с книгой. Элементы книги: обложка (автор, название), корешок, страница, рисунок.</p> <p>Известные детские писатели.</p> <p>Тематическое разнообразие литературы для детей (произведения о жизни детей, о природе, о проявлениях материальной культуры, о народных традициях).</p> <p>Специфические особенности доступных восприятию литературных жанров (загадка, пословица, небылица; сказка, рассказ, стихотворение).</p> <p>Техника письма. Письмо прописных и строчных букв, безотрывное соединение 2-3 букв.</p> <p>Списывание текста. Алгоритм списывания. Письмо по памяти. Проверка написанного.</p>	<p>ния, например: соотносит рисунок и прочитанное предложение, текст;</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>делает рисунок</i> по прочитанному предложению, тексту; • <i>задает вопросы</i> по прочитанному тексту и отвечает на вопросы к нему; • <i>выбирает</i> один из вариантов, содержащихся в альтернативном вопросе, который задан по тексту для проверки понимания; • <i>показывает</i> в незнакомой книге обложку, корешок, номера страниц, рисунки; имя автора и название книги; • <i>правильно листает</i> книгу, находит указанную страницу; • <i>называет</i> фамилии известных детских писателей, темы их произведений; • <i>различает</i> фольклорные и литературные произведения, прозу и поэзию (после предварительной подготовки); • <i>соблюдает</i> алгоритм списывания; • <i>пишет</i> по памяти слова, сочетания слов, предложения, сохраняя знаки препинания; • <i>пишет</i> под диктовку предварительно рассмотренный и обсужденный текст (зрительно-слуховой диктант);
--	--

	<p>Обучающее изложение. Самостоятельные письменные высказывания на основе жизненного опыта (3-4 предложения).</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>составляет</i> письменный пересказ текста (на 20–30 слов) после подготовительной работы; • <i>составляет</i> письменное высказывание с опорой на вспомогательные материалы – рисунок, данное начало, сочетания слов и др.; • <i>составляет</i> самостоятельно письменное высказывание (3-4 предложения) о том или ином событии в своей жизни.
СОЦИОКУЛЬТУРНАЯ ЛИНИЯ (в течение года)		
	<p>Правила поведения с родными и близкими. Культура семейных отношений. Соблюдение семейных традиций.</p> <p>Этикетные формулы, используемые в общении: <i>Будьте добры! Прошу Вас (тебя). Всего хорошего!</i> <i>Знакомьтесь, пожалуйста, это – ... Очень приятно!</i> <i>Ты так считаешь? Почему ты так думаешь?</i> <i>Замечательно! Чудесно! Не очень хорошо.</i></p> <p>Материальная русская культура. Возникновение и распространение народных ремесел.</p> <p>Народная архитектура. Город, село. Двор и улица. Дом. Декоративное оформление дома.</p>	<p>Ученик (ученица):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>знает</i> правила вежливого поведения с родными и близкими (взрослыми и детьми); • <i>ориентируется</i> в традициях семейных отношений, знает русские пословицы о семейной жизни; • <i>соблюдает</i> правила общения, <i>использует</i> этикетные формулы; • <i>знает</i> некоторые особенности развития ремесел в регионах России и Украины; • <i>различает</i> характерные особенности построения жилищ в разных странах, в городах и селах; декоративного оформления домов средствами различных материальных культур;

	<p>Духовная культура. Наиболее известные авторы русскоязычной детской литературы: А. Пушкин, Л. Толстой, И. Крылов, К. Ушинский, Б. Житков, В. Бианки, В. Драгунский, В. Орлов, Э. Успенский и др.</p> <p>Сопереживание героям прочитанных произведений.</p> <p>Календарные празднования. Народные приметы. Пословицы и поговорки о временах года.</p> <p>Природа в произведениях мастеров русской живописи.</p> <p>Детский театр. Кукольный театр. История народной куклы. Балаган как народное искусство. Петрушка – русская народная игрушка.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>проявляет</i> интерес к детской литературе; • <i>помнит</i> тематику и жанровую принадлежность произведений любимых детских писателей; • <i>проявляет</i> интерес к созданию книжек-самоделок по произведениям любимых авторов; • <i>слушает и принимает участие</i> в инсценировке русских народных и современных литературных сказок, авторских рассказов; • <i>знает</i> особенности традиционных русских празднований, <i>принимает участие</i> в детских сезонных забавах; • <i>называет</i> фамилии известных мастеров русской живописи, названия их произведений; • <i>ориентируется</i> в русских народных забавах, <i>называет</i> виды детских кукольных театров; • <i>различает</i> героев народных и авторских пьес для детей.
--	--	--

ЯЗЫКОВАЯ ЛИНИЯ (в течение года)

	<p>1. Текст. Предложение</p> <p>Содержание текста. Деление текста на части по содержанию. Заголовок текста, заголовки частей текста.</p>	<p>Ученик (ученица):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>различает</i> текст и не связанные между собой предложения; • <i>находит</i> в тексте слова “он”, “она”, “оно”, “они”, “этот”, а также повтор слова как средства связи предложений в тексте;
--	---	--

	<p>Связность текста. Средства связи предложений в тексте: слово он (она, оно, они), повтор слова.</p> <p>Предложение. Предложения, различные по цели высказывания (содержащие сообщение, вопрос, просьбу или побуждение к действию).</p> <p>Обращение.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>использует</i> средства связи в собственной речи; • <i>подбирает</i> заголовки к тексту и к частям текста, указанным учителем; • <i>находит</i> в тексте предложения, различные по цели высказывания; • <i>составляет</i> и <i>использует</i> в речи предложения, содержащие сообщение, вопрос, просьбу или побуждение к действию; <i>правильно интонирует</i> их; • <i>ставит</i> соответствующий интонации знак в конце предложения; • <i>различает</i> в устной и письменной речи обращения, <i>правильно употребляет</i> их.
	<p>2. Слово</p> <p>Значение слова. Тематические группы слов.</p> <p>Вопросы к слову, соответствующие части речи, к которой оно относится.</p> <p>Отдельные грамматические формы (без употребления терминов):</p> <ul style="list-style-type: none"> - существительные, род которых не совпадает в русском и украинском языках (<i>собака, путь</i>); - существительные в форме именительного падежа множественного числа на <i>ги, ки, хи</i> (<i>книги, руки</i>); - отдельные формы глаголов (неопределенная форма гла- 	<p>Ученик (ученица):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>соотносит</i> слово и изображение предмета, действия, признака; • <i>ставит</i> вопросы к словам “Кто?”, “Что?”, “Какой?”, “Что делает?”, “Сколько?”, “Как?”, “Где?”, “Куда?” и др.; • <i>делит</i> ряд слов на группы по значению; • <i>подбирает</i> слова с указанным значением; слова, относящиеся к отдельным тематическим группам; • <i>выбирает</i> из ряда слов то, которому соответствует данное учителем толкование значения слова;

	<p>гола (<i>играть, дать</i>), форма единственного числа прошедшего времени (<i>играл, дал</i>));</p> <p>- предлоги с пространственным значением: <i>у, в, под, над, к, от, из, с, по</i>;</p> <p>- союзы <i>если, что, чтобы</i> и др.;</p> <p>- наречия <i>очень, много, мало, здесь, там</i> и др.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>объясняет</i> значение слова (по образцу); • <i>составляет</i> (по образцу) сочетания слов, построение которых различается в русском и украинском языках; • <i>оценивает</i> правильно или неправильно употребленное слово; • <i>совершенствует</i> текст, заменяя неудачно использованные слова.
	<p>3. Звуки и буквы. Слог. Ударение</p> <p>Слог. Ударение.</p> <p>Звуки слова. Цепочка звуков слова.</p> <p>Гласные и согласные звуки. Ударные и безударные гласные звуки.</p> <p>Звонкие и глухие, твердые и мягкие согласные звуки.</p> <p>Буквы русского алфавита. Звуковое значение букв (в сопоставлении с буквами украинского алфавита).</p> <p>Перенос слов.</p> <p>Неполное соответствие между написанием и произношением слова.</p>	<p>Ученик (ученица):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>произносит</i> слово по правилам литературного произношения (вслед за учителем); • <i>делит</i> слово на слоги, <i>определяет</i> ударение в слове (вслед за учителем); • <i>произносит</i> цепочку звуков слова (вслед за учителем); • <i>выделяет</i> указанный звук слова; • <i>произносит</i> согласные звуки без призвучия гласного; • <i>различает</i> на слух гласные и согласные звуки, твердые и мягкие, звонкие и глухие согласные звуки (с помощью учителя); • <i>различает</i> буквы русского и украинского алфавитов (название, звуковое значение), <i>не смешивает</i> их при чтении и письме; • <i>объясняет</i>, какой звук обозначен указанной буквой в слове

ПРАВОПИСАНИЕ (в течение года)		
	<p>Развитие орфографической и пунктуационной зоркости. Сопоставление произношения и написания слов. Правила правописания: прописная буква в начале предложения, в именах людей, кличках животных, названиях городов, сёл; написание сочетаний <i>жи, ши, ча, ща, чу, шу</i>; правило написания <i>-цы, -ци</i>; перенос слова; знаки препинания в конце предложения.</p>	<p>Ученик (ученица):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>произносит</i> слово по правилам литературного произношения (вслед за учителем), затем <i>проговаривает</i> так, как его пишут; • <i>диктует</i> себе при списывании, письме по памяти, проговаривая слово так, как его следует писать; • <i>объясняет</i> отдельные особенности произношения слова в сопоставлении с его написанием (обозначение безударных гласных, некоторых согласных в конце слова); • <i>применяет правила</i> употребления прописной буквы, написания сочетаний: <i>жи, ши, ча, ща, чу, шу; цы, ци</i>; правило переноса слов.

Третий год обучения

4 класс

70 часов (2 часа в неделю; 4 часа – резервное время)

Кол-во часов	Содержание учебного материала	Требования к уровню общеобразовательной подготовки учащихся
РЕЧЕВАЯ ЛИНИЯ (в течение года)		
	<p>1. Аудирование Особенности слушания как вида речевой деятельности. Слушание-понимание более</p>	<p>Ученик (ученица):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>объясняет</i>, какие особенности слушания влияют на успешность общения;

	<p>длинных, чем в 3 классе, текстов, относящихся к художественному, научно-художественному, научно-популярному стилям.</p> <p>Жанры произведений для слушания: сказка, рассказ-миниатюра, стихотворение, загадка, скороговорка, а также несложное высказывание на языковую тему.</p> <p>Понимание фактического содержания, темы, основной мысли произведения.</p> <p>Опора при слушании на данный план высказывания (3-4 пункта).</p> <p>Общий тон высказывания (грустно, весело), темп, громкость речи, связь этих характеристик с ее содержанием и условиями общения.</p> <p>Создание в воображении образов, картин по содержанию прослушанного.</p> <p>Собственное мнение ученика по поводу прослушанного текста.</p> <p>Восприятие на слух, понимание при беглом темпе речи ряда слов длиной 5–8 звуков, сочетаний слов, предложений, различных по цели высказывания и интонации (длина предложения до 10 слов).</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>слушает</i> внимательно, не перебивает, прислушивается не только к словам, но и к тону, темпу, громкости речи; • <i>понимает</i> после одного прослушивания содержание более длинных, чем в 3 классе, предложений, текстов, выполняя такие задания: • <i>соотносит</i> рисунок и предложение, текст; • <i>делает</i> рисунок по прослушанному предложению, тексту; • <i>выполняет</i> инструкцию, данную в аудиотексте; • <i>выбирает</i> один из вариантов в альтернативных вопросах по тексту (о фактическом содержании, теме, основной мысли произведения, его эмоциональной окраске); • <i>определяет</i> общий тон прослушанного текста, темп, громкость речи, <i>связывает</i> эти особенности речи с ее содержанием; • <i>отвечает</i> на вопросы о том, какие образы возникли в воображении при слушании.
	<p>2. Говорение</p> <p>Тематика речевых ситуаций: “Какую речь приятно слу-</p>	<p>Ученик (ученица):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>регулирует</i> дыхание, силу голоса, темп речи в диало-

	<p>шать”, “Хороший ли ты собеседник”, “Занимательные ситуации из школьной жизни”, “Учимся дружить”, “Быть человеком”, “Неизвестное об известном” и др.</p> <p>Громкость, сила голоса, темп речи. Четкость дикции.</p> <p>Учет интересов, возможностей слушателя.</p> <p>Речевой этикет.</p> <p>Диалогическая речь</p> <p>Правила поведения в диалоге (внимательно слушать, отвечать на вопрос, поддерживать беседу, доказывать без категоричности, уважать другие мнения).</p> <p>Воспроизведение прослушанных диалогов.</p> <p>Составление диалогов с опорой на вспомогательные материалы и самостоятельно (на основе жизненного опыта, впечатлений о прочитанных произведениях, просмотренных фильмах и др.).</p>	<p>ге, следит за четкостью дикции;</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>учитывает</i> интересы собеседника (слушателя); его право не соглашаться с высказанным мнением; • <i>строит</i> свою реплику с учетом слов собеседника; • <i>объясняет</i>, какие особенности речи, правила поведения в диалоге влияют на успешность общения; • <i>воспроизводит</i> в лицах, <i>участвует</i> в разыгрывании по ролям диалогов из прослушанных сказок, рассказов; • <i>дополняет</i> данный незавершенный диалог; • <i>составляет</i> реплики диалогов по отдельным эпизодам прослушанного или прочитанного текста; • <i>участвует</i> в составлении диалога, самостоятельно обсуждая с одноклассником прослушанный текст, рисунок, учебную ситуацию в школе или вне школы и др., поочередно составляя вопросы и ответы на них; • <i>оценивает</i> содержательность диалога, правильность и уместность использования в диалоге языковых и неязыковых средств;
--	--	---

	<p>Монологическая речь</p> <p>Основные требования к устному высказыванию: связность, наличие своей точки зрения, учет интересов слушателя, ситуации общения.</p> <p>Пересказ (подробный, выборочный) прослушанного и обсужденного повествовательного текста.</p> <p>Пересказ самостоятельно прочитанного текста.</p> <p>Совместное составление устного высказывания (3-4 предложения).</p> <p>Самостоятельные высказывания учащихся на основе жизненного опыта, впечатлений о прочитанных произведениях, просмотренных фильмах и др.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>обсуждает</i> последовательность выполнения совместной работы, распределение ролей; • <i>планирует</i> в паре или группе ход и способы выполненной работы; • <i>регулирует</i> дыхание, силу голоса, темп речи в монологе; • <i>объясняет</i> и <i>соблюдает</i> требования к устному высказыванию; • <i>пересказывает</i> (подробно, сжато) текст с опорой на вспомогательные материалы (план, ключевые сочетания слов и др.); • <i>пересказывает</i> самостоятельно прочитанный текст (30–40 слов); • <i>дополняет</i> пересказ, выражая свое отношение к сказанному; • <i>составляет</i> 3-4 предложения по данным словам и самостоятельно, <i>объединяет</i> их в связный текст; • <i>строит</i> связное высказывание на основе совместной работы над содержанием, языковыми средствами; • <i>оценивает</i> содержание и форму устных высказываний (с помощью учителя).
	<p>3. Чтение</p> <p>Совершенствование навыка чтения:</p>	<p>Ученик (ученица):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>читает</i> вслух плавно, произнося слова по правилам

<p>- слов с буквами, различающимися в русской и украинской графике;</p> <p>- слов, написание которых не полностью соответствует произношению.</p> <p>Развитие техники чтения. Усвоение продуктивных способов чтения – чтение целыми словами, чтение сочетаниями слов. Расширение поля чтения. Быстрое зрительное восприятие слов, состоящих из 4–6 букв, а также групп коротких слов (вот мы, у школы, на окне и т. п.).</p> <p>Чтение вслух интонационно правильно, с соблюдением норм произношения.</p> <p>Чтение молча без внешней артикуляции. Просматривание. Закрепление умения следить за развитием мысли при чтении и предугадывать следующее слово, содержание еще не прочитанной части (вероятностное прогнозирование).</p> <p>Развитие воображения при чтении.</p> <p>Понимание фактического содержания самостоятельно прочитанного незнакомого текста – после предварительной подготовки, с опорой на вспомогательные материалы. Понимание основной мысли, отдельных образных выражений текста (в ходе совместного обсуждения).</p>	<p>произношения, соблюдая интонацию конца предложения, ориентируя чтение на слушателей;</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>читает</i> молча незнакомый текст (после предварительной подготовки), обнаруживает понимание прочитанного, выполняя такие задания: • <i>соотносит</i> иллюстрацию и фрагмент произведения; • <i>находит</i> среди нескольких предложений то, которое соответствует указанному содержанию; • <i>задает</i> вопросы по тексту и <i>отвечает</i> на вопросы; • <i>выбирает</i> один из вариантов, содержащихся в альтернативных вопросах, заданных по тексту (о фактическом содержании, теме, основной мысли произведения, его эмоциональной окраске); • <i>различает</i> соответствие или несоответствие данного плана прочитанному тексту; • <i>предугадывает</i> еще не прочитанную часть текста; • <i>различает</i> в тексте известное и новое для него; • <i>читает, комментирует</i> задания и тексты учебника;
---	---

	<p>Формирование умения воспринимать литературу как искусство слова. Усвоение позиций “автор”, “читатель”, “критик”. Новое и известное (для читателя) в тексте.</p> <p>Соотнесение текста со своим жизненным опытом, формирование собственного мнения о прочитанном. Расширение круга чтения и слушания детских художественных произведений.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>объясняет</i> особенности чтения вслух и молча, суть упражнений, которые используют для их совершенствования.
8	<p>4. Письменная речь (<i>в течение года</i>)</p> <p>Составление 3–5 предложений и объединение их в текст.</p> <p>Обучающий письменный пересказ (исходный текст 30–40 слов).</p> <p>Самостоятельное письменное высказывание (3–5 предложений) на свободную тему.</p>	<p>Ученик (ученица):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>составляет</i> 3–5 предложений на заданную тему и <i>объединяет</i> их в текст; • <i>пересказывает</i> текст письменно; • <i>пишет</i> мини-сочинение на свободную тему (после предварительной подготовки); • <i>вносит</i> правки в написанный текст, учитывая советы учителя, одноклассников; • <i>объясняет</i>, каким должно быть письменное высказывание, понятное и интересное для других.
СОЦИОКУЛЬТУРНАЯ ЛИНИЯ (в течение года)		
	<p><i>Правила поведения со знакомыми и незнакомыми людьми, старшими или младшими по возрасту, с ровесниками.</i></p> <p>Культура общения в школе и общественных местах.</p>	<p>Ученик (ученица):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>знает</i> правила вежливого поведения со знакомыми и незнакомыми людьми (взрослыми и детьми) в общественных местах;

<p>Этикетные формулы, используемые в общении: <i>Давай познакомимся. Приходите, пожалуйста. Счастливого пути! Желаю удачи! Спасибо за пожелание! Скажите, пожалуйста, где находится ...? Будьте добры, как пройти к ...? Объясните, пожалуйста, как пользоваться ... . Подожди, пожалуйста.</i> <i>Входите, пожалуйста. Присаживайтесь. Если тебе (Вам) не трудно, ... К сожалению, не могу выполнить эту просьбу. Приятного аппетита! Угощайтесь. Попробуйте ... . Приходите еще! Передайте привет! Будьте здоровы!</i> Материальная русская культура. Внешнее и внутреннее убранство жилища. Экспозиции краеведческого музея и музея народного искусства. Семейные традиционные празднования. Национальные праздничные блюда. Культура приема гостей. Духовная культура. История книгопечатания. Классическая и современная художественная литература. Продолжение литературных традиций в произведениях современных русскоязычных писателей.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>соблюдает</i> правила общения, <i>использует</i> этикетные формулы; • <i>знает</i> и <i>объясняет</i> национальную символику декоративно-художественного оформления жилища; • <i>имеет</i> представление о развитии схожих ремесел в разных регионах Украины и России; • <i>знает</i> особенности традиционных русских празднований, названия праздничных национальных угощений, игровые действия в народных забавах; • <i>проявляет</i> интерес к детской литературе; • <i>помнит</i> тематику и жанровую принадлежность произведений любимых детских писателей; • <i>слушает</i> и <i>принимает участие</i> в инсценировке русских народных и современных литературных сказок, авторских рассказов; • <i>называет</i> фамилии известных русских писателей, деятелей кино, названия их произведений.
---	---

	Театр и кино для детей. Сопереживание героям прочитанных и увиденных произведений.	
ЯЗЫКОВАЯ ЛИНИЯ (в течение года)		
4	<p>Текст. Предложение</p> <p>Тема, основная мысль текста.</p> <p>Структура текста (зачин, основная часть, заключение).</p> <p>Связь предложений в тексте: синоним, слова <i>он (она, оно, они), этот (эта, это, эти)</i>.</p> <p>Вопросы к тексту (о содержании, смысле, значении слов и выражений, связи с жизненным опытом читателя, отношении к прочитанному и др.).</p> <p>Слова автора и персонажей в тексте с диалогом</p>	<p>Ученик (ученица):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>определяет</i> тему и основную мысль текста (с опорой на вспомогательные материалы); • <i>находит</i> в тексте вступление, основную часть, заключение; • <i>ставит</i> вопросы по тексту; • <i>находит</i> такие средства связи предложений в тексте: слова “он”, “она”, “оно”, “они”, “этот”, “повтор слова”; • <i>использует</i> средства связи в собственной речи; • <i>различает</i> в тексте слова автора и персонажей (с помощью учителя)
5	<p>Предложение</p> <p>Повествовательные, вопросительные и побудительные предложения.</p> <p>Восклицательные предложения.</p> <p>Предложения, содержащие утверждение или отрицание.</p> <p>Знаки препинания в конце предложения.</p> <p>Связь слов в предложении.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>различает</i> по содержанию, интонации и знакам препинания предложения, содержащие утверждения и отрицание, повествовательные, вопросительные, побудительные предложения; восклицательные предложения; • <i>произносит</i> такие предложения при чтении вслух; • <i>ставит</i> соответствующий интонации знак в конце предложения;

		<ul style="list-style-type: none"> • <i>находит</i> в предложении пары связанных между собой слов, <i>ставит</i> вопрос от одного слова к другому; • <i>составляет</i> (по образцу) сочетания слов, построение которых различается в русском и украинском языках; • <i>составляет</i> предложения, использует их в своей речи.
15	<p>2. Звуки и буквы. Слог. Ударение Деление слова на слоги. Ударение в слове. Гласные и согласные звуки. Звонкие и глухие, твердые и мягкие согласные. Звук и буква. Сильная и слабая позиция гласных и согласных звуков в слове. Алфавит. Расположение слов в алфавитном порядке</p>	<p>Ученик (ученица):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>произносит</i> слова в соответствии с нормами литературного произношения; • <i>делит</i> слово на слоги; • <i>определяет</i> ударение в слове (вслед за учителем и самостоятельно); • <i>делит</i> слово на части для переноса, правильно переносит слово; • <i>произносит</i> цепочку звуков слова, выделяет указанный звук слова (вслед за учителем и самостоятельно), произносит согласные без призвука гласного; • <i>различает</i> на слух гласные и согласные звуки, твердые и мягкие, звонкие и глухие согласные звуки; • <i>различает</i> буквы русского и украинского алфавитов (название, звуковое значение); • <i>соотносит</i> звук с обозначающей его буквой;

		<ul style="list-style-type: none"> • <i>произносит</i> буквы в алфавитном порядке, начиная с любой части алфавита; • <i>находит</i> слово в алфавитном списке с учетом второй, третьей букв; • <i>располагает</i> слова в алфавитном порядке с учетом второй и третьей букв.
14	<p>3. Значение слова Значение слова. Мотивированное значение слова. Наблюдения над значением слова, развитие умения составлять рассуждение о значении, происхождении слова. Виды словарей. Развитие умения пользоваться толковым словарем. Слова русского и украинского языков, не совпадающие по значению и/или звучанию, написанию. Тематические группы слов. Слова с одним или несколькими значениями. Наблюдение над употреблением в речи. Прямое и переносное значение слова. Развитие умения понимать, толковать значение слова. Наиболее употребительные устойчивые сочетания слов (<i>Не спускать (не сводить) глаз. Со всех ног. На носу. Как свои пять пальцев. Красная строка</i> и др.).</p>	<p>Ученик (ученица):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>находит</i> среди данных слово с указанным значением; пары слов, близких или противоположных по значению; устойчивое сочетание слова; • <i>группирует</i> слова, устойчивые сочетания слов по данным определениям; • <i>составляет, дополняет</i> тематическую группу слов по рассмотренной теме; • <i>различает</i> похожие, но не одинаковые слова русского и украинского языков; • <i>толкует</i> значение слова с мотивированным значением (в простых случаях: <i>улица, медведь, подоконник</i>); • <i>использует</i> слова той или иной тематической группы, устойчивые сочетания слов для составления предложения и группы связанных между собой предложений на указанную тему.

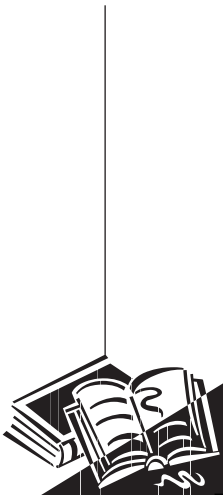
	Синонимы. Антонимы. Развитие умения правильно употреблять их в речи.	
12	<p>4. Состав слова</p> <p>Состав слова. Основа и окончание. Развитие умения различать формы слова (по вопросу).</p> <p>Части основы: корень, приставка, суффикс.</p> <p>Специфика и роль корня, приставки, суффикса, окончания. Чередование звуков в корне слова.</p> <p>Приставки и предлоги.</p>	<p>Ученик (ученица):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>различает</i> значимые части слова, <i>соотносит</i> значение слова со значением составляющих его частей; • <i>подбирает</i> слова с одной и той же морфемой, <i>видит</i> общность в их значении; • <i>правильно</i> употребляет похожие слова русского и украинского языков, которые различаются той или иной частью слова.
ПРАВОПИСАНИЕ (в течение года)		
	<p>Развитие орфографической и пунктуационной зоркости. Сопоставление произношения и написания слова. Сильная и слабая позиция гласных и согласных звуков в слове.</p> <p>Правила правописания:</p> <ul style="list-style-type: none"> - прописная буква в начале предложения, в именах людей, кличках животных, названиях городов, сел; - написание мягкого знака между буквами согласных звуков; - перенос слова; - знаки препинания в конце предложения; при обращении. 	<p>Ученик (ученица):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>произносит</i> слово по правилам произношения, затем <i>проговаривает</i> так, как его пишут; • <i>находит</i> те позиции в слове, которые требуют проверки при написании; • <i>уточняет</i> написание слова (с помощью учителя, по словарю); • <i>ставит</i> знаки препинания в конце предложения, <i>выделяет</i> обращения при списывании, письме по памяти, зрительно-слуховом диктанте; • <i>списывает</i> текст по усвоенному алгоритму, <i>проверяет</i> написанное;

		<ul style="list-style-type: none"> • <i>пишет</i> зрительно-слуховой диктант после орфоэпического и орфографического чтения, обсуждения отдельных позиций, требующих проверки написания.
--	--	---

Изучение курса проводится по учебникам: Русский язык. 2 класс. 3 класс. 4 класс. – К.: Освіта, 2004, 2006 (сост. Гудзик И. Ф.);
методическому пособию: И. Н. Лапшина. Устный практический курс: Первый год изучения. – К.: Інститут сучасного підручника, 2008.

ОСНОВИ ХРИСТИЯНСЬКОЇ ЕТИКИ

1–4 класи

Автори:

- В. ЖУКОВСЬКИЙ* – декан гуманітарного факультету Національного університету “Острозька академія”, професор, доктор педагогічних наук, м. Острог;
- Т. БАРИЦЕВСЬКИЙ* – викладач Українського Католицького університету, кандидат біблійних наук, м. Львів;
- А. ВАСЬКІВ* – доцент філософського факультету Львівського національного університету імені І. Франка, кандидат історичних наук, м. Львів;
- М. ВЛАД (АУЗЯК)* – викладач Буковинського православної університету імені Євгена Гакмана, магістр богослов'я, м. Чернівці;
- О. ГАВРИСЮК* – вчитель християнської етики, аспірант Волинського національного університету, м. Луцьк;
- І. ГНАТІВ* – голова комісії у справах шкільництва УГКЦ, м. Львів;
- Р. ГОЛЯНЧУК* – магістр релігієзнавства, магістр теології, м. Запоріжжя;
- Г. ДОБОШ* – викладач катехитично-педагогічного інституту Українського Католицького університету, м. Львів;
- Р. ЄВТУШЕНКО* – головний спеціаліст департаменту загальної середньої та початкової освіти Міністерства освіти і науки України, м. Київ;
- Т. КЛИНЧЕНКО* – викладач Національного університету “Києво-Могилянська академія”, кандидат історичних наук, м. Київ;
- Н. ЛАХМАН* – учитель основ християнської етики, заступник директора Мізоцько-

- го навчально-виховного комплексу Рівненської області;
- М. НИКОЛИН* – завідувач кафедри Тернопільського комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, кандидат педагогічних наук, м. Тернопіль;
- О. ОГІРКО* – доцент кафедри філософії та політології Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького, доктор філософії, кандидат фізикоматематичних наук, м. Львів;
- Т. САННІКОВА* – старший викладач Одеського інституту післядипломної педагогічної освіти, кандидат педагогічних наук, м. Одеса;
- І. СІДАНІЧ* – доцент Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат педагогічних наук, м. Київ;
- Г. СОХАНЬ* – доцент кафедри суспільствознавчої і культурологічної освіти Львівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, кандидат філологічних наук, м. Львів;
- М. ФЕДИК* – викладач Буковинського православного університету імені Євгена Гакмана, магістр богослов'я, м. Чернівці;
- С. ФИЛИПЧУК* – доцент кафедри релігієзнавства Національного університету “Острозька академія”, кандидат історичних наук, м. Острог;
- Л. ЦЮПА* – викладач кафедри соціальної педагогіки, директор Катехитично-педагогічного інституту Українського Католицького університету.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Курс “Основи християнської етики” є предметом християнсько-світоглядного, культурного та освітньо-виховного спрямування, що вибудовується як фундамент буттєвих цінностей сучасної людини. Він не є вченням віри, не включає релігійних обрядів, не ставить за мету залучення до певної конфесії. Викладання цього предмета передбачає виховання в учнів поваги до свободи совісті, релігійних та світоглядних переконань інших людей; здатності до співжиття у полікультурному та поліконфесійному українському суспільстві.

Мета курсу “Основи християнської етики” – формування в учнів християнських моральних чеснот. У процесі досягнення мети передбачається реалізація таких завдань:

- ✧ ознайомлення учнів з основами християнської моралі як фундаменту загальнолюдських цінностей;
- ✧ ознайомлення учнів із християнськими моральними цінностями: істини, благочестя, добра, любові, краси, гідності, обов’язку, совісті, честі;
- ✧ формування свідомої та відповідальної особистості учня на основі християнських духовних, моральних та культурних цінностей;
- ✧ створення належних морально-етичних умов для самопізнання, самореалізації.

Основою курсу “Основи християнської етики” є Біблія та інші християнські джерела, що не суперечать Святому Письму.

Програма побудована за лінійно-концентричним принципом, який включає в себе такі складові:

- *світоглядну*, що сприяє цілісному світосприйманню, визначенню вихованцем власної добротворчої життєвої позиції;
- *історико-культурологічну*, що спирається на високі зразки християнської духовної культури та традиції;
- *науково-пізнавальну*, яка розширює шкільний навчальний матеріал в етично-естетичному просторі.

Програма курсу “Основи християнської етики” має такий змістовно-тематичний поділ:

1-й клас. *Хочу пізнавати світ*

Розділ 1. Хочу пізнавати дивосвіт.

Розділ 2. Пізнаю себе.

Розділ 3. Хочу пізнавати Бога.

2-й клас. Живу та навчаюсь у родині

Розділ 1. Моя сім'я та родина.

Розділ 2. Мій рід і народ.

3-й клас. Прагну робити добро

Розділ 1. З радістю творимо добро.

Розділ 2. Життєвий дороговказ.

Розділ 3. Шляхом добра.

4-й клас. Вчимося мудрості

Розділ 1. Уроки доброти.

Розділ 2. Уроки справедливості.

Розділ 3. Вчимося виправляти життєві помилки.

Розділ 4. Уроки працелюбності.

Розділ 5. Уроки Божої мудрості.

Найголовнішими підходами у навчанні основ християнської етики є:

- аксіологічний;
- соціокультурний;
- культурологічний;
- особистісний;
- діяльнісний;
- комунікативний;
- системний;
- компетентісний;
- синергетичний.

Аксіологічний підхід до навчання основ християнської етики передбачає джерелом християнських моральних цінностей десять Заповідей, дві Заповіді любові, Нагірну проповідь Ісуса Христа, "золоте правило християнської етики", моральне вчення книг Старого і Нового Заповіту, послання святих апостолів, пояснення моральних цінностей у працях Отців Церкви, а також живий досвід Церкви.

За аксіологічного підходу людина розглядається як найвище творіння Боже, а такі моральні цінності, як любов, радість, мир, довготерпіння, доброта, милосердя, лагідність, стриманість, гідність, обов'язок, совість, честь, є важливими цінностями, зміст яких розкривається учням.

Культурологічний та соціокультурний підходи, своєю чергою, мають на меті, з одного боку, сприймати учня як спадкоємця та носія української та світової культури, яка має глибоке християнське

коріння, а з другого, – готувати школяра до життя у сім'ї, громаді, а також у сучасному суспільстві, якому притаманне як посилення національної самоідентифікації українців, так і розширення глобалізаційних процесів.

Особистісний підхід передбачає сприймання кожного школяра як унікальну особистість, творіння Боже, яка має реалізувати задум Творця, а також передбачає усвідомлення, сприйняття та взаємодію учителя з учнем як суб'єктів навчання.

Діяльнісний підхід має на меті таку побудову процесу навчання основ християнської етики, яка б активізувала навчальні зусилля школяра через ігрову, навчальну та комунікативну діяльність, через виконання практичних завдань-проектів, тощо.

Комунікативний підхід у процесі навчання передбачає організацію комунікативної взаємодії між учителем та учнями на уроці, в позаурочний та позанавчальний час на основі християнських моральних цінностей.

Системний підхід орієнтує на організацію навчально-виховного процесу з основ християнської етики як цілеспрямованої творчої діяльності його суб'єктів: учнів, сім'ї та школи в рамках класної, позакласної та позашкільної роботи. Він вимагає розгляду системотвірних зв'язків мети, завдань, змісту, форм, методів та засобів навчання не ізольовано, а у взаємодії компонентів педагогічного процесу, що дає змогу виявляти загальні системні властивості та якісні характеристики.

Компетентнісний підхід передбачає аксіологічну, мотиваційну, рефлексивну, когнітивну, операційно-технологічну та інші складові результатів навчання основ християнської етики, що відображають набуття не лише знань, навичок і вмінь, а й досвіду емоційно-ціннісного ставлення до себе, батьків, інших людей, навколишнього світу з погляду Біблії. Компетентність у сфері пізнавальної, комунікативної, ігрової, практичної діяльності школярів, засвоєння християнських моральних цінностей, способів набуття знань, користування різними джерелами інформації є основою компетентності в інших сферах: сімейній, громадянській, соціально-трудовій, культурно-естетичній, сфері дозвілля тощо. Ключова компетентність учня, по суті, є інтегративною, тому що її джерелом є різні сфери культури: духовна, етична, соціальна, інформаційна, екологічна тощо.

Синергетичний підхід провідним принципом має самоорганізацію, саморозвиток особистості на основі взаємодії людини із зовнішнім середовищем, що призводить до змін, виникнення нових якостей,

тощо. Синергетика божественного й людського визначає специфіку навчання основ християнської етики, оскільки не є плодом людського розуму, а присутня у Святому Письмі, працях Отців Церкви та інших працях релігійно-філософського змісту.

Основними загальнодидактичними принципами, на яких ґрунтується процес навчання основ християнської етики, є принципи:

- доступності та зрозумілості навчання;
- свідомості й активності учнів;
- наочності викладання;
- науковості;
- систематичності та послідовності;
- міцності знань, умінь і навичок;
- зв'язку навчання з життям;
- індивідуального підходу до учнів;
- емоційності навчання.

Принцип доступності та зрозумілості навчання полягає у дозуванні навчального матеріалу на уроці та під час виконання домашніх завдань, у компенсуванні труднощів змісту викладацькою майстерністю вчителя, відповідною подачею у підручнику, залежить від дотримання послідовності: від простого матеріалу – до складного.

Принцип свідомості й активності учнів впливає з того, що позитивний результат навчальної діяльності з християнської етики визначається активністю школяра. Передбачає широке використання методів, які сприяють успішному засвоєнню християнських моральних цінностей. Активне та свідоме засвоєння етичних знань, формування навичок і розвиток умінь неможливе без використання різноманітних розумових операцій (порівняння і зіставлення, аналізу і синтезу, індукції і дедукції, аналогії тощо), без з'ясування взаємозв'язків і взаємозумовленості у вивченому матеріалі, правильного формулювання думки в усному мовленні.

Принцип наочності навчання передбачає навчання основ християнської етики на основі сприймання конкретних предметів і явищ дійсності або їхніх зображень. Використовуються різні види наочності: натуральна (рослини, тварини, зоряне небо, явища природи), образна (образи, ікони, картини, репродукції, таблиці, моделі, муляжі), символічна (географічні карти, схеми), аудіо- (музичні твори, аудіофрагменти Біблії, пісні духовно-морального змісту) та відеопродукція (екранізація біблійних сюжетів, документально-публіцистичні фільми). Наочність допомагає виявити зв'язок між теоретичними зна-

ннями і практикою, полегшує процес засвоєння знань, розвиває мотиваційну сферу учнів, подає об'єкт у розмаїтті його виявів і зв'язків.

Вчителів основ християнської етики потрібно уникати використання наочності, що висвітлює Творця, людину, процес взаємозв'язків людини з Богом, людини з людиною або людини з навколишнім середовищем невідповідно (карикатурно, образливо).

Принцип науковості має на меті використання наукових знань з фізики, хімії, астрономії, біології, історії, археології тощо для підтвердження біблійних істин і ґрунтується на досягненнях психолого-педагогічної, історико-культурологічної та теолого-філософської наук.

Принцип систематичності та послідовності досягається послідовним викладенням навчального матеріалу, виокремленням головного, логічним переходом від попереднього до нового матеріалу, внаслідок чого учні усвідомлюють структуру етичних знань, з'ясовують логічні зв'язки між структурними частинами навчального предмета. Дотримання цього принципу у процесі викладання основ християнської етики забезпечує системність набуття знань, мислення, поведінкових проявів.

Принцип міцності знань, умінь і навичок передбачає формування відповідної поведінки у щоденному житті на основі набутих етичних знань, умінь і навичок. З цією метою використовується повторення навчального матеріалу за структурними смисловими частинами; запам'ятовування нового матеріалу в поєднанні з вивченням раніше; активізація мислення учнів під час повторення (запитання, порівняння, аналіз, синтез, класифікація, узагальнення); групування матеріалу з метою його систематизації; акцентування на основних ідеях; використання різноманітних вправ і методик, форм і підходів, самостійної роботи як творчого застосування знань; нове трактування раніше засвоєних знань.

Принцип зв'язку навчання з життям полягає в тому, що виховна діяльність з основ християнської етики орієнтує учнів на те, що вони покликані жити й діяти за християнськими духовно-моральними принципами.

Принцип індивідуального підходу до учнів означає врахування рівня розумового розвитку, релігійного та духовно-морального досвіду, вольового розвитку, ставлення до навчання, набуття знань і вмінь, працездатності, пізнавальної та практичної самостійності учнів, особливостей їхніх пізнавальних інтересів.

Принцип емоційності навчання реалізується в образному викладі матеріалу з основ християнської етики, в мові вчителя, його ставленні до учнів, зовнішньому вигляді, в цікавих прикладах, застосуванні наочності й технічних засобів навчання, у створенні в учнів почуття спокою й радості від пізнання Бога та Його моральних настанов.

Поряд із дидактичними принципами навчання використовуються **педагогічні принципи виховання:**

- цілеспрямованість виховання;
- зв'язок виховання з життям;
- єдність свідомості та поведінки у вихованні;
- виховання у праці;
- принцип комплексності у вихованні;
- виховання особистості в колективі;
- поєднання педагогічного керівництва з ініціативою та самодіяльністю учнів;
- поєднання поваги до особистості вихованця з розумною до нього вимогливістю;
- індивідуальний підхід до учнів у вихованні;
- природовідповідність;
- культуровідповідність;
- гуманістичність;
- принцип системності, послідовності й наступності у вихованні;
- єдність педагогічних вимог сім'ї, школи та громадськості;
- народність;
- демократизм;
- національне самоусвідомлення.

Принцип цілеспрямованості виховання передбачає спрямування виховної роботи з основ християнської етики на досягнення основної мети – виховання високодуховної й моральної особистості, підготовки її до свідомої та активної трудової діяльності. Цей принцип реалізується за умови підпорядкованості виховної роботи з основ християнської етики загальній меті, усвідомлення цієї мети вихователями й вихованцями, недопущення стихійності у вихованні, наявності перспективи, проектування рівня вихованості особистості відповідно до запланованої мети.

Принцип зв'язку виховання з життям полягає в створенні в учнів глибокої переконаності жити за християнськими духовно-моральними принципами в сім'ї, громаді, суспільстві. Реалізація цього принципу передбачає систематичне ознайомлення учнів із

громадсько-політичною ситуацією в суспільстві та залучення їх до сильної участі у громадській роботі. Прилучаючись до активного життя, школярі засвоюють досвід старших поколінь, можуть здійснювати добродійну діяльність. Завдяки цьому в них формується психологічна, моральна та практична готовність до самостійного суспільного життя й діяльності.

Принцип єдності свідомості та поведінки у вихованні у процесі навчання основ християнської етики ґрунтується на твердженні, що поведінка людини – це її свідомість у дії. Таке виховання – це складний і суперечливий процес, тому потрібне оптимальне співвідношення методів формування свідомості та суспільної поведінки, запобігання відхиленням у них, вироблення в учнів готовності протистояти будь-яким негативним впливам.

Принцип виховання у праці ґрунтується на ідеї, що формування духовно-моральної особистості на християнських цінностях безпосередньо залежить від її особистої діяльності. Реалізація принципу виховання у праці можлива за умови усвідомлення учнями, що праця – важливе джерело задоволення матеріальних і духовних потреб, чинник усебічного розвитку особистості. Передбачається залучення учнів до взаємодопомоги, добродійної діяльності, практичної участі у житті класу, школи, громади, допомоги літнім людям.

Принцип комплексності у вихованні на християнських моральних цінностях ґрунтується на діалектичній взаємозалежності педагогічних явищ і процесів. Втілення його в життя передбачає: єдність мети, завдань і змісту духовно-морального виховання; єдність форм, методів та прийомів виховання; єдність виховних впливів школи, сім'ї, громадськості, засобів масової інформації; врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів; єдність виховання і самовиховання; постійне вивчення рівня вихованості учня й корегування виховної роботи.

Принцип виховання особистості у колективі зумовлений об'єктивними закономірностями духовно-морального розвитку дитини й відповідає суті суспільства. Його реалізація передбачає: усвідомлення учнями колективу як засобу виховання; згуртованість колективу та авторитет його думки; участь учнів у самоврядуванні, що сприяє розвитку самостійності, самодіяльності, ініціативи та ін. Виховна цінність колективу полягає в тому, що між його членами виникають найрізноманітніші міжособистісні стосунки, а також взаємної відповідальності й залежності, організаторів і виконавців тощо.

Принцип поєднання педагогічного керівництва з ініціативою та самодіяльністю учнів у процесі духовно-морального виховання полягає в тому, що педагогічне керівництво зумовлюється відсутністю в учнів належного життєвого досвіду; виховання творчої високодуховної й високоморальної особистості можливе за належних умов для вияву самостійності й творчості, коли схвалюються ініціатива та самодіяльність. Цей принцип передбачає безпосередню участь учнів у плануванні своїх громадських справ, контроль за їх виконанням, оцінку досягнутих результатів.

Принцип поєднання поваги до особистості вихованця з розумною вимогливістю до нього під час засвоєння християнських моральних цінностей включає єдність вимог до вихованців з боку батьків та педагогів у процесі навчання. Його втілення в життя ускладнюється тим, що серед учнів нерідко є діти з різним релігійним та суспільним досвідом, різним духовно-моральним рівнем. Педагог повинен бути терплячим до всіх дітей без винятку, поважати їхню людську гідність та застосовувати виховний потенціал розумної вимогливості, що впливає з потреб виховного процесу, із завдань духовно-морального розвитку особистості.

Принцип індивідуального підходу до учнів у духовно-моральному вихованні є важливою вимогою до організації виховного процесу та однією з умов підвищення його ефективності, оскільки торкається внутрішніх духовних сторін особистості вихованця та враховує вікові й індивідуальні особливості учнів, рівень їхньої моральної свідомості і досвід моральної поведінки, конфесійну належність та рівень релігійності. Індивідуальний підхід потрібно застосовувати до кожного вихованця, а не лише до тих, хто вирізняється незвичною поведінкою.

Принцип системності, послідовності й наступності у вихованні передбачає підбір змісту й методики виховної роботи з християнської етики залежно від віку та рівня розвитку учнів. З віком змінюється педагогічне керівництво дитячим колективом, що виявляється у наданні йому більшої самостійності в усіх аспектах його діяльності, зростають вимоги вихователів. Важливо прогнозувати можливі наслідки заходів духовно-морального впливу на школяра.

Принцип єдності педагогічних вимог сім'ї, школи та громадськості у процесі духовно-морального виховання передбачає охоплення всіх сторін навчально-виховної роботи сім'ї, школи, всіх форм діяльності учнівського та педагогічного колективів, громадських та благодійних організацій, виявляється у змісті, формах навчання та

виховання, у правилах поведінки школярів, у стилі життя школи, її традиціях. Така єдність є однією з умов оптимізації виховного процесу з християнської етики, що вирізняється наданням сім'ї, громадськості та іншим суспільним інститутам основ духовно-етичних та психолого-педагогічних знань, передового досвіду духовно-морального виховання, підвищенням етичної та педагогічної культури батьків, вихованням толерантного ставлення до інших конфесій.

Принцип народності має на меті національну спрямованість духовно-морального виховання, досконале оволодіння рідною мовою, формування національної свідомості, любові до рідної землі та народу; прищеплення шанобливого ставлення до культури, спадщини, народних традицій і звичаїв, релігій, вірувань усіх народів, що населяють Україну та світ.

Принцип природовідповідності ґрунтується на врахуванні багатогранної й цілісної природи людини, вікових та індивідуальних особливостей дітей, їхніх духовних, анатомічних, фізіологічних, психологічних, національних, релігійних та регіональних особливостей.

Принцип культуровідповідності ґрунтується на органічному зв'язку з історією народу, його мовою, релігією, культурними традиціями, з народним мистецтвом, на забезпеченні духовної єдності поколінь.

Принцип гуманістичності передбачає створення умов для формування духовно-моральних якостей і здібностей дитини, джерел її життєвих сил; гуманізацію взаємин вихователя та вихованців; сприймання виховання як центру навчально-виховного процесу, повагу до особистості, розуміння її запитів, інтересів, гідності, довіри до неї; виховання гуманної особистості; розуміння принципової відмінності між християнським та світським гуманізмом і місця людини в цих ціннісних системах.

Принцип демократизму має на меті усунення авторитарного стилю виховання, сприймання особистості вихованця як вищої соціальної цінності, визнання права школяра на свободу, на розвиток здібностей і вияв індивідуальності, передбачає глибоке усвідомлення зв'язку між ідеалами свободи, правами людини та громадянською відповідальністю.

Принцип національного самоусвідомлення вимагає наповнення виховання національним змістом, що передбачає формування самосвідомості громадянина. Він полягає у забезпеченні можливості всім дітям навчатися у рідній школі, вихованні національної гідності, національної свідомості, почуття належності до народу, у відтворенні

в дітях менталітету народу, увічненні специфічних національних елементів, вихованні дітей носіями національної культури.

Крім загальнодидактичних принципів, у процесі навчання основ християнської етики використовуються спеціальні принципи:

- теоцентризму;
- міжконфесійності;
- біблійної основи навчання;
- добровільності у виборі предмета;
- толерантності до віросповідання інших людей.

Принцип теоцентризму означає, що джерелом духовно-моральних цінностей є Бог. Ці цінності є об'єктивними, вічними й незмінними, переданими людям Богом через Біблію. Богочоловік Ісус Христос виконав і доповнив ці моральні принципи, завдяки чому вони називаються християнськими.

Принцип біблійної основи навчання передбачає основою навчання християнські моральні цінності Біблії, які є спільними для всіх християнських конфесій.

Принцип міжконфесійності скеровує вчителя й учня до вивчення християнських моральних цінностей. Не допускається пропаганда окремої конфесії та приниження іншої.

Принцип толерантності до релігійних відмінностей та особливостей передбачає шанобливе й терпляче ставлення до представників різних конфесій, а також до атеїстів та людей із відмінними переконаннями.

Принцип добровільності полягає у добровільному виборі предмета батьками та учнями й закріплюється написанням відповідної заяви.

Сукупність цих принципів забезпечує успішне визначення завдань, підбір змісту, методів, засобів і форм виховання. Єдність принципів виховання потребує від педагога вміння використовувати їх у взаємозв'язку з урахуванням конкретних можливостей і умов.

1 клас

Хочу пізнавати світ

35 годин (1 год на тиждень)

К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Розділ І. ХОЧУ ПІЗНАВАТИ ДИВОСВІТ		
	Тема 1. Вступ	
	Тема 2. Чудовий світ навколо мене Жива та нежива природа. Творіння людське. Творіння Боже.	Учень (учениця): <ul style="list-style-type: none"> • має уявлення про об'єкти живої та неживої природи; • розрізняє речі, створені людиною, та творіння Божі; • наводить приклади дбайливого ставлення до природи; • уміє шанобливо ставитися до живої та неживої природи.
	Теми 3-4. Прагну багато знати Джерела знань про людину та світ. Біблія – джерело знань про Бога.	Учень (учениця): <ul style="list-style-type: none"> • називає джерела знань про людину та світ; • ознайомлюється з текстом Біблії; • уміє відрізнити Біблію від інших книг.
	Тема 5. Бачу і чую дивосвіт Зір та слух – надзвичайні дари у пізнанні світу.	Учень (учениця): <ul style="list-style-type: none"> • називає органи чуття та їхнє призначення; • розрізняє їх функції в житті живих істот; • порівнює органи чуття людини та тварин; • наводить приклади дбайливого ставлення до органів чуття; • називає небезпеки, пов'язані з втратою функцій органів чуття.

	<p>Тема 6. Відчуваю на смак, сприймаю нюхом і дотиком Смак, нюх та дотик допомагають у пізнанні навколишнього світу. Вдячність Богові за змогу пізнавати навколишній світ.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розрізняє</i> на дотик, нюх та смак різні предмети та речовини; • <i>називає</i> органи чуття людини; • <i>вчиться</i> бути вдячним Богові та батькам за змогу жити та пізнавати навколишній світ.
	<p>Тема 7. Усе живе потребує любові Пізнання світу розумом і серцем. Охорона довкілля. Опіка над скривдженими.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>наводить приклади</i> власної турботи про довкілля; • <i>пояснює</i>, чому все живе потребує любові; • <i>використовує</i> набуті знання для дбайливого ставлення до природи – Божого дару.
	<p>Тема 8. Узагальнювальний урок</p>	
<p>Розділ II. ПІЗНАЮ СЕБЕ</p>		
	<p>Тема 9. Я у світі Хто я, де я, що мені робити у світі? Неповторність людини. Біблія про створення людини.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розповідає</i> біблійну історію про створення людини; • <i>наводить приклади</i> неповторності людини; • <i>шанує</i> інших людей як Боже творіння.
	<p>Тема 10. Людина – чудовий задум Творця Розум, серце, руки й ноги допомагають мені пізнавати навколишній світ і творити добро. Вдячність Творцеві за радість життя. <i>Практична робота:</i> виготовлення подарунка</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розповідає</i> біблійну історію про створення людини Богом; • <i>називає</i> відмінність між людиною і твариною; • <i>готує</i> подарунок батькам (бідному, хворому, нужденному); • <i>висловлює</i> вдячність Богові та людям.

	батькам (бідному, хворому, нужденному).	
	<p>Тема 11. Люблю спілкуватися Мова – Божий дар. Різноманітність форм спілкування між людьми. Спілкування людини з природою, з Богом.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розуміє</i> важливість спілкування між людьми; • <i>усвідомлює</i>, що може розмовляти з Богом; • <i>уміє</i> відрізнити образливі слова від ввічливих; • <i>пояснює</i>, чому гарно починати новий день християнським вітанням рідних та друзів; • <i>називає</i> різні християнські привітання.
	<p>Тема 12. Моя сім'я Я в сім'ї. Значення сім'ї в моєму житті.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>пояснює</i>, що таке сім'я; • <i>розуміє</i> важливість сім'ї; • <i>називає</i> всіх членів своєї сім'ї; • <i>пригадує</i>, чого навчили його батьки у дитинстві; • <i>шанобливо ставиться</i> до всіх членів сім'ї та радісно спілкується з ними.
	<p>Тема 13. Батьки – найрідніші мені люди Батьківське піклування про мене. Я – Божий дар для моїх батьків. Біблія називає Бога Отцем (“Отче наш”).</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>описує</i> велику любов батьків до дітей; • <i>пригадує</i>, як ніжно мама звертається до своєї дитини; • <i>уміє виявити</i> свою любов до батьків; • <i>усвідомлює</i>, що Бог є Батьком усіх людей; • <i>розуміє</i>, що найбільше засмучує батьків.
	<p>Тема 14. Моє ім'я Важливість імені в житті людини.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>усвідомлює</i> важливість імен людей, кличок тварин;

	<p>Вибір імені. Ім'я Боже – святе (“Нехай святиться ім'я Твоє...”).</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>розуміє</i>, що ім'я допомагає розпізнавати людей, назва – речі; • <i>уміє розрізняти</i> ім'я та клички, прізвиська; • <i>пригадує</i> слова, якими люди називають Бога (Творець, Господь та ін.).
	<p>Тема 15. Мої друзі Потреба мати друзів. Повага та любов до друзів. Друзі Ісуса Христа.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>називає</i> своїх друзів; • <i>наводить приклади</i> справжньої дружби; • <i>уміє виявляти</i> свої дружні стосунки словами та вчинками; • <i>переповідає</i>, як вибирав друзів Ісус Христос і як ставився до них.
	<p>Тема 16. Мої вчителі Батьки – мої перші вчителі. Вчителі у школі. Ісус Христос – Учитель.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>пояснює</i>, чому батьків іноді називають учителями; • <i>розуміє</i>, що вчитель навчає дітей творити добро; • <i>розуміє</i>, чому Ісуса Христа називають Учителем; • <i>уміє</i> ввічливо звертатися до вчителів.
	<p>Тема 17. Доброта і милосердя Милосердя від Бога. Світ потребує доброти і милосердя. Милосердя до людей. Добре серце.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>має уявлення</i> про милосердя; • <i>наводить приклади</i> милосердя в житті; • <i>розуміє</i>, що Бог милостивий до кожної людини; • <i>розуміє</i>, чому деяких людей називають милосердними.
	<p>Тема 18. Свято у моєму житті Готуємося до свят. Святкувати – це радість. Родинні свята.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>порівнює</i> будні зі святами; • <i>називає</i> найголовніші християнські свята: Різдво, Великдень; • <i>розповідає</i> про святкування у своїй сім'ї;

		<ul style="list-style-type: none"> • <i>шанобливо ставиться до християнських свят та важливих дат українського календаря.</i>
	Тема 19. Узагальнювальний урок	
Розділ III. ХОЧУ ПІЗНАВАТИ БОГА		
	Тема 20. Різдво – велике християнське свято Вифлеєм – рідне місто Ісуса. Пастухи й Ангели славлять немовля Ісуса. “Радуйся, земле!”	Учень (учениця): <ul style="list-style-type: none"> • <i>переказує</i> біблійну історію про народження Ісуса; • <i>називає</i> людей, які привітали новонародженого Ісуса; • <i>пояснює</i>, чому люди радіють народженню Спасителя; • <i>розповідає</i> про приготування до Різдва у своїй сім’ї; • <i>готується</i> до Різдвяних свят.
	Тема 21. Враження від Різдвяних свят	Учень (учениця): <ul style="list-style-type: none"> • <i>розповідає</i> про значення святої вечері перед Різдвом; • <i>демонструє</i>, які колядки та щедрівки знає; • <i>пояснює</i>, чому Різдво так люблять діти й дорослі; • <i>може відрізнити</i> свято від будня.
	Тема 22. Радість зустрічі з Богом Свято Стрітення – зустріч людини з Богом.	Учень (учениця): <ul style="list-style-type: none"> • <i>переповідає</i> про зустріч старця Симеона та немовляти Ісуса у храмі; • <i>має уявлення</i> про значення Ісуса Христа в житті християнина.
	Тема 23. Хліб – це життя Важливість їжі для людини. Хліб – Божий дар (“Хліб наш насущний...”).	Учень (учениця): <ul style="list-style-type: none"> • <i>має уявлення</i> про те, звідки приходить до нашого столу хліб; • <i>розуміє</i> важливість хліба у нашому житті й доводить це на прикладах;

	Хліб як вияв повноти життя.	<ul style="list-style-type: none"> • <i>шанобливо ставиться</i> до хліба; • <i>розповідає</i> про чудо з п'ятьма хлібами.
	<p>Тема 24. Бог піклується про світ Турбота Творця про світ. Турбота Творця про мене (Ангел-Охоронець).</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>усвідомлює</i> турботу Бога про світ; • <i>розуміє</i>, що Ангели-Охоронці – Божі посланці та опікуни людей; • <i>наводить приклади</i> турботи Творця про світ.
	<p>Тема 25. Моя турбота про світ Моя поведінка. Творити добро для інших. Примножувати красу світу.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розуміє</i> відповідальність за власні вчинки; • <i>наводить приклади</i> дбайливого ставлення до довкілля; • <i>розрізняє</i> добрі та погані вчинки; • <i>розуміє</i> важливість доброго вчинку.
	<p>Тема 26. Я – чемна та ввічлива дитина “Золоті” слова. Чемність та ввічливість – гарні риси характеру. Християнські привітання.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>називає</i> всі відомі слова ввічливості; • <i>наводить приклади</i> сили ввічливого слова; • <i>виявляє пошану</i> до дорослих та ровесників; • <i>пояснює</i>, чому деякі слова називають “золотими”.
	<p>Тема 27. Я навчаюся прощати Вчимося прощати в Ісуса. Чому треба прощати. “Прости нам борги наші...” Умію прощати.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розуміє</i>, що таке прощення; • <i>уміє просити</i> пробачення; • <i>переповідає</i>, як Ісус навчає прощати всім людям; • <i>пояснює</i>, чому потрібно прощати.

	<p>Тема 28. Навчаюся бути слухняним Не перечити старшим. Бути слухняним – бути добрим. “Нехай буде воля Твоя...” Послух і пошана до батьків – це воля Божа.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розуміє</i>, що таке послух; • <i>уміє слухати</i> й бути слухняним; • <i>пояснює</i>, чому потрібно слухатися батьків та Бога.
	<p>Тема 29. Перемога добра над злом Воскресіння Христове – перемога життя над смертю.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>переповідає</i> біблійну історію Воскресіння Ісуса Христа; • <i>усвідомлює</i>, що Христос переміг смерть; • <i>розуміє</i>, що Бог і любов завжди перемагають зло.
	<p>Тема 30. Світле Христове Воскресіння Свято Великодня в Україні.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розкриває</i> значення слова “Великдень”; • <i>називає</i> християнське вітання на Великдень.
	<p>Тема 31. Розкажу про мою маму Свято матері. Кожна дитина готує розповідь про свою маму.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>називає</i> дату святкування Дня матері; • <i>готує</i> вітання й подарунок своїй мамі; • <i>переповідає</i> біблійну оповідь про Марію – матір Ісуса Христа.
	<p>Тема 32. Узагальнювальний урок Найбільше щастя – жити в цьому чудовому світі, створеному Богом.</p>	

2 клас

Живу та навчаюсь у родині

35 годин (1 год на тиждень)

К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Розділ I. МОЯ СІМ'Я ТА РОДИНА		
	Тема 1. Вступ	
	Тема 2. Любов будує родину Любов – основа сім'ї. Любов дарує життя. Де любов і доброта – там Бог.	Учень (учениця): <ul style="list-style-type: none"> • усвідомлює, що любов є основою створення сім'ї; • розуміє, що “любити” означає “дарувати”, “давати”; • висловлює власну думку про зв'язок любові в сім'ї з добрими вчинками.
	Тема 3. Моя родина Перша родина на Землі – творіння Боже. Святість і єдність родини. Християнська родина. Завдання родини.	Учень (учениця): <ul style="list-style-type: none"> • переповідає біблійну оповідь про створення перших людей; • розуміє, що таке родина; • називає основні риси християнської родини; • наводить приклади християнської поведінки членів родини.
	Тема 4. Батько в сім'ї Відповідальність за родину перед суспільством та Богом. Батьківська турбота.	Учень (учениця): <ul style="list-style-type: none"> • розуміє відповідальність батька за сім'ю; • пояснює, що Бог є Отцем усіх людей; • наводить приклади батьківської турботи про сім'ю.
	Тема 5. Мама в сім'ї Материнська любов. Мама – перша вчителька й вихователька.	Учень (учениця): <ul style="list-style-type: none"> • розповідає про материнську любов;

		<ul style="list-style-type: none"> • <i>наводить приклади</i> маминої науки дітям; • <i>називає</i> слова вдячності та пошани; • <i>допомагає</i> матері.
	<p>Тема 6. Дитина в сім'ї та родині Народження дитини – радість у родині. Важливість імені. Дитина – Божий дар батькам.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розуміє</i>, що поява дитини в сім'ї є Божим даром; • <i>усвідомлює</i> важливість імені для людини; • <i>пояснює</i>, чому діти – благословення для батьків.
	<p>Теми 7-8. Обов'язки дітей у сім'ї та родині Послух батькам. Повага до старших та турбота про них. Взаємодопомога. Відповідальність за честь родини.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>називає</i> головні обов'язки дітей перед батьками; • <i>усвідомлює</i> потребу послуху батькам; • <i>наводить приклади</i> взаємодопомоги в сім'ї; • <i>усвідомлює</i>, що потрібно берегти честь родини.
	<p>Тема 9. Спілкування в родині Ввічливість та доброзичливість у спілкуванні. Взаємоповага та взаємодовіра. Щаслива та родина, де панують злагода і любов.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розуміє</i> важливість довіри та поваги у спілкуванні; • <i>пояснює</i> важливість довіри; • <i>називає</i> ввічливі слова, необхідні для спілкування у родині.
	<p>Тема 10. Родинний дім Рідний дім – місце затишку та довіри. Дім – місце спілкування з рідними та з Богом.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>називає</i> свою адресу; • <i>пояснює</i>, чому дім називають рідним; • <i>дотримується</i> чистоти й порядку в домі; • <i>усвідомлює</i>, що дім є найкращим місцем для спілкування сім'ї.

	<p>Теми 11-12. Мудрість батьківського навчання Батько й мати розуму навчають. Досвід батьків – джерело мудрості. Заповіді Божі – основа української виховної традиції. Повчання князя Володимира Мономаха. Батьківське благословення.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>усвідомлює</i> важливість науки батьків; • <i>пригадує</i> повчання князя Володимира Мономаха про батька; • <i>пам'ятає</i> заповідь “Шануй батька свого і матір свою...”; • <i>наводить приклади</i>, коли батьки благословляють дітей; • <i>пригадує</i> мудрі поради своїх батьків.
	<p>Тема 13. Свято в родині Свята твоєї родини. Християнське розуміння свят. Свято в житті християнської родини.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>називає</i> родинні свята; • <i>називає</i> християнські свята та розкриває їхній зміст; • <i>розповідає</i>, як відзначають родинне свято у сім'ї.
	<p>Тема 14. Вдячність дітей своїм батькам Вдячність батькам за опіку, науку та виховання. Подяка дітей батькам.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>відчуває</i> вдячність батькам; • <i>виявляє</i> подяку батькам.
	<p>Тема 15. Поспішаймо творити добро Добро та милосердя. Приклади справ милосердя.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>наводить приклади</i> добра та милосердя; • <i>пояснює</i>, як можна виявляти милосердя.
	<p>Тема 16. Різдво Христове в Україні Християнська родина у Святвечір. Різдвяні пісні та щедрівки.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>пригадує</i> святкування Різдва у своїй родині; • <i>пояснює</i>, чому ми святкуємо Різдво; • <i>відтворює</i> почуті колядки та щедрівки.

	<p>Тема 17. Різдво Ісуса Христа – свято єдності родини Радість різдвяних зустрічей у родині та в церкві. Народження Спасителя – радість для людей.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>переповідає</i> біблійну оповідь про народження Ісуса Христа; • <i>співає</i> колядки.
	<p>Тема 18. Узагальнювальний урок</p>	
<p>Розділ II. МІЙ РІД І НАРОД</p>		
	<p>Теми 19-20. Земля мого роду Місце, де народилися батьки, діди, прадіди. Важливість знання свого роду. Традиції роду.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>може назвати</i> місце народження своїх батьків; • <i>називає</i> імена бабусь і дідусів; • <i>пояснює</i> вислів “земля твого роду”; • <i>розповідає</i> про важливі події у своїй родині.
	<p>Тема 21. Моя рідня Родинні зв'язки та їхнє значення. Відповідальність за честь роду. Исторична пам'ять про свій рід.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розуміє</i> значення слів “сім'я”, “рід”, “рідня”; • <i>наводить приклади</i>, як берегти і примножувати честь своєї рідні та роду.
	<p>Тема 22. Земля мого народу Україна – земля мого народу. Відповідальність за рідну землю.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розуміє</i> зміст слова “народ”; • <i>називає</i> столицю України; • <i>називає</i> основні символи своєї країни; • <i>виконує</i> духовний гімн України “Боже великий, єдиний...”
	<p>Теми 23-24. Духовні багатства мого народу Ми – діти українського народу. Найбільший скарб народу – віра в Бога.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>виконує</i> пісні про рідну землю; • <i>наводить приклади</i> християнської спадщини народу (література, живопис, музика, архітектура тощо);

	Українська мова та пісня. Українська культурна спадщина. Пам'ять про загиблих за Батьківщину. Обов'язок оберігати та примножувати культурну спадщину народу.	<ul style="list-style-type: none"> • <i>розповідає</i> про героїв, загиблих за Батьківщину (у своїй місцевості); • <i>шанує</i> історичну й духовну спадщину українського народу.
	Тема 25. Гостинність та щедрість українців Доброзичливість. Щирість. Традиції гостинності.	Учень (учениця): <ul style="list-style-type: none"> • <i>розповідає</i> про народні традиції гостинності; • <i>наводить приклади</i> гостинності та щедрості українців.
	Тема 26. Роль духовних провідників у житті нашого народу Духовні провідники. Життя подвижників – приклад для наслідування.	Учень (учениця): <ul style="list-style-type: none"> • <i>розуміє</i> зміст поняття “духовний провідник народу”; • <i>називає</i> духовних провідників українського народу; • <i>пояснює</i>, чому ці люди є духовними провідниками.
	Тема 27. Великодні звичаї в українській родині Підготовка до Великодня.	Учень (учениця): <ul style="list-style-type: none"> • <i>усвідомлює</i>, що таке піст; • <i>розповідає</i> про підготовку родини до свята Воскресіння Христового (Великодня).
	Тема 28. Воскресіння Христове – найбільше християнське свято Перемога життя над смертю.	Учень (учениця): <ul style="list-style-type: none"> • <i>переповідає</i> біблійну оповідь про Воскресіння Христове; • <i>розповідає</i>, як християни вітаються в день Воскресіння Христового.
	Тема 29. Роль жінки у житті народу Жінка – мати, подруга, сестра, бабуся. Жінка – мудра вихователька молодого покоління.	Учень (учениця): <ul style="list-style-type: none"> • <i>пояснює</i> роль жінки в житті народу; • <i>переповідає</i> біблійну оповідь про відвагу жінок-мироносиць;

	Святі жінки-мироносиці.	• <i>наводить приклади</i> жертовності жінок та пояснює їх роль у житті.
	Тема 30. Славетні українські роди	Учень (учениця): • <i>називає</i> найславніші українські імена; • <i>пояснює</i> , чому до цих людей шанобливо ставляться в українському суспільстві.
	Тема 31. Узагальнювальний урок Дружна родина, добра дитина – щасливий народ, церква і держава.	

3 клас

Прагну робити добро

35 годин (1 год на тиждень)

К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Розділ І. З РАДІСТЮ ТВОРИМО ДОБРО		
	Тема 1. Вступ	
	Тема 2. Добро від Бога Світ, сповнений Божої любові. Прояви добра у нашому житті. Злагода між людьми – це прояв Божої любові.	Учень (учениця): • <i>розуміє</i> , що джерелом добра є Бог; • <i>наводить приклади</i> проявів добра у житті людини; • <i>розуміє</i> , що добрі вчинки є служінням людям і проявом богоподібності; • <i>пояснює</i> , що добрі вчинки є результатом любові до Бога та людей.

	<p>Тема 3. Людина – вінець Божого творіння Людина – образ і подоба Божа. Людина – найдосконаліша істота на Землі. Індивідуальність людини.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розуміє</i> значення слів “образ Божий”, “подоба Божа”; • <i>пояснює</i>, чому людина є вінцем Божого творіння.
	<p>Тема 4. Дари Божі для людини Світ – Божий дар людині. Покликання людини – берегти та примножувати красу Божого творіння.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>пояснює</i>, чому світ є Божим даром людині; • <i>усвідомлює</i>, що всі Божі дари – це блага, а не особиста власність; • <i>наводить приклади</i> дбайливого ставлення до довкілля.
	<p>Тема 5. Завдання людини у світі Творити добро для себе та для інших. Оберегти, примножувати Божі дари. Працювати на благо інших людей.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>пояснює</i>, яке завдання людини у світі; • <i>розуміє</i> важливість праці у житті людини; • <i>наводить приклади</i> добрих справ для інших.
	<p>Тема 6. Покликання людини Покликання людини до досконалості. Жити в гармонії зі світом та з Богом.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розуміє</i>, що таке покликання; • <i>розповідає</i> про різні покликання; • <i>усвідомлює</i> своє покликання до щасливого життя.
	<p>Тема 7. Право людини на вибір Право людини робити вибір. Відповідальність людини за вибір. Божа пересторога перед вибором.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розуміє</i> потребу вільного вибору та <i>усвідомлює</i> відповідальність за нього; • <i>розповідає</i> про батьківські та Божі перестороги задля уникнення помилок.

	<p>Тема 8. Наслідки неправильного вибору Почуття провини. Духовна та фізична хвороба.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розповідає</i> біблійну історію про непослух перших людей; • <i>розуміє</i> наслідки неправильного вибору.
	<p>Тема 9. Узагальнювальний урок</p>	
<p>Розділ II. ЖИТТЄВИЙ ДОРОГОВКАЗ</p>		
	<p>Теми 10-11. Заповіді Божі – життєвий дороговказ Що таке заповідь. Де, коли і кому Бог дав заповіді. Важливість заповідей Божих.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>усвідомлює</i>, що таке заповідь; • <i>розповідає</i>, кому і як Бог дав заповіді; • <i>може переказати</i> Божі заповіді.
	<p>Тема 12. Авторитет Бога у житті людини Повага до власних переконань людини. Віра в Бога. Ідолопоклонство.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розуміє</i>, що Бог – єдиний. • <i>усвідомлює</i>, що таке кумири та ідоли в житті людини; • <i>розуміє</i>, що непослух Богові призводить до негативних наслідків.
	<p>Тема 13. Пошана Божого імені Святість Божого імені. Чистота мовлення.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>усвідомлює</i>, що ім'я Боже – святе; • <i>розуміє</i> потребу шанобливого ставлення до імен інших людей.
	<p>Тема 14. Святкування неділі Особливість неділі як прообразу свята Христового Воскресіння.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>усвідомлює</i> значення понять “свято”, “будень”; • <i>пояснює</i>, чому християни святкують неділю; • <i>розуміє</i> потребу поваги до свят та традицій інших народів.

	<p>Тема 15. Пошана та любов до батьків Моральний обов'язок дітей перед батьками. Винагорода за послух батькам.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>знає напам'ять</i> заповідь шанувати батька й матір; • <i>усвідомлює</i>, що це єдина заповідь, за яку Бог обіцяє винагороду; • <i>пояснює</i>, як заповідь пошани до батьків найкраще виконувати в щоденному житті.
	<p>Тема 16. Бережемо життя Життя як Божий дар. Право людини на життя. Відповідальність людини перед Богом за власне життя та життя інших.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розуміє</i>, що життя є найціннішим даром Божим людині; • <i>усвідомлює</i>, що оберігати життя є важливим завданням людини; • <i>розуміє</i>, що недбале ставлення до власного здоров'я є загрозою життю.
	<p>Тема 17. Радість Різдва Христового Люди радіють, що народився Спаситель. Мудреці зі Сходу вітають Немовля у Вифлеємі. Цар Ірод намагається знищити Дитятко Ісуса.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розповідає</i> історію про переслідування Ісуса Іродом; • <i>усвідомлює</i>, що життя дитини – це життя Боже; • <i>уміє поділитися</i> радістю Різдва Христового з іншими.
	<p>Тема 18. Узагальнювальний урок</p>	
	<p>Тема 19. Чистота думок і вчинків Дотримання слова. Вірність у сімейному житті. Чистота думок і вчинків.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розуміє</i> значення вірності між людьми; • <i>усвідомлює</i>, що вірність у сім'ї робить її щасливою; • <i>пояснює</i>, чому важливо дбати про чистоту думок і вчинків (“серце чисте створи в мені, Боже”....).

	<p>Тема 20. Власність людини Власність матеріальна та інтелектуальна. Власність особиста, сімейна та суспільна.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>усвідомлює</i> значення чесної праці; • <i>розуміє</i> особливості фізичної, інтелектуальної та духовної праці; • <i>пояснює</i>, чому чужа власність оберігається Богом; • <i>розрізняє</i> особисту, спільну і державну власність.
	<p>Тема 21. Життя у правді Правдомовність. Неправдиве свідчення, осуд, плітки, обмова.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>пояснює</i> зміст поняття “правдомовність”; • <i>наводить приклади</i> наслідків неправди; • <i>пояснює</i> приказку “Краще гірка правда, ніж солодка брехня”; • <i>розуміє</i>, що означають осуд та обмова інших людей.
	<p>Тема 22. Радіємо успіхам ближніх Вчимося радіти успіхам наших друзів, рідних. Заздрість руйнує взаємини між друзями.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розповідає</i> про успіхи друзів; • <i>усвідомлює</i>, що батьки й Бог радіють нашим успіхам у навчанні, праці; • <i>пояснює</i> небезпеку заздрості.
	<p>Тема 23. Заповідь любові “Люби Господа, Бога свого...”; “Люби ближнього свого, як самого себе”.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>пояснює</i> зміст Заповіді любові; • <i>наводить приклади</i> дієвої любові.
	<p>Тема 24. Узагальнювальний урок</p>	
<p>Розділ III. ШЛЯХОМ ДОБРА</p>		
	<p>Тема 25. Наставники в житті людини</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>пояснює</i>, хто може бути наставником для інших;

	<p>Потреба наставника в житті. Наставник – приклад для наслідування.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>усвідомлює</i>, чому батьки є першими й головними наставниками для дітей; • <i>розуміє потребу</i> прислухатися до порад старших.
	<p>Тема 26. Уміння слухати і почути Уміти почути й запам'ятати добрі поради. Ісус Христос вчить слухати.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розуміє</i> важливість уміння слухати; • <i>пояснює</i>, що через уважність приходить мудрість; • <i>усвідомлює важливість</i> виконання волі батьків і Бога.
	<p>Тема 27. Послідовність і постійність у творенні добра Вибір добра. Бажання чинити добро. Кроки до добра: відвага, наполегливість.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розуміє</i>, як важливо бути послідовним і постійним у творенні добра; • <i>наводить приклади</i> наполегливості у житті.
	<p>Тема 28. Витривалість, наполегливість і мужність на шляху добра</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розкриває значення</i> витривалості, мужності у житті; • <i>розуміє</i>, що таке сила волі.
	<p>Тема 29. Воскреслий Христос змінює життя людей</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розповідає</i> історію про зустріч Ісуса з Хомою Невірним; • <i>усвідомлює</i> важливість сильної віри.
	<p>Тема 30. Найдорожча, наймиліша матінка моя Моя мама. Марія – мати Ісуса Христа. Ненька-Україна.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розповідає</i> історію святкування Дня матері; • <i>готує</i> вітання та подарунок для матері; • <i>розповідає</i> про трьох матерів християнської дитини.

	<p>Тема 31. “Твори добро – остерігайся зла” Прагнемо творити добро. Добро не очікує винагороди.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>пояснює</i> настанову “Твори добро, уникай зла”; • <i>обґрунтовує</i> тезу про те, що справжнє добро твориться безкорисливо.
	<p>Тема 32. Узагальнювальний урок Заповіді Божі – моральний дороговказ для людини.</p>	

4 клас

Навчаємося мудрості

35 годин (1 год на тиждень)

К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Розділ І. УРОКИ ДОБРОТИ		
	Тема 1. Вступ	
	<p>Тема 2. Живемо у доброті та правді Доброта людини починається з добрих думок і намірів. Краще гірка правда, ніж солодка брехня.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>усвідомлює</i>, що таке правда; • <i>відрізняє</i> правду від брехні; • <i>характеризує</i> правдиву людину; • <i>наводить приклади</i> доброти.
	<p>Тема 3. Вчимося прощати Уміння прощати – важлива риса людини. Прощення гоїть моральні рани. Прощення вчить нас Ісус Христос (“Отче наш...”).</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розуміє</i>, яке значення має примирення через прощення; • <i>розповідає</i> історію про милосердного батька; • <i>пояснює</i> слова “прости нам..., як і ми прощаємо...”.

	<p>Тема 4. Виявляємо милосердя Милосердя – миле серце. Світ потребує нашого милосердя. Ісус Христос навчає бути милосердними до ворогів. Милосердний самарянин.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>наводить приклади</i> милосердя до навколишнього світу; • <i>розмірковує</i> про байдужість у взаєминах між людьми; • <i>наводить приклади</i> милосердя з життя; • <i>розповідає</i> про милосердного самарянина.
	<p>Тема 5. Ділимося радістю з ближніми Бог запрошує людину до радісного життя. Радість – невід’ємна риса християнина. Євангеліє – це добра новина. Радість зближує людей.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>називає</i> причини радості у своїй сім’ї; • <i>пригадує</i>, що приносить радість Богові; • <i>пояснює</i>, чому Євангеліє називають доброю новиною; • <i>використовує</i> слова, дії для захоочення своїх друзів; • <i>пояснює</i>, як радість зближує людей.
	<p>Тема 6. Творимо добро Добро матеріальне й моральне. Наслідувати Ісуса Христа у творенні добра. Творимо ближнім добро, не чекаючи винагороди.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>відрізняє</i> блага матеріальні від моральних і духовних; • <i>пояснює</i>, чому моральне добро має велике значення для людини; • <i>наводить приклади</i> безкорисливого творення добра.
	<p>Тема 7. Вчимося щедрості “Краще давати, ніж брати”. Щоби бути щедрим, не потрібно мати великих статків. Бог дарує нам світ, щоб ми були щасливі. Вчимося щедро давати і щиро, з подякою, приймати.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>усвідомлює</i> Божу щедрість; • <i>порівнює</i> щедрість і скупість; • <i>пригадує</i> народні прислів’я та приказки про щедрість; • <i>розповідає</i> біблійну притчу про вдовину лепту.

	<i>Практична робота:</i> виготовлення подарунка батькам, друзям, рідним.	
	Тема 8. Співчуваємо ближньому Здатність співчувати має лише людина. Співчуття полегшує тягар біди. Співчувати ближньому – означає любити його, як самого себе.	Учень (учениця): <ul style="list-style-type: none"> • <i>усвідомлює</i> солідарність між людьми; • <i>пояснює</i>, чому розділене горе легше переноситься; • <i>називає</i> Заповідь любові; • <i>обґрунтовує</i> небезпеку байдужості; • <i>наводить приклади</i>, коли байдужість призводить до неприємних наслідків.
	Тема 9. Узагальнювальний урок	
Розділ II. УРОКИ СПРАВЕДЛИВОСТІ		
	Тема 10. Вчимося бути справедливими Справедливість і чесність у житті. Християнська справедливість завжди поєднується з любов'ю. Творити справедливу спільноту потрібно розпочинати з себе.	Учень (учениця): <ul style="list-style-type: none"> • <i>усвідомлює</i>, що означає бути справедливим; • <i>пояснює</i>, чому любов важливіша за справедливість; • <i>дотримується</i> справедливих стосунків з однолітками; • <i>моделює</i> запропоновану вчителем життєву ситуацію із позиції справедливості.
	Тема 11. Вчимося бути чесними Радість від чесної праці. Вчимося чесно працювати з дитинства. Злодійство та обман – вороги нашої честі. Чесність – це запорука справжньої дружби.	Учень (учениця): <ul style="list-style-type: none"> • <i>усвідомлює</i>, що Бог благословляє чесну працю; • <i>розуміє</i>, що навчання повинно бути чесним і сумлінним; • <i>обґрунтовує</i> важливість чесності у справжній дружбі; • <i>наводить приклади</i> чесної поведінки у житті.

	<p>Тема 12. Вчимося бути надійними та пунктуальними Надійність як дотримання обіцянки. Виконати обіцянку може лише вільна людина. Бути пунктуальним – означає вміти розпоряджатися своїм часом.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розуміє</i>, що означає дотримання обіцянки; • <i>доводить прикладами</i> важливість пунктуальності (транспорт, початок уроків, ділові стосунки тощо); • <i>моделює</i> ситуацію, в якій важливо бути пунктуальним та надійним.
	<p>Тема 13. Вчимося бути правдомовними Правдомовність – невід’ємний складник життя людини. Правдомовність, відвага та милосердя – взаємопов’язані якості. Краса мови відображає красу людської душі. Неправда спотворює гармонію людських взаємин.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>усвідомлює</i> важливість мови як засобу спілкування; • <i>відрізняє</i> правду від неправди; • <i>розуміє</i>, що обман – це навмисне й свідоме спотворення правди; • <i>пояснює</i>, що таке правдомовність; • <i>моделює</i> ситуацію, в якій потрібно виявити правдомовність.
	<p>Тема 14. Узагальнювальний урок</p>	
<p>Розділ III. ВЧИМОСЯ ВИПРАВЛЯТИ ЖИТТЄВІ ПОМИЛКИ</p>		
	<p>Тема 15. Вчимося виправляти помилки Потреба визнання власних помилок. Виправлення помилок – шлях до мудрості. Послух Богові, батькам, учителям – надійний спосіб уникнути помилок.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>усвідомлює</i>, що помилятися властиво кожній людині; • <i>розуміє</i>, що виправлення помилок робить людину досвідченою; • <i>обґрунтовує думку</i> про уникнення помилок через послух Богові, батькам, учителям.
	<p>Тема 16. Радіємо успіхам ближніх</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>усвідомлює</i>, що означає радість для християн;

	<p>Радіти успіхам ближніх – це вияв любові до них. Заздрість як прихована недуга людини. Ісус Христос – джерело радості.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>пояснює</i>, чому радість є виявом любові до ближніх; • <i>усвідомлює</i> небезпеку заздрості у взаєминах.
	<p>Теми 17-18. Вчимося бути стриманими і скромними Поміркованість у вчинках, розмові, розвагах тощо. Шляхетність стриманої людини. Стриманість – моральна чеснота християнина. Скромність – окраса молодої людини. “Бог гордим противиться, а покірним дає Свою благодать”.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>усвідомлює</i> головні моральні чесноти: мужність, мудрість, поміркованість, справедливість; • <i>характеризує</i> стриману людину; • <i>пояснює</i>, чому скромність прикрашає людину; • <i>ознайомлюється</i> з біблійною позицією щодо скромності та стриманості.
	<p>Тема 19. Вчимося бути миролюбними Мир і злагода приносять щастя. “Блаженні миротворці...” Любов до ворогів. Ісус Христос наказує Петрові сховати меч.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розуміє</i> значення злагоди між людьми; • <i>наводить приклади</i> способів владнати конфліктні ситуації; • <i>пояснює</i>, чому тривалого миру не можна досягти насильством.
	<p>Тема 20. Вчимося жаліти ближніх Співчуття до слабших. Ворога треба жаліти, а не ненавидіти. Вимогливість до себе і поблажливність до ближніх. “У своєму оці колоди не видно, а в чужому й скалку бачите...”</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>пригадує</i>, що таке солідарність між людьми; • <i>пояснює</i>, як допомога слабшим робить нас добрішими; • <i>уміє розрізнити</i> вимогливість до себе та поблажливність до ближніх.

	<p>Тема 21. Вчимося бути правдивими Кожен наш вчинок треба робити щиро. Той, хто навмисне спотворює правду, є противником Божим. Неправдиве звинувачення Ісуса Христа в суді.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>пригадує</i>, що означає бути правдомовним; • <i>розуміє</i>, як брехня шкодить взаєминам між людьми; • <i>наводить приклади</i> обману; • <i>пояснює</i>, чому правда завжди перемагає.
	<p>Тема 22. Вчимося бути терплячими й лагідними Терплячість допомагає нам у досягненні мети. Терпляча праця винагороджується результатами. Лагідність до ближніх. Лагідність і терплячість дають людині радість і спокій.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>усвідомлює</i> важливість терплячості в досягненні мети; • <i>пояснює</i> важливість терплячості у навчанні; • <i>доводить прикладами</i>, що лагідність приносить радість у наше життя.
	<p>Тема 23. Дбаємо про чесне ім'я Честь і гідність людини як Божого образу. Зберігати чесне ім'я – справа цілого життя. Збереження та примноження честі родини, школи, держави, церкви через власні вчинки.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розуміє</i>, що означають слова “честь”, “гідність”; • <i>пояснює</i>, чому гідність людини походить від Бога; • <i>розмірковує</i>, чому людині треба дбати про чесне ім'я; • <i>дбає</i> про збереження та примноження честі родини, школи, держави, церкви власними вчинками.
	<p>Тема 24. Узагальнювальний урок</p>	
<p>Розділ IV. УРОКИ ПРАЦЕЛЮБНОСТІ</p>		
	<p>Тема 25. Працюємо сумлінно Значення праці в житті людини.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>усвідомлює</i>, що здатність до праці дав Бог; • <i>наводить приклади</i>, коли людина є співтворцем Божим;

	<p>Бог постійно працює. Покликання людини – бути співтворцем Божим.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>розповідає</i> про значення праці у житті Ісуса Христа; • <i>уміє розрізняти</i> працю фізичну, розумову, духовну.
	<p>Тема 26. Ділимося плодами своєї праці Плоди праці для радості, а не для наживи. Допомога бідним та немічним. “Пускайте свій хліб по водах – і він до вас повернеться”.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розповідає</i> про способи допомоги бідним; • <i>наводить приклади</i> безкорисливої допомоги; • <i>висловлює судження</i> про потребу ділитися плодами своєї праці.
	<p>Тема 27. Вчимося розкривати свої таланти Кожна людина наділена талантами. Розвиток талантів – це завдання для кожної людини. Творимо натхненно, як для Бога.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>аргументує</i> розвиток талантів; • <i>розуміє</i>, що кожна людина наділена талантами від Бога; • <i>готує</i> творчу роботу з улюбленої справи.
	<p>Тема 28. Узагальнювальний урок</p>	
<p>Розділ V. УРОКИ БОЖОЇ МУДРОСТІ</p>		
	<p>Тема 29. Вчимося мудрості Мудрість дитини зростає від послуху батькам та вчителям. Ісус був слухняним Небесному Отцеві та земним батькам.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>пояснює</i> зв'язок послуху батькам і вчителям із набуттям мудрості; • <i>розуміє</i>, що слухати – означає виконувати; • <i>розповідає</i> про послух Ісуса Богові та земним батькам.
	<p>Тема 30. Вчимося бути обачними Кожна людина має бути поміркованою у вчинках. Обачність і обережність як прояви мудрості. Проявляємо обачність у житті.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>усвідомлює</i> потребу поміркованості у вчинках; • <i>наводить приклади</i> обачної поведінки.

	<p>Тема 31. Вчимося ввічливості Пошана та ввічливість – ознаки християнина. Словом можна поранити і зцілити. Мова – Божий дар, яким треба правильно користуватися.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>усвідомлює</i>, як шанобливо і ввічливо ставитися до старших, молодших, ровесників; • <i>наводить приклади</i> словесного впливу на людину; • <i>усвідомлює</i>, що мова – це Божий дар.
	<p>Тема 32. Прагнемо бути мудрими “Початок мудрості – страх Божий”.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розуміє</i>, що таке “страх Божий”; • <i>пояснює</i> відмінність між поняттями “розумний” і “мудрий”; • <i>наводить приклади</i> мудрої поведінки.
	<p>Тема 33. Будемо наполегливими у пізнанні істини Повнота істини про світ, людину, Бога відкривається у вченні Ісуса Христа. Пізнання істини робить людину щасливою та вільною. Істина є світлом життя.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розуміє</i>, що прагнення пізнавати істину є Божим завданням людини; • <i>намагається довести</i>, що істина освітлює життя, а обман вводить людину у темряву; • <i>пояснює</i>, що означають слова “Ісус Христос є Істина”.
	<p>Тема 34. Вчимося приймати корисні поради Будь-яка порада повинна провадити до добра. “Щаслива та людина, що не йде на раду нечестивих...”</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>пояснює</i>, що можна давати лише добрі поради; • <i>підтверджує прикладами</i>, що батьки та вчителі є радниками в житті; • <i>пояснює</i>, як приймати поради Божі.
	<p>Тема 35. Узагальнювальний урок Вкладай Божу мудрість у свої слова та вчинки.</p>	

Вивчення курсу здійснюється за навчальними посібниками:
“Вчимося мудрості”. Навчальний посібник для учнів 4 класу (уклад.: І. Сіданіч, І. Гнатів, Влад (М. Аузяк)); “Вчимося мудрості”. Робочий зошит для учнів 4 класу (уклад.: І. Сіданіч, І. Гнатів, Влад (М. Аузяк)); “Хрестоматія «Зернята мудрості». Книга для класного та позакласного читання для учнів 1–4 класів загальноосвітніх навчальних закладів (уклад.: І. Сіданіч, І. Гнатів, Влад (М. Аузяк)); “Методичний посібник для вчителів початкових класів” (уклад.: І. Сіданіч, І. Гнатів, Влад (М. Аузяк));

“Основи християнської етики. Хочу пізнавати світ. Методичний посібник”, 1 клас (авт. Г. П. Добош); “Основи християнської етики. Живу і навчаюсь у родині. Методичний посібник”, 2 клас (авт. Г. П. Добош); “Основи християнської етики. Живу і навчаюсь у родині. Навчальний посібник”, 2 клас (авт. Г. П. Добош); робочі зошити “Основи християнської етики”, 1, 2, 3 класи (авт. Г. П. Добош).

АБЕТКА ХАРЧУВАННЯ

1–4 класи

Автор

О. ВАЩЕНКО – доцент Київського міського педагогічного університету імені Б. Грінченка, кандидат педагогічних наук;

С. СВИРИДЕНКО – старший науковий співробітник лабораторії виховної роботи в інTERNETних закладах Інституту проблем виховання НАПН України, кандидат педагогічних наук;

О. ЧОРНОВІЛ – арт-директор ТОВ “О ДВА”, головний редактор всеукраїнського порталу “www.vseodetyah.com”

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Виховання фізично та соціально здорової творчої особистості є найактуальнішою проблемою суспільства. Традиційними цінностями українського народу є здоров'я та фізична досконалість. Національний ідеал здоров'я формувався системою національних традицій. Нині формування здорового способу життя можливе лише через впровадження в навчальні заклади освіти шкільного курсу “Основи здоров'я” та інтеграцію знань про здоровий спосіб життя в базові дисципліни, .

Мета курсу “Абетка харчування” – формування первинних знань та навичок з основ здорового харчування як способу збереження і зміцнення здоров'я.

Основні завдання курсу:

а) сформувати в учнів уявлення про:

- основи раціонального та збалансованого харчування;
- правила здорового харчування, режим харчування, добовий та харчовий раціон;
- практичні аспекти впливу харчування на стан здоров'я дитини;
- властивості окремих груп харчових продуктів та їх значення для зміцнення здоров'я;
- сезонне збалансоване харчування;
- потребу поєднання смаку, кольору та зовнішнього оформлення страв.

б) навчити учнів:

- аналізувати своє харчування;
- складати свій харчовий раціон;
- обирати групи продуктів які приносять користь здоров'ю;
- обґрунтовано, на основі власного досвіду, пропагувати принципи здорового харчування;
- дотримуватися правил поведінки за столом.

в) сформувати в учнів свідоме ставлення до власного здоров'я та раціонального харчування як складника здорового способу життя.

Програма створена в Україні компанією соціального маркетингу “О ДВА” на замовлення “Нестле Україна” – безперечного лідера у сфері раціонального харчування у світі.

1 клас

5 годин

К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
НАВИЩО МИ ЇМО?		
1	<p>Чого навчає курс “Абетка харчування”?</p> <p>Поняття здорового (раціонального) харчування та його значення для збереження і зміцнення здоров’я людини.</p> <p>Раціональне харчування як основа правильного фізичного розвитку дитини, джерело енергії та поживних речовин.</p> <p>Правила здорового харчування.</p> <p>Різні продукти харчування і їх роль у збереженні та зміцненні здоров’я.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>має уявлення:</i> про здорове (раціональне) харчування; про його значення для збереження і зміцнення здоров’я; про корисні продукти харчування; • <i>розуміє:</i> що їжа є джерелом енергії та поживних речовин для людини; потребу дотримання правил здорового харчування; • <i>дотримується</i> правил здорового харчування.
ПОВНОЦІННЕ ЗДОРОВЕ ХАРЧУВАННЯ		
1	<p>Поживні речовини білки, жири, вуглеводи, вітаміни, мінеральні речовини, їхні головні функції в організмі.</p> <p>Вміст поживних речовин у різних продуктах.</p> <p>Потреба різноманітного харчування як обов’язкової умови збереження та зміцнення здоров’я.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>має уявлення</i> про групи їжі та роль, яку виконує кожна з них; • <i>розуміє:</i> важливість різноманітного харчування; потребу поєднання усіх груп продуктів як основи повноцінного здорового харчування;

		<ul style="list-style-type: none"> • <i>уміє:</i> відбирати корисні продукти для харчування сім'ї; вживати ті групи продуктів, що приносять користь.
--	--	---

РЕЖИМ ХАРЧУВАННЯ

1	<p>Потреба дотримання режиму харчування як однієї з головних умов зміцнення здоров'я.</p> <p>Основні вимоги до організації щоденного раціону харчування, його різноманітність.</p> <p>Поєднання продуктів. Принцип дотримання балансу енергії. Поняття порції стосовно різних типів продуктів.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>має уявлення:</i> про основні вимоги до організації щоденного раціону харчування; про різноманітність і поєднання продуктів; про час прийому та потрібну кількість їжі (порцію); • <i>розуміє:</i> важливість дотримання режиму харчування; потребу розподілу груп їжі у добовому раціоні; важливість правильного поєднання продуктів; • <i>уміє:</i> визначати продукти, які є обов'язковими в раціоні учня, а вживання яких необхідно обмежити; дотримуватися режиму харчування.
---	--	--

СМАЧНО І КОРИСНО — ДВА СКЛАДНИКИ ЗДОРОВОГО ХАРЧУВАННЯ

1	<p>Поєднання корисного і смачного в здоровому харчуванні.</p> <p>Органи чуття та процеси харчування і травлення.</p> <p>Способи поліпшення смаку корисних продуктів.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>має уявлення:</i> про вплив органів чуття на процеси харчування і травлення; про способи поліпшення смаку корисних продуктів;
---	--	---

	<p>Естетичний вигляд їжі. Якість продуктів: склад, упакування, маркування. Правила зберігання продуктів. Основні ознаки несвіжих продуктів. Харчова залежність та її шкідливість для організму людини. Гігієнічні правила поведінки за столом як вияв культури людини.</p>	<p>про найважливіші показники якості продуктів; про вплив емоційної сфери та естетичного вигляду їжі на здоров'я людини; про основні ознаки несвіжих продуктів; • <i>розуміє:</i> потребу поєднання корисного і смачного в здоровому харчуванні; шкідливість для організму харчової залежності; доцільність гарного вигляду та приємного запаху їжі; важливість споживання їжі у гарному настрої; • <i>виконує:</i> правила зберігання продуктів; гігієнічні правила поведінки за столом.</p>
НАРОДНІ ТРАДИЦІЇ ХАРЧУВАННЯ		
1	<p>Кулінарні традиції українського народу та інших народів, що проживають на території України. Традиційні страви українців. Особливості народних традицій харчування: помірність, харчування за сезонами, постування, перевага овочевих страв, святкова та скромна їжа.</p>	<p>Учень (учениця): • <i>має уявлення:</i> про українські національні кулінарні традиції; про кулінарні традиції інших народів, що мешкають на території України; про особливості народних традицій харчування; • <i>усвідомлює</i>, що національні традиції харчування є частиною національної культури кожного народу;</p>

	<p>Місцеві традиції харчування як особливість способу життя населення певного регіону.</p> <p>Обрядовість харчування.</p>	<p>національні традиції харчування – складник здоров'я людини;</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>дотримується</i> народних традицій харчування.
--	---	--

2 клас

5 годин

К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
ЇЖА – ДЖЕРЕЛО ЕНЕРГІЇ, РОСТУ, ЗДОРОВ'Я		
1	<p>Вміст поживних речовин у продуктах харчування та їх значення для здоров'я людини.</p> <p>Основні групи поживних речовин: білки, жири, вуглеводи, вітаміни та мінеральні речовини, їх функції та роль в організмі.</p> <p>Поживні речовини, їх співвідношення в різних продуктах.</p> <p>Різноманітне харчування як обов'язкова умова здоров'я та фізичної активності людини.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>має уявлення:</i> <ul style="list-style-type: none"> про вміст поживних речовин у продуктах харчування та їх значення для здоров'я людини; про основні групи поживних речовин, їхні функції та роль в організмі; про співвідношення поживних речовин у різних групах продуктів; • <i>усвідомлює, що:</i> <ul style="list-style-type: none"> різноманітне харчування є обов'язковою умовою здоров'я та фізичної активності людини; • <i>дотримується</i> співвідношення поживних речовин у різних продуктах.

НАЙВАЖЛИВІШІ ПРОДУКТИ В ХАРЧУВАННІ ШКОЛЯРА

1	<p>Вибір необхідних продуктів харчування для підтримання здоров'я і нормального розвитку організму дитини.</p> <p>Групи продуктів та їх користь для здоров'я: молочні продукти; м'ясо, риба, яйця; каші, крупи, хліб; соки, овочі, фрукти.</p> <p>Правильне поєднання різних груп продуктів.</p> <p>Потреба використання у щоденному раціоні найважливіших продуктів харчування.</p> <p>Комбінування продуктів.</p> <p>Різноманітність харчування та його значення для здоров'я людини.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>має уявлення:</i> <ul style="list-style-type: none"> про користь різних продуктів харчування для здоров'я людини; про групи продуктів та поживні речовини, що містяться в них; про потребу комбінування різних груп продуктів; • <i>усвідомлює:</i> <ul style="list-style-type: none"> потребу використання у щоденному раціоні найважливіших продуктів харчування; • <i>уміє:</i> <ul style="list-style-type: none"> вибирати та комбінувати групи продуктів, що містять певну кількість поживних речовин і є корисними для здоров'я.
<h3>МІЙ ЩОДЕННИЙ РАЦІОН</h3>		
1	<p>Важливість регулярного харчування дитини для її фізичного розвитку і здоров'я.</p> <p>Щоденний раціон харчування дитини з урахуванням власної фізичної активності.</p> <p>Раціональний розподіл щоденного раціону між окремими прийомами їжі.</p> <p>Фізіологічне значення щоденного раціону та режиму харчування дитини відповідно до її віку.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>має уявлення:</i> <ul style="list-style-type: none"> про фізіологічне значення щоденного раціону та режиму харчування; здоров'я і фізичний розвиток людини значною мірою залежить від якості та регулярності харчування; раціон харчування обов'язково має враховувати надходження в організм такої кількості поживних речовин, яке відповідає фізичному та розумовому навантаженню дитини;

		<ul style="list-style-type: none"> • <i>усвідомлює</i>, що важливість регулярного харчування для правильного фізичного розвитку і здоров'я; • <i>дотримується</i> раціонального розподілу щоденного раціону між окремими прийомами їжі.
--	--	---

ВОДА ТА НАПОЇ, ЇХ ЦІННІСТЬ

1	<p>Значення води для життя та вміння правильно її вживати.</p> <p>Різні види напоїв та їх цінність для здоров'я (вода + вітаміни = соки, компоти, морси; вода + мінеральні речовини = столові та лікувально-столові води). Загальний об'єм рідини в добовому раціоні, його залежність від різних чинників.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>має уявлення:</i> <ul style="list-style-type: none"> про цінність води для життя і здоров'я людини; про різновиди напоїв та їх користь для здоров'я; про харчову цінність різних напоїв; • <i>усвідомлює:</i> <ul style="list-style-type: none"> потребу вживання води в достатній кількості; коли і які з напоїв корисно вживати; • <i>дотримується:</i> <ul style="list-style-type: none"> рекомендацій щодо об'єму води та напоїв; доцільності вживання певних напоїв залежно від різних чинників.
---	--	---

ПРИГОЩАЄМО ДРУЗІВ

1	<p>Правила комбінування продуктів і страв для організації здорового харчування.</p> <p>Гармонійне поєднання смаку, кольору, атмосфери, настрою вживання їжі.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>має уявлення:</i> <ul style="list-style-type: none"> про правила комбінування продуктів і страв; про етикет та правила зустрічі гостей; про меню для святкового столу;
---	--	--

	<p>Уміння правильно зустрічати гостей та накривати святковий стіл. Страви, які готують до святкового столу.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>усвідомлює</i> потребу поєднання смаку та кольору продуктів, страв для гармонійного сприйняття їжі; • <i>уміє</i>: зустрічати гостей та накривати святковий стіл; складати меню для святкового столу.
--	---	---

3 клас

5 годин

К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
МОЛОКО ТА МОЛОЧНІ ПРОДУКТИ		
1	<p>Різні групи продуктів харчування, їх значення у харчовому режимі та зміцненні здоров'я. Молоко – джерело сили та здоров'я. Корисні властивості молока. Молоко харчує кістки та зуби. Продукти, що виробляють з молока. Потреба організму в молочних продуктах. Рекомендована кількість порцій молочних продуктів у добовому раціоні дитини.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>має уявлення</i>: про корисні продукти харчування; про потребу регулярного вживання білків; про групи продуктів, що містять білки; про цінність молока та молочних продуктів. • <i>розуміє</i> потребу вживання молока та молочних продуктів. • <i>дотримується</i> рекомендацій щодо регулярного вживання молока, молочних продуктів та необхідної кількості порцій.

**ЗЕРНОВІ ПРОДУКТИ:
ХЛІБНІ ВИРОБИ, МАКАРОНИ, КРУПИ**

1	<p>Значення зернових продуктів як найголовнішого джерела енергії та корисних поживних речовин (вітаміни, мінерали). Користь клітковини для дитячого організму. Харчова цінність хліба та хлібобулочних виробів. Роль макаронних та круп'яних виробів у раціональному харчуванні. Каша – смачна і поживна їжа. Розмаїття каш. Де ростуть каші. З чого варять каші. Рекомендована кількість зернових у добовому раціоні дитини.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>має уявлення:</i> про роль вуглеводів у харчуванні людини; про цінність зернових продуктів у харчовому раціоні людини; • <i>розуміє:</i> користь зернових продуктів для організму дитини; потребу щоденного вживання різноманітних макаронних та круп'яних виробів; • <i>дотримується</i> рекомендацій щодо правильного вживання різноманітних макаронних виробів у харчовому раціоні необхідної кількості порцій.
---	---	--

**ОВОЧІ, ФРУКТИ, ЯГОДИ –
ДЖЕРЕЛО ВІТАМІНІВ ТА МІНЕРАЛІВ**

1	<p>Овочі – джерело здоров'я, сили, витривалості. Фрукти та ягоди – скарбниця вітамінів, мінералів та інших корисних для здоров'я речовин. Роль овочів, фруктів та ягід у харчуванні людини. Рекомендована кількість порцій овочів та фруктів у добовому раціоні дитини. Потреба поєднання харчових продуктів рослинного і тваринного походження.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>має уявлення:</i> про харчову цінність овочів, фруктів і ягід; про найпоширеніші корисні фрукти, овочі та ягоди; • <i>розуміє</i> користь овочів, фруктів та ягід для організму людини. • <i>дотримується</i> рекомендацій щодо регулярного вживання овочів, фруктів та ягід у харчовому раціоні та необхідної кількості порцій.
---	--	--

**НЕЗАМІННІ (ВИСОКОЦІННІ) ХАРЧОВІ ПРОДУКТИ:
М'ЯСО, ПТИЦЯ, РИБА, ЯЙЦЯ**

1	<p>М'ясо, риба, яйця – джерело білків і жирів.</p> <p>Види м'ясних та рибних продуктів.</p> <p>Жири (рослинного та тваринного походження) в дитячому харчуванні. Їх властивості та значення в добовому раціоні молодших школярів.</p> <p>Доцільність комбінування м'ясних продуктів з овочами.</p> <p>Потреба підтримання нормальної ваги. Значення фізичної активності у режимі дня молодшого школяра для підтримання балансу енергії.</p> <p>Рекомендована кількість порції незамінних (високоцінних) харчових продуктів у добовому раціоні дитини.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>має уявлення:</i> про цінність продуктів, які містять білки та жири; про види м'ясних та рибних продуктів; • <i>розуміє:</i> важливість вживання продуктів, що містять білки та жири; потребу урізноманітнення харчового раціону за допомогою високоякісних харчових продуктів; • <i>дотримується</i> рекомендацій щодо правильного вживання продуктів з високим вмістом білків і жирів та необхідної кількості порцій.
---	---	---

**ЗДОРОВЕ ХАРЧУВАННЯ –
СВІДОМИЙ ВИБІР КОЖНОЇ ЛЮДИНИ**

1	<p>Мета здорового харчування – збереження та зміцнення здоров'я.</p> <p>Правильний вибір та поєднання різних продуктів залежно від їхньої харчової цінності та власних енергопотреб.</p> <p>Комбінування продуктів – основа структури здорового харчування.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>має уявлення</i> про правила здорового харчування; • <i>усвідомлює, що:</i> від самої людини залежить вибір правильного харчування; різноманітність, збалансованість, помірність вживання усіх груп харчових продуктів; • <i>дотримується:</i> правил здорового харчування;
---	---	---

	Основні вимоги до організації повноцінного збалансованого харчування: різноманітність, збалансованість, помірність вживання усіх груп харчових продуктів	рекомендацій щодо правильного вибору та поєднання різних продуктів та необхідної кількості порцій.
--	--	--

4 клас

5 годин

К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
ОСНОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІЗМУ ЛЮДИНИ В РІЗНІ СЕЗОНИ		
1	<p>Поняття про сезонні продукти та сезонне харчування. Енергетичний баланс в організації харчування людини. Потреба харчування за сезонами та доцільність різноманітного вибору продуктів своєї географічної зони.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>має уявлення:</i> <ul style="list-style-type: none"> про сезони та сезонні продукти; про особливості сезонного харчування; про енергетичний баланс в організмі; про основні особливості функціонування організму в різні сезони; • <i>розуміє:</i> <ul style="list-style-type: none"> потребу харчування за сезонами; доцільність використання продуктів своєї географічної зони. • <i>дотримується</i> рекомендацій щодо харчування за сезонами для підтримання енергетичного балансу організму.

ХАРЧУВАННЯ ВОСЕНИ		
1	<p>Осінні фрукти та овочі – джерело здоров'я.</p> <p>Особливості функціонування організму восени.</p> <p>Розмаїття дарів осені.</p> <p>Осіnnий збалансований добовий раціон харчування.</p> <p>Поживні властивості грибів.</p> <p>Їх особливе місце серед харчових продуктів.</p> <p>Умови зберігання овочів та фруктів.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>має уявлення:</i> <ul style="list-style-type: none"> про основні особливості функціонування організму восени; про осінній збалансований добовий раціон харчування; про поживні властивості грибів; • <i>уміє готувати</i> овочеві салати; • <i>дотримується:</i> <ul style="list-style-type: none"> правил збалансованого добового харчування восени; порад щодо приготування овочевих страв.
ХАРЧУВАННЯ ВЗИМКУ		
1	<p>Особливості функціонування організму взимку.</p> <p>Вимоги до збалансованого добового раціону харчування взимку.</p> <p>Потреба вживання калорійних страв.</p> <p>Зимові свята та обрядові страви</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>має уявлення:</i> <ul style="list-style-type: none"> про основні особливості функціонування організму взимку; про зимовий збалансований добовий раціон харчування; • <i>розуміє</i> необхідність вживання калорійних зігрівальних страв; • <i>уміє</i> готувати каші та гарячі напої; • <i>дотримується:</i> <ul style="list-style-type: none"> правил збалансованого добового раціону харчування взимку; порад щодо приготування круп'яних страв та гарячих напоїв.

ХАРЧУВАННЯ НАВЕСНІ

1	<p>Весна – час зелені. Особливості функціонування організму навесні. Весняний збалансований добовий раціон харчування. Потреба вживання харчових продуктів, що містять велику кількість вітамінів та мікроелементів. Особливості харчування українців під час весняного постування та Великодніх свят.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>має уявлення:</i> про основні особливості; функціонування організму навесні; про весняний збалансований добовий раціон харчування; про особливості харчування українців під час весняного постування та Великодніх свят; • <i>розуміє</i> потребу вживання харчових продуктів, що містять велику кількість вітамінів та мікроелементів; • <i>уміє</i> готувати вітамінні напої, сирники, весняні салати; • <i>дотримується:</i> правил збалансованого добового раціону харчування навесні; порад щодо вживання вітамінних напоїв та страв, що містять багато вітамінів, мікроелементів.
---	--	---

ХАРЧУВАННЯ ВЛІТКУ

1	<p>Особливості функціонування організму влітку. Літній збалансований добовий раціон харчування. Потреба максимального використання дарів літа. Поєднання смаку, кольору та зовнішнього оформлення кожної страви.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>має уявлення:</i> про основні особливості функціонування організму влітку; про літній збалансований добовий раціон харчування;
---	---	--

	Літні обрядові свята та фруктові кошики до них.	<ul style="list-style-type: none"> • <i>розуміє</i> потребу максимального використання літніх дарів природи. • <i>уміє</i> готувати напої зі свіжих фруктів і ягід; млинці з кабачків; холодний борщ; • <i>дотримується:</i> правил збалансованого добового раціону харчування влітку; порад щодо приготування став та напоїв з літніх овочів, фруктів.
--	---	--

Вивчення курсу здійснюється за навчальними посібниками: Методичні матеріали для вчителів “Абетка харчування”. 3, 4 класи (авт.: О. М. Ващенко, С. В. Свириденко, О. В. Чорновіл); Робочий зошит для учнів. 3, 4 класи (авт.: О. М. Ващенко, С. В. Свириденко, О. В. Чорновіл); Дидактичний матеріал – картки для учнів. 3, 4 класи (авт.: О. М. Ващенко, С. В. Свириденко, О. В. Чорновіл).

ДОРОГА В ДИВОСВІТ

1–4 класи

Автор

Н. ПОЛИЩУК –

учитель початкових класів, учитель-методист, науковий співробітник лабораторії “Сільська школа” Волинського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Мета курсу – формування системи наукових знань, поглядів, переконань, які закладають основи відповідального та дієвого ставлення до навколишнього природного середовища.

Завдання курсу:

Навчальні:

- ✧ формувати систему початкових екологічних знань, елементарних уявлень і понять про об'єкти і явища природи, взаємозв'язки і залежності між ними; уміння, навички дослідницької та природоохоронної роботи;
- ✧ систематизувати уявлення дітей про сезонну послідовність змін у природі; явища неживої природи, рослинний і тваринний світ рідного краю.
- ✧ надати учням інформацію про єдність, системності природи, об'єктивної закономірності як трофічних, так і причинно-наслідкових зв'язків у ній; естетичні властивості об'єктів природи; людину як частину природи, як найрозумнішу істоту, від якої значною мірою залежить збереження навколишнього природного середовища.

Розвивальні:

- ✧ розвивати логічне і просторове мислення, творчу уяву, образне мовлення;
- ✧ сприяти збагаченню емоційно-почуттєвої сфери, стимулювати інтереси і допитливість у пізнанні природного довкілля;
- ✧ уміння сприймати навколишній світ як гармонійне ціле.

Виховні:

- ✧ сприяти вихованню любові до природи, рідного краю, Батьківщини;
- ✧ сприяти вихованню дбайливого ставлення до власного здоров'я.

Зміст курсу передбачає органічне поєднання реалізації навчальних, розвивальних і виховних завдань початкової школи шляхом залучення учнів до роботи на екологічній стежці. Навчальний процес відбувається безпосередньо у природному середовищі: на щотижневих уроках серед природи, уроках милування природою, екскурсіях, а також через організацію роботи в кутку живої природи та на навчально-дослідних ділянках.

Зміст курсу максимально адаптований до вікових інтересів, можливостей та особливостей молодших школярів. Він містить завдання, що сприяють розвитку мислення дитини, спостережливості, самостійності, активності; виробленню елементарних умінь, необхідних для посиленої участі у соціально-корисних справах; враховує потреби дитини в комунікації, дослідництві навколишнього середовища, художньому вираженні своїх почуттів. Для цього використовуються технології особистісно-розвивального спрямування; пріоритет надається ігровим методикам; пошуково-дослідницькій діяльності. Діти занурюються у ситуацію першовідкривача, вони спостерігають, порівнюють, досліджують навколишнє середовище, перевіряють народні прикмети. Через системне проведення уроків серед природи на екологічній стежці реалізується методологія сучасної освіти – філософія екологічного реалізму, основна ідея якої полягає в тому, що істинність наших знань про дійсність ми пізнаємо лише в безпосередній взаємодії з довкіллям.

Орієнтовна світоглядно-виховна та навчальна тематика і провідні завдання кожного року

Протягом *першого* і *другого* року навчання діти опрацьовують розділи “Вступ”, “Осінь творить дива”, “Зима вчить і розважає”, “Весна відкриває таємниці” та отримують першочергові уявлення і поняття про основні особливості і відмінності пір року в даній місцевості. При цьому учні поступово доходять висновку, що сезонні зміни у неживій природі, життя рослин і тварин впливають на працю людини. Сезонний та краєзнавчий принципи є основами побудови навчальної програми “Дорога в дивосвіт” у першому і другому класах.

Завдання курсу “Дорога в дивосвіт” у *третьому* класі полягають у тому, щоб поглибити та узагальнити знання учнів про живу і неживу природу, отримані ними у першому і другому класах, систематизувати уявлення дітей про сезонну послідовність змін у природі; формувати елементарні знання про природу як середовище життя живих організмів; розуміння єдності, системності природи, об’єктивної закономірності як трофічних, так і причинно-наслідкових зв’язків у ній; у доступній для розуміння молодшими школярами формі, показати взаємозв’язки між природою і людиною і, разом з тим, більш докладніше знайомити учнів з охороною природи своєї місцевості,

навчити користуватися приладами природодослідника: лінійкою, рулеткою, компасом, термометром, гномоном, флюгером, анемометром.

В основу програми **четвертого** року навчання покладені сезонний, краєзнавчий та батьківщинознавчий принципи. На основі вивчення природи рідного краю, шляхом порівняння та зіставлення діти ознайомлюються з основними екосистемами біосфери, багатством рослинного і тваринного світу, отримують уявлення про об'єкти природно-заповідного фонду рідного краю. До програми включено теми, що активізують прагнення особистості до здорового способу життя як основи збалансованої системи “Людина – довкілля”.

У процесі роботи діти залучаються до участі у Всеукраїнському конкурсі школярів та учнівської молоді “Мій рідний край, моя земля”, конкурсі “Джміль та бджілка”; природоохоронно-пропагандистській акції “Птах року”, природоохоронних заходах: “Ялинка”, “Синичка”, “Березовий плач”, “Махаон”, “Мурашка” тощо.

Програма інтегрує екологічні знання в освітній простір усіх навчальних предметів інваріантної складової Типових навчальних планів.

Програма розрахована на 4 роки вивчення з розрахунку 35 годин на рік.

Перший рік навчання

1 клас

35 годин (1 год на тиждень; 2 год – резервний час)

К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
ВСТУП		
4	<p>Природа. Об'єкти природи і об'єкти, що не належать до природи. Жива і нежива природа. Основні ознаки живої природи: дихання, народження, живлення, змінюваність, розмноження, відмирання. Різноманітність живих організмів у природі. Необхідність природи для людини. Охорона природи.</p> <p><i>Практичні роботи та екскурсії:</i></p> <p>→ Відкриття маршруту екологічної стежки “Екологічне містечко Дивосвіт”.</p> <p>→ Екскурсії до еколого-натуралістичного центру, саду, лісу, парку, навчально-дослідної земельної ділянки, краєзнавчого музею тощо.</p> <p>→ Виставка книг “Наша дружба з природою”.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • має уявлення про основні ознаки живої природи: все живе дихає, народжується, живиться, змінюється, розмножується, вмирає; • висловлює судження: про необхідність природи для людини; про необхідність охорони природи; • уміє: виділяти у природному середовищі об'єкти живої і неживої природи; розрізняти об'єкти природи і об'єкти, що не належать до природи; • наводить приклади живих і неживих природних об'єктів; • засвоює такі терміни (поняття): “природа”, “природа жива і нежива”.
ОСІНЬ ТВОРИТЬ ДИВА		
9	<p>Осінні зміни у неживій природі. Граємо в барви, звуки, пахощі осені.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • має уявлення: про основні ознаки осені;

<p>Народні прикмети завбачення осінньої погоди.</p> <p>Осінні явища в житті рослин – розцвічування листя, визрівання і поширення насіння. Листопадний карнавал. Осінні садові квіти.</p> <p>Осінні зміни у житті тварин: відліт перелітних та підготовка до зими осілих птахів; початок сплячки у плазунів, земноводних, звірів; особливості зимівлі комах.</p> <p>Особливості поведінки домашніх тварин восени. Як тварини спілкуються один з одним.</p> <p>Праця людей восени – збір урожаю, висівання озимих зернових.</p> <p><i>Практичні роботи та екскурсії:</i></p> <p>→ Екскурсії до квітника, саду, на овочеву ділянку для виявлення ознак осені в природі.</p> <p>→ Урок милування природою “Барви осені”.</p> <p>→ Виготовлення годівничок.</p> <p>→ Проведення трудових десантів з упорядкування території навколо навчального закладу.</p> <p>→ Складання гербарію осіннього листя, колекції плодів різноманітних рослин.</p> <p>→ Збирання плодів і насіння дикорослих та городніх рослин для підгодівлі птахів узимку.</p>	<p>про причини розцвічування листя;</p> <p>про причини і значення листопаду;</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>висловлює судження:</i> про зв’язок сезонних змін зі зменшенням чи збільшенням дня і ночі, положенням Сонця на небосхилі, його активністю; • про значення і причини осінніх перельотів птахів; • <i>розрізняє на рівні уявлень:</i> метеорологічне явище “туман”; <p>різні форми опадів: дощ, сніг;</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>уміє:</i> використовувати деякі місцеві ознаки завбачення погоди; заготовляти природний матеріал (шишки, жолуді, каштани), засушувати листя для аплікацій; збирати насіння квіткових рослин; • <i>наводить приклади:</i> деяких місцевих ознак завбачення осінньої погоди; осінніх садових квітів; • <i>коротко характеризує</i> стан осінньої погоди.
---	---

	<p>→ Конкурс малюнків “Принцеса Осінь”.</p> <p>→ Екологічна гра “Розмови з квітами”.</p> <p>→ Спостереження за свійськими тваринами.</p>	
ЗИМА ВЧИТЬ І РОЗВАЖАЄ		
10	<p>Ознаки зими в природі. Випадання снігу. Замерзання водойм.</p> <p>Особливості життя рослин узимку (стан спокою у листяних і трав’янистих рослин; пристосування до зими хвойних рослин; кімнатні рослини взимку; передвесняна засмага у верби і липи).</p> <p>Зимові явища у тваринному світі. Зимуючі птахи рідного краю. Вчимося бути добрими. Охорона птахів узимку. Умови життя звірів узимку. Охорона звірів. Поведінка диких та свійських тварин узимку.</p> <p>Кролі. Зайці. Спільні та відмінні риси.</p> <p>Особливості сезонної праці людей у зимовий період.</p> <p>Утримання свійських тварин у фермерських господарствах, робота на полях, у майстернях.</p> <p><i>Практичні роботи та екскурсії:</i></p> <p>→ Екскурсії на шкільне подвір’я, у парк, до саду, для виявлення ознак зими у природі.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>має уявлення:</i> про основні ознаки зими; про деякі особливості життя тварин і рослин узимку; про особливості праці людей узимку; • <i>уміє:</i> визначати пори року за сезонними ознаками; проводити найпростіші метеорологічні спостереження; проводити найпростіші фенологічні спостереження; використовувати деякі місцеві ознаки завбачення погоди; доглядати за тваринами, що живуть у куточку живої природи; поливати кімнатні рослини; проводити посильну природоохоронну роботу. • <i>наводить приклади:</i> найпоширеніших представників рослинного світу своєї місцевості; деяких кімнатних рослин кутка живої природи і зимового саду;

	<p>→ Експедиція в природу для розкриття особливостей життя рослин узимку.</p> <p>→ Урок милування природою “Зимові портрети дерев”.</p> <p>→ Догляд і спостереження за кімнатними рослинами у куточку живої природи.</p> <p>→ Розвішування годівниць та підгодівля зимуючих птахів.</p> <p>→ Спостереження за птахами біля годівниці.</p> <p>→ Експедиція до фермерського господарства. Спостереження за кролями.</p>	<p>найпоширеніших представників тваринного світу своєї місцевості.</p> <p>деяких сільськогосподарських професій;</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>коротко характеризує особливості сезонної праці людей у зимовий період.</i>
--	---	---

ВЕСНА ВІДКРИВАЄ ТАЄМНИЦІ

12	<p>Ознаки весни у неживій природі. Причини змін у природі з настанням весни. Весняна погода. Утворення роси.</p> <p>Весняне пробудження у живій природі. Початок сокоруху. Бубнявіння бруньок, вихід молодого листя. Первоцвіти.</p> <p>Пристосування ранньовесняних рослин до несприятливих умов життя.</p> <p>Цвітіння рослин. Розмаїття кольорів у природі. Значення квітів у житті людини. Квітковий годинник. Охорона рослин весною.</p> <p>Весняні явища в житті тварин. Комахи навесні.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>має уявлення:</i> про ознаки весни у неживій і живій природі; про ознаки сокоруху; про значення рослин у природі та житті людини; • <i>висловлює судження:</i> про особливості весняної поведінки диких та свійських тварин; про значення квітучих рослин у житті людини; • <i>уміє:</i> вирощувати рослини на навчально-дослідній ділянці школи і в куточку живої природи, доглядати за ними;
----	--	--

<p>Зміни у поведінці осілих птахів.</p> <p>Весняні перельоти. Співак парку – зяблик. Пташенята – злетки. Правила поведінки у весняному парку.</p> <p>Весняні зміни у житті звірів.</p> <p>Особливості весняної поведінки у мешканців водойм.</p> <p>Охорона тварин весною.</p> <p>Праця людей у сільському господарстві весною. Висаджування культурних рослин. Особливості догляду за свійськими тваринами навесні. Проведення весняних робіт у садах, на городах.</p> <p>Завдання для спостережень на літо.</p> <p><i>Практичні роботи та екскурсії:</i></p> <p>→ Екскурсії в сад, парк, ліс, на шкільне подвір'я для виявлення ознак весняного пробудження природи: “Розвідка пір року”, “Прокидаються дерева”.</p> <p>→ Робота на навчально-дослідній ділянці школи. Висаджування рослин.</p> <p>→ Свято-розвага “Пташок викликаю з теплого краю”.</p> <p>→ Практична робота “Догляд за кімнатними рослинами навесні”.</p> <p>→ Практична робота “Підготовка насіння до сівби. Способи пророщування насіння”.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>наводить приклади:</i> деяких ранньоквітучих рослин; найпоширеніших представників рослинного світу своєї місцевості; кімнатних рослин кутка живої природи і зимового саду; деяких лікарських рослин своєї місцевості; найпоширеніших представників тваринного світу рідного краю; • <i>коротко характеризує</i> пристосування ранньовесняних рослин до несприятливих умов життя.
---	--

	<p>→ Практична робота “Як народжується метелик”.</p> <p>→ Спостереження за місцевими квітучими рослинами за різних погодних умов.</p> <p>→ Творча робота “Привітання для Весни”.</p> <p>→ Урок милування природою “Де живуть кольоринки”.</p>	
--	---	--

Другий рік навчання

2 клас

35 годин (1 год на тиждень; 2 год – резервний час)

К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
ВСТУП		
3	<p>Природа – джерело краси, таємниць і загадок. Природа – дім тварин і рослин. Екологічні зв'язки між живою і неживою природою, всередині живої природи, природою і людиною.</p> <p><i>Практичні роботи та екскурсії:</i></p> <p>→ Екологічне свято-розвага “Моя стежина в ріднім краї”.</p> <p>→ Екскурсія в природу для ознайомлення з середовищем існування живих організмів.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • має уявлення: <ul style="list-style-type: none"> про правила екологічно доцільної поведінки у природному середовищі; про різновиди краси природи: краса зорова; краса звуків, пахоців, смаків; краса тактильна; про деякі пристосування тварин до умов навколишнього природного середовища; про значення для природи і людини таких систематичних груп тварин, як кільчасті черви (на прикладі дощового черв'яка); членистоногі (комахи, що є у найближчому

	<p>→ Урок милування природою “Мандрівка у світ краси”.</p> <p>→ Екологічна гра “Дотик”.</p>	<p>оточенні); птахи, ссавці дикі і свійські, що є у навколишньому середовищі і характерні для природи рідного краю;</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>уміє:</i> відгукуватися на прояви прекрасного у природі; виражати свої емоції від спілкування з природою; спостерігати за об’єктами живої і неживої природи; порівнювати й узагальнювати власні спостереження; оцінювати свої вчинки та вчинки інших у природному середовищі; • <i>має уявлення:</i> про взаємозв’язки живої і неживої природи; про основні об’єкти неживої природи, їхні властивості та стани, значення для живих істот, людей; • <i>наводить приклади:</i> екологічних зв’язків: між живою і неживою природою, всередині живої природи, природою і людиною; дбайливого ставлення до об’єктів неживої природи.
--	---	--

ОСІНЬ ТВОРИТЬ ДИВА

8	<p>Ознаки осені у природі. Похолодання, зменшення світлового дня.</p> <p>Уявлення про погоду. Осінній дощ. Значення вивчення стану погоди для людини та галузей суспільного господарства.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>має уявлення про:</i> особливості осінньої погоди; способи поширення насіння рослин; значення рослин у природі та житті людини;
---	---	---

<p>Підготовка рослин до зими. Визрівання насіння, способи поширення насіння. Осінне цвітіння місцевих рослин (на прикладі вересу, пижми). Золота осінь. Розцвічування осіннього листя. Осінь у творах, письменників, художників, музикантів.</p> <p>Підготовка тварин до зими. Зміни у поведінці птахів: шпаків, гусей, горобців, голубів, горлиць. Відліт птахів у вирій. Поява великої кількості осілих птахів біля людських осель (ворон, галок, сорок, граків, синичок, дятлів).</p> <p>Тварини й рослини – прогностики погоди.</p> <p>Осінні сільськогосподарські роботи на навчально-дослідній ділянці. Збір урожаю. Овочеві рослини: картопля, буряки, морква, капуста. Значення овочевих рослин для харчування людини.</p> <p><i>Практичні роботи та екскурсії:</i></p> <p>→ Збирання насіння квіткових декоративних рослин (чорнобривці, айстра, сальвія, агератум, майорці тощо).</p> <p>→ Виготовлення саморобних наочних посібників: гербарію осіннього листя рослин лісу (саду); колекції плодів та насіння городніх (дикоростучих) рослин.</p>	<p>значення тварин у природі та житті людини;</p> <p>значення вивчення стану погоди для людини та галузей суспільного господарства;</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>уміє:</i> збирати насіння квіткових декоративних рослин; виготовляти гербарій осіннього листя, колекції плодів та насіння городніх рослин; виражати свої емоції від спілкування з природою у творчій діяльності; завбачати погоду за деякими місцевими прикметами; виконувати посильну роботу на навчально-дослідній ділянці; • <i>коротко характеризує</i> стан погоди; • <i>наводить приклади:</i> деяких місцевих тварин і рослин – прогностиків погоди; деяких місцевих рослин, що квітнуть восени; плодкових дерев та кущів своєї місцевості; способи поширення насіння рослин; • <i>висловлює судження:</i> про причинно-наслідкові зв'язки в навколишньому світі; про красу навколишнього світу;
--	---

	<p>→ Урок милування природою “Ліс, у якому живе осінь”.</p> <p>→ Екскурсія до осіннього лісу.</p> <p>→ Робота на навчально-дослідній ділянці, збір урожаю.</p> <p>→ Екскурсія у природу для проведення спостережень за способами поширення плодів і насіння.</p> <p>→ Екологічне свято-розвага “Осінні мандрівки крилатих друзів”.</p> <p>→ Інтелектуальна гра “Осіння мозаїка”.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>розуміє:</i> значення вивчення стану погоди для людини та галузей суспільного господарства; значення рослин у природі та житті людини; значення тварин у природі та житті людини.
--	--	--

ЗИМА ВЧИТЬ І РОЗВАЖАЄ

12	<p>Сезонні зміни в неживій природі взимку. Особливості зимової погоди. Випадання снігу. Сніг – друг і ворог. Період спокою у рослинному світі, його значення. Визрівання і особливості поширення насіння хвойних рослин (на прикладі ялини). Дерева-ідальні. Кімнатні рослини. Цибулинні кімнатні рослини (на прикладі амариліса). Цвітіння кімнатних рослин: зигокactus, амазонської лілії, сенполій. Особливості догляду за кімнатними рослинами взимку.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>має уявлення:</i> про особливості зимової погоди; про деякі народні прикмети завбачення зимової погоди; про причини сезонних змін; про природу снігу, значення снігу для живої природи; про особливості зимівлі тварин і рослин; • <i>уміє:</i> виготовляти годівниці та підгодовувати птахів узимку; визначати сліди найпоширеніших у своїй місцевості представників тваринного світу; розпізнавати за зовнішнім виглядом зимозелень;
----	--	---

<p>Особливості пристосувань до несприятливих умов зими у тварин. Поведінка птахів узимку (на прикладі синиць). Правила підгодівлі птахів.</p> <p>Свійські тварини. Догляд за свійськими тваринами взимку.</p> <p>Тварини і рослини – прогностики погоди.</p> <p><i>Практичні роботи та екскурсії:</i></p> <p>→ Аукціон годівниць, розвішування годівниць у пташиному містечку.</p> <p>→ Порушення стану спокою гілок і спостереження за розвитком бруньок та утворенням пагонів, квіток, кореневої системи.</p> <p>→ Зимові екскурсія до фермерського господарства для спостереження за особливостями догляду за коровами та кіньми у зимовий період.</p> <p>→ Урок милування природою “Біла казка зими”.</p> <p>→ Свято-розвага “Ой, весела в нас зима”.</p> <p>→ Екологічна гра “Слідопити” (визначення слідів домашніх та диких тварин у природі).</p> <p>→ Екологічна гра “Зимуючі пташки”.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>наводить приклади:</i> найпоширеніших зимуючих птахів своєї місцевості; птахів-кочівників, що зустрічаються взимку в даній місцевості; • <i>виявляє інтерес:</i> до об’єктів навколишнього світу; до участі в екологічно орієнтованій діяльності.
---	---

ВЕСНА ВІДКРИВАЄ ТАЄМНИЦІ

12	<p>Весна світла, води, зелені. Утворення насту. Збільшення дня. Потепління. Танення снігу. Повінь. Особливості весняної погоди. Поява купчастих хмар. Капіж. Дивовеселка.</p> <p>Ріст і розвиток рослин, розвиток бруньки, утворення пагонів, квіток, кореневої системи. Цвітіння плодових дерев (абрикоса, аличі, яблуні, черешні, вишні), кущів (жасмину, калини, бузку).</p> <p>Весняні квіти. Квіти ранньої (підсніжник, пролісок), середньої (примула, ряст), пізньої (конвалія) весни.</p> <p>Рослини дикорослі та декоративні. Групи декоративних рослин: однорічні – петунія, нагідки, настурція. Короткі відомості про їхню будову і біологічні особливості. Дворічні – мальва, маргаритки, фіалка трибарвна. Характерні особливості дворічних квітів. Багаторічні – барвінок, флокс, півонія. Умови, необхідні для проростання насіння, життя і розвитку рослин. Догляд за кімнатними рослинами навесні. Пересадка і перевалка кімнатних рослин.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>має уявлення:</i> <ul style="list-style-type: none"> про особливості життя тварин і рослин навесні; про характерні ознаки весни у неживій природі; про необхідні умови догляду за декоративними рослинами; про особливості однорічних, дворічних та багаторічних рослин; про умови, необхідні для проростання насіння, життя і розвитку рослин. • <i>уміє:</i> <ul style="list-style-type: none"> проводити спостереження за змінами у живій природі навесні; доглядати за декоративними рослинами, що ростуть на території школи; розрізняти деякі дикорослі та декоративні рослини за зовнішнім виглядом; доглядати за кімнатними рослинами навесні; здійснювати пересадку і перевалку кімнатних рослин; проводити елементарні досліді; користуватися деякими приладами і лабораторним обладнанням;
----	--	--

<p>Тварини навесні. Припинення зимового заціпеніння риб, земноводних, плазунів. Весняний виліт бджіл. Значення комах у природі.</p> <p>Приліт птахів (жайворонків, шпаків, лелек). Весняне гніздування. Пташиний скарб – гніздо.</p> <p><i>Екскурсії:</i></p> <p>→ Екскурсія до мішаного лісу для вивчення видового складу птахів.</p> <p>→ Урок милування природою “Провісник весни – підсніжник”.</p> <p>→ Екскурсія до саду для спостереження за квітуванням плодових дерев.</p> <p><i>Практичні роботи:</i></p> <p>пересадка і перевалка кімнатних рослин; вивішування штучних гнізд, шпаківень; висаджування квіткових декоративних рослин на клумбах; виготовлення малюнків на захист первоцвіту.</p> <p>→ Екологічне свято-розвага “Пташок викликаю із теплою краю”.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>має уявлення:</i> про про веселку як явище неживої природи; про природу насту. • <i>наводить приклади:</i> лікарських рослин своєї місцевості; дикорослих та декоративних рослин своєї місцевості; плодових дерев своєї місцевості; рослин ранньої, середньої та пізньої весни; перелітних птахів своєї місцевості; рослин-“барометрів” своєї місцевості; рослин “квіткового годинника”. • <i>висловлює судження:</i> про дотримання правил поведінки у природному середовищі людиною; про значущість естетичного потенціалу природи для розвитку людини; про вплив природного середовища на творчість людини; • <i>виявляє інтерес</i> до вивчення природоохоронних обрядів та звичаїв свого народу.
--	---

Третій рік навчання

3 клас

35 годин (1 год на тиждень; 2 год – резервний час)

К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
ПРИРОДА – ДЖЕРЕЛО ЗНАНЬ		
8	<p>Людина вчиться у природи. Причинно-наслідкові зв'язки у природі. Осіннє рівнодення.</p> <p>Вимірювання як невід'ємна складова спостережень у природі. Прилади природодослідника.</p> <p>Вітер – рух повітря. Сила й напрям вітру. Вимірювання сили вітру за допомогою шкали Бофорта, ручного анеометра.</p> <p>Людина як об'єкт вимірювання.</p> <p>Природа чекає на зиму.</p> <p>Рослинний світ готується до зими. Насіння-мандрівники. Залежність способу поширення насіння від форми плода.</p> <p>Тваринний світ готується до зими. Комахи восени.</p> <p><i>Практичні роботи та екскурсії:</i></p> <p>→ Екскурсія у медичний кабінет для ознайомлення із приладами для вимірювання зросту, ваги, температури тіла людини.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • має уявлення: <ul style="list-style-type: none"> про вимірювання як невід'ємну складову спостережень у природі; про людину як частину природи, як найрозумнішу істоту, від якої значною мірою залежить збереження природного середовища; про правила екологічно грамотної і безпечної для здоров'я людини поведінки в природі; про послідовність життєвих процесів у природі; про підготовку тварин до зимового періоду: явище линьки, жирування, впадання у сплячку та у стан зимового сну; про причини розцвічування листя на деревах; про значення листопаду в природі; про способи поширення насіння рослин восени; про деякі осінні квітучі рослини своєї місцевості;

	<p>→ Практична робота “Вимірювання сили вітру”.</p> <p>→ Практична робота “Життя рослин восени”.</p> <p>→ Виготовлення аплікацій на природничу тематику з листя, насіння, плодів.</p> <p>→ Осінні замальовки листя, плодів, насіння рослин.</p> <p>→ Спостереження за мурахами.</p> <p>→ Екологічне свято-розвага “Свійські тварини в житті моєї родини”.</p> <p>→ Екологічна гра “Спробуй нагодуї”.</p>	<p>про причини утворення туману і роси;</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>уміє:</i> виявляти свої почуття, естетичні переживання від споглядання природних об’єктів; <p>проводити фенологічні спостереження та фіксувати їх; прогнозувати погоду; використовувати місцеві ознаки завбачення погоди; користуватися приладами природодослідника: лінійкою, метром, рулеткою, лупою, гномоном, термометром, анемометром; вимірювати силу вітру, користуючись шкалою Бофорта та ручним анемометром; самостійно вибрати об’єкти своєї екологічної діяльності; порівнювати та узагальнювати власні спостереження; класифікувати об’єкти навколишнього світу за різними ознаками (походженням, відношенням до певного класу, зовнішнім виглядом, сенсорним характеристикам тощо); розпізнавати рослину за її плодом і насінням; описувати предмети природного середовища, називати їх найхарактерніші особливості; фіксувати та пригадувати відчуття, пов’язані із заданим зоровим образом;</p>
--	--	---

		<ul style="list-style-type: none"> • <i>коротко характеризує</i> природу як джерело знань, що їх людина використовує у своїй діяльності, у створенні сприятливих умов для життя, відпочинку; • <i>наводить приклади:</i> причинно-наслідкових зв'язків у навколишньому світі; місцевих осінніх квітучих рослин; деяких приладів природодослідника; • <i>висловлює</i> судження про гармонію природних форм у середовищі та взаємозв'язок людини з природою. • <i>аналізує та оцінює:</i> про власну поведінку та поведінку інших людей у природному середовищі; про приклади позитивного та негативного впливу людини на природу; • <i>спостерігає та описує:</i> найпоширеніших тварин; найпоширеніших рослин; • <i>розуміє:</i> значення природи, її естетичну оцінку; значення дбайливого ставлення до природного середовища.
ПРИРОДА – СЕРЕДОВИЩЕ ЖИТТЯ ТВАРИН І РОСЛИН		
5	Навколишнє природне середовище. Середовище життя. Умови життя. Приспособлення тварин і рослин.	Учень (учениця): <ul style="list-style-type: none"> • <i>має уявлення:</i> про вікові та сезонні зміни забарвлення тварин;

<p>Зміна кольору в природі. Маскування. Тварини і рослини друзі і вороги.</p> <p>Залежність поширення видів живих організмів від ступеня їх вимогливості до середовища життя. Червона книга. Причини занесення до неї видів тварин і рослин.</p> <p>Екологія – наука про взаємозв'язки.</p> <p><i>Практичні роботи та екскурсії:</i></p> <p>→ Експедиція в природу для ознайомлення з середовищем життя рослин і тварин.</p> <p>→ Експедиція в природу для ознайомлення із ознаками пристосування тварин і рослин до середовища життя.</p> <p>→ Екологічні ігри: “Де ми живемо”, “Пестунки і пристосуванці”, “Закон бумеранга”, “Ланцюжок живлення”.</p> <p>→ Екологічна вистава “Пригоди на болоті”.</p>	<p>про деякі ознаки пристосування живих організмів до умов життя;</p> <p>про значення маскувального забарвлення тварин;</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>уміє:</i> впізнавати тварин за характерними особливостями зовнішнього вигляду; робити узагальнення на основі спільних ознак; • <i>коротко характеризує:</i> причини занесення до Червоної книги видів рослин і тварин; ознаки пристосування живих організмів до умов життя; • <i>наводить приклади</i> позитивної взаємодії з об'єктами природного середовища; • <i>спостерігає та описує</i> пристосованість тварин і рослин до середовища життя; • <i>розуміє:</i> самоцінність природи; нерозривну єдність світу природи і людини; • <i>порівнює</i> середовища життя найпоширеніших у місцевості тварин і рослин; • <i>висловлює судження:</i> про залежність поширення видів живих організмів від ступеня їх вимогливості до середовища життя; про взаємозв'язок людини з природою.
---	---

ВИВЧАЄМО, СЛУХАЄМО ПРИРОДУ

19	<p>Зима в природі. Глухозим'я. Особливості погодних умов у зимовий період. Зимові явища в атмосфері (паморозь, іній). Снігопади, замети, поземки. День зимового сонцестояння.</p> <p>Процеси життєдіяльності рослин узимку. Зимозелень. Розвиток ранньоквітучих рослин під снігом.</p> <p>Особливості життя тварин узимку.</p> <p>Як приходить весна. Народний календар і прогностик весни. День весняного рівнодення. Хмари. Класифікація хмар за формою.</p> <p>Весняні процеси у житті рослин. Цвітіння дерев і кущів, які запилюються вітром (на прикладі вільхи, ліщини).</p> <p>Догляд за кімнатними рослинами навесні. Черенкування кімнатних рослин (на прикладі колеусу, пеларгонії).</p> <p>Підживлювання кімнатних рослин.</p> <p><i>Практичні роботи та екскурсії:</i></p> <p>→ Екскурсія у природу для вивчення слідів життєдіяльності тварин узимку.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>має уявлення:</i> <ul style="list-style-type: none"> про значення Сонця у житті всього живого на Землі; у зміні пір року; в утворенні тіні; про те, що сонячне світло й тепло доходять до Землі у вигляді невидимих прямих ліній, які називаються променями; про причини сезонних змін; про день зимового та літнього сонцестояння; весняного та осіннього рівнодення; про особливості життя тварин і рослин у різні пори року; про умови, необхідні для життя і розвитку рослин; про особливості цвітіння дерев і кущів, які запилюються вітром; про природу хмар; про деякі пам'ятні дати, пов'язані з охороною навколишнього природного середовища; • <i>уміє:</i> <ul style="list-style-type: none"> розпізнавати за зовнішнім виглядом зимозелень; визначати сліди життєдіяльності тварин узимку; проводити орнітологічні спостереження; захоплюватися красою природи у різні пори року;
----	--	--

<p>→ Експурсія у шкільний парк для спостереження за поведінкою великого строкатого дятла у зимовий період.</p> <p>→ Експурсія у природу для визначення видового складу місцевих декоративних квітучих рослин.</p> <p>→ Експурсія до травневого мішаного лісу для визначення видового складу птахів.</p> <p>→ Весняна експурсія на ставок. Спостереження за лебедями-шипунами.</p> <p>→ Урок милування природою “Музика весни”.</p> <p>→ Практична робота “Висівання насіння перцю на розсаду”.</p> <p>→ Практична робота “Особливості будови пташиних гнізд”.</p> <p>→ Екологічне свято “Бал первоцвіту”.</p> <p>→ Вікторина “Знавці весни”.</p> <p>→ Фенологічні спостереження: зміни у природі на початку літа; цвітіння первоцвіту та анемон.</p>	<p>класифікувати звуки природного походження; розпізнавати хмари за обрисами; визначати хмарність за балами; прогнозувати погоду; використовувати місцеві ознаки завбачення погоди; розміщувати шпаківні та дуплянки на деревах; встановлювати годівниці та поїлки для птахів; коротко характеризує: погодні умови у різні пори року;</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>наводить приклади:</i> зимових та весняних явищ у природі; народних прикмет; деяких місцевих декоративних квітучих рослин; • <i>спостерігає та описує:</i> найпоширеніших тварин; найпоширеніших рослин; • <i>висловлює судження</i> про значення зелених рослин для людини; • <i>дотримується правил:</i> безпеки при проведенні робіт на навчально-дослідній ділянці; поведінки під час проведення експурсій у природу; екологічно доцільної поведінки у природному середовищі.
--	--

ПРИРОДА ТА ЇЇ ДРУЗИ

<p>3</p>	<p>Праця прикрашає людину. Знаряддя праці. Визначення готовності ґрунту до сівби. Правила сівозміни. Міжнародний день Землі. Вшанування землі у народів світу. Безпека життя і здоров'я під час сільськогосподарських робіт. <i>Практичні роботи та екскурсії:</i> → Висаджування декоративних квітучих рослин. → Висаджування городніх рослин на навчально-дослідній ділянці.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>має уявлення:</i> про правила сівозміни; про знаряддя праці; про рослини-бур'яни своєї місцевості; про умови проростання насіння городніх та декоративних рослин; про правила догляду за городніми та декоративними рослинами; • <i>уміє:</i> визначати механічний склад ґрунту; визначати структурність ґрунту; визначати готовність ґрунту до сівби; висаджувати деякі городні та декоративні рослини насінням та розсадою; • <i>дотримується правил</i> безпеки при проведенні робіт на навчально-дослідній ділянці.
----------	--	---

Четвертий рік навчання

4 клас

35 годин (1 год на тиждень; 2 год – резервний час)

К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
МІЙ РІДНИЙ КРАЙ, МОЯ ЗЕМЛЯ		
4	<p>Мій рідний край – краса української землі. Мій край – природний музей. Заповідні місця мого краю. Охорона природи мого краю.</p> <p><i>Практичні роботи та екскурсії:</i></p> <p>→ Екскурсія до місцевого краєзнавчого музею.</p> <p>→ Екскурсія у кімнату природи місцевого лісового господарства.</p> <p>→ Перегляд фільмів природоохоронного спрямування.</p> <p>→ Конкурс ерудитів “Люби і знай свій рідний край”.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>має уявлення:</i> про деякі заповідні місця рідного краю: заповідники, національні парки, заказники, пам’ятки природи; про деяких письменників рідного краю, які пишуть про природу; • <i>уміє:</i> користуватися мапою рідного краю; показувати на мапі заповідні місця рідного краю; • <i>коротко характеризує</i> особливості природи рідного краю; • <i>наводить приклади:</i> деяких заповідних об’єктів рідного краю: заповідників, національних парків, заказників, пам’яток природи; найпоширеніших представників тваринного та рослинного світу рідного краю; художніх творів місцевих письменників; • <i>висловлює судження:</i> про потребу охорони природи рідного краю;

		про обов'язковість дотримання правил поведінки у природному середовищі.
СКАРБ ДЯДЬКА ЛЕВА		
6	<p>Ліс – природне угруповання. Які бувають ліси. Неживі природні компоненти лісу: волога, світло, температура, ґрунт, вітер. Живі природні компоненти лісу: тварини, рослини, гриби, мікроорганізми. Ярусність лісу. Ліс і здоров'я людини. Лісові небезпеки. Лісові робінзони (правила поведінки у лісі, друзі і захисники лісу). Декларація прав лісу. <i>Практичні роботи та екскурсії:</i> → Екскурсії до лісу для ознайомлення з ярусами хвойного та листяного лісу. → Екологічні ігри: “Лісові яруси”, “Павутинка життя”. → Екологічна вистава “Лісова казка”. → Виготовлення альбому “Портрети дерев”. → Творча робота “Декларація прав лісу”. → Творча робота: “Права і обов'язки рослин”. “Права і обов'язки тварин”.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>має уявлення:</i> про деякі отруйні тварини і рослини хвойного та мішаного лісу; про лікарські властивості деяких дикорослих рослин; про відмінні особливості і характерні ознаки грибів, їхню роль у природі та житті людини; про правила поведінки у лісі; • <i>розуміє</i> екологічну роль лісів, їхнє природоохоронне та оздоровче значення; • <i>уміє:</i> визначати яруси хвойного та мішаного лісу; сторони горизонту за деякими місцевими ознаками; орієнтуватися в лісі за місцевими ознаками; виявляти свої почуття, естетичні переживання від споглядання природних об'єктів; оформлювати зібрані під час екскурсій природні матеріали; • <i>коротко</i> характеризує живі та неживі компоненти лісу;

		<ul style="list-style-type: none"> • <i>дотримується правил поведінки</i> під час проведення екскурсій у ліс; • <i>наводить приклади</i> поширених рослин лісу; поширених тварин лісу; їстівних та отруйних грибів; • <i>має потребу</i> у набутті екологічних знань, орієнтації їх на практичне застосування; • <i>висловлює судження</i> про значення лісу для природи та життя людини.
--	--	---

БЛАКИТНЕ ПЛЕСО

4	<p>Наша річка (ставок). Мешканці річки. Ланцюжок життя у річці. Рослинний і тваринний світ річки.</p> <p>Охорона водойм.</p> <p>Безпека поведінки біля водойм.</p> <p><i>Практичні роботи та екскурсії:</i></p> <p>→ Вивчення будови водойми на прикладі акваріуму. Спостереження за акваріумними рибками.</p> <p>→ Творча робота “Портрет води”.</p> <p>→ Екскурсія на річку для спостереження за береговими ластівками.</p> <p>→ Екскурсія на місцевий ставок для спостереження за лебедями-шипунами.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>має уявлення:</i> про назви деяких місцевих водойм; про значення водойм у природі та житті людини; про значення чистої води для життя усього живого на планеті; про правила безпечної поведінки біля водойм; • <i>уміє:</i> складати усний опис водойми; показувати водойми на мапі; класифікувати водойми на природні та штучні; • <i>коротко характеризує</i> тваринний та рослинний світ місцевих водойм; • <i>висловлює судження:</i> про необхідність охорони водойм рідного краю;
---	---	--

	<p>→ Укладання пам'ятки “Кодекс законів царя Нептуна”</p> <p>→ Екологічна гра “Рибалка”.</p>	<p>про дотримання правил безпечної поведінки біля водойм;</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>наводить приклади</i> деяких місцевих мешканців водойм: моллюсків, риб, земноводних.
--	--	---

ЛУКИ

<p>4</p>	<p>Природне угруповання – луки. Заплавні луки. Рослини і тварини лук, їх взаємозв'язки. Рослини-медоноси.</p> <p>Використання лучних рослин людиною. Пасовище. Сінокіс.</p> <p>Охорона лук.</p> <p><i>Практичні роботи та екскурсії:</i></p> <p>→ Екскурсія на луку для виявлення особливостей лучної рослинності.</p> <p>→ Екскурсія на луку для спостереження за тваринами лук.</p> <p>→ Екологічна гра “Харчові ланцюги”.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>має уявлення:</i> <ul style="list-style-type: none"> про особливості заплавних лук; про деякі особливості лучної рослинності; про значення рослин-медоносів у природі; • <i>уміє:</i> <ul style="list-style-type: none"> працювати зі збільшувальною лупою; вести спостереження за сінокосом; фіксувати спостереження у малюнках і щоденниках спостережень; пригадувати відчуття, пов'язані із заданим зоровим образом; • <i>наводить приклади:</i> <ul style="list-style-type: none"> найпоширеніших лучних рослин; найпоширеніших лікарських рослин лук; найпоширеніших тварин лук; • <i>усвідомлює</i> значення лук у природі та житті людини.
----------	--	---

І В САДУ, І НА ГОРОДІ

4	<p>Сад. Рослини і тварини саду.</p> <p>Город. Городні рослини. Городні рослини – друзі і вороги. “Іноземці” на наших грядках.</p> <p>Ліки з овочевого кошика.</p> <p>Догляд за рослинами саду та городу.</p> <p><i>Практичні роботи та екскурсії:</i></p> <p>→ Вирощування розсади овочевих рослин.</p> <p>→ Вигонка квіткових цибулинних рослин: тюльпанів, шафранів, гіацинтів.</p> <p>→ Екологічне свято-розвага “Овочева сафарі”.</p> <p>→ Екскурсія в теплицю.</p> <p>→ Екскурсія в сад, на поле, на город.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>має уявлення:</i> про особливості догляду за рослинами саду і городу; про умови росту і розвитку рослин; про умови проростання насіння; • <i>має уявлення</i> про деякі професії сільськогосподарського спрямування: садівник, картопляр, квітникар, ландшафтний дизайнер; • <i>уміє:</i> вирощувати розсаду деяких городніх рослин; здійснювати вигонку деяких квіткових цибулинних рослин; • <i>наводить приклади:</i> місцевих рослин саду й городу; місцевих тварин саду й городу; лікарських рослин саду й городу; деяких шкідників саду й городу; рослин, які розмножуються насінням, цибулинами, бульбами, кореневищем; • <i>висловлює</i> судження про необхідність дбайливого ставлення до компонентів неживої природи; • <i>усвідомлює</i> роль праці в житті людини.
---	--	--

МІСТО І СЕЛО

4	<p>Життя міста і села. Мій дім. Вплив моєї родини на природне середовище. Правила природобезпечної поведінки.</p> <p><i>Практичні роботи та екскурсій:</i></p> <p>→ Експедиція вулицями міста і села.</p> <p>→ Складання екологічного проекту “Екологічна домівка моєї мрії”.</p> <p>→ Екологічний аукціон “Збережемо чистою Землю!”</p> <p>→ Екологічний десант “Чиста школа”.</p> <p>→ Екологічна гра “Горобці й автомобілі”.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>має уявлення:</i> про історію забудови рідного міста (села, вулиці, мікрорайону тощо); про історію та культуру свого міста (села); походження назви свого населеного пункту; про особливості рослинного та тваринного світу міста і села; • <i>розуміє</i> значення помешкання для людини; • <i>уміє оцінювати</i> результати взаємодії людей з природою (взаємодія приносить користь, шкоду); • <i>намагається дотримуватися</i> правил поведінки на вулиці, у транспорті, під час прогулянок, екскурсій; • <i>висловлює судження</i> про вплив людини на природне середовище; • <i>порівнює</i> особливості побуту людей міста і села; • <i>аналізує та оцінює:</i> прикладні позитивного та негативного впливу людини на природу; • <i>виявляє інтерес:</i> до об’єктів навколишнього світу, умов життя людей, тварин, рослин, намагається оцінити їх стан з позиції “добре – погано”.
---	---	--

ПРИРОДА І ЛЮДИНА

<p>9</p>	<p>Людина – частина природи. Взаємозв’язок людини і природи. Природа і здоров’я людини. Права природи. Людина досліджує природу. Вивчення рослин. Вивчення тварин. Облік тварин: кільцювання, радіомаяки. Зміни людиною навколишнього природного середовища. Екологічні проблеми навколишнього природного середовища. Поведінка людини у природному середовищі. Народні традиції і охорона природи. Рослини і тварини в художніх творах письменників рідного краю. Рослини і тварини в місцевих казках і легендах. <i>Практичні роботи та екскурсії:</i> → Експедиція у природу для виявлення позитивних та негативних впливів людини на природу. → Екологічний пішохідний похід для батьків і дітей “Пошуки скарбів дядька Лева”. → Екологічний десант “Умій допомогти природі”. → Творче завдання “Декларація прав природи”. → Конкурс творців екологічних казок.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>має уявлення:</i> про умови, необхідні для життя людини на Землі; про деякі способи вивчення природи людиною; про місцеві народні традиції охорони природи; про деякі художні твори про природу місцевих письменників; про деякі місцеві легенди про рослини і тварин; • <i>уміє:</i> характеризувати художні твори про природу; складати екологічні казки; орієнтуватися в природі за місцевими ознаками; визначати типи хмар та ступінь хмарності; користуватися приладами природодослідника: компасом; передавати свої почуття у доступних видах творчості (оповідання, казка, малюнок); • <i>усвідомлює</i> нерозривну єдність світу природи і людини, причинно-наслідкові зв’язки у навколишньому світі; • <i>набуває</i> первинних навичок охорони свого здоров’я; • <i>коротко характеризує</i> способи вивчення природи людиною;
----------	---	--

<p>→ Екологічна вистава “Як Іванко царство рятував”.</p> <p>→ Екологічне свято “Земля – наш спільний дім”.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>наводить приклади:</i> народних традицій охорони природи; місцевих казок, переказів, легенд про природу; деяких екзотичних рослин; деяких рослин, які використовуються в народній обрядовості; • <i>порівнює</i> особливості тваринного і рослинного світу різноманітних природних угруповань; • <i>висловлює судження</i> про власне ставлення до об’єктів природи і поведінку людей; • <i>проявляє ініціативу</i> у розв’язанні екологічних проблем природи найближчого довкілля; • <i>має потребу:</i> у спілкуванні з представниками тваринного і рослинного світу; співчутті до них; у проявах доброти, милосердя до людей та природи; у піклуванні про представників тваринного і рослинного світу; • <i>аналізує та оцінює:</i> власну поведінку та поведінку інших людей у природному середовищі; приклади позитивного та негативного впливу людини на природу; • <i>дотримується правил</i> екологічно доцільної поведінки у природному середовищі.
--	---

НАРОДНА ВИШИВКА

2–4 класи

Автор

Л. СВІНЦІЦЬКА –

вчитель початкових класів загальноосвітньої школи I–III ступенів № 15 м. Чернівці, вчитель-методист, лауреат конкурсу “Вчитель року – 2008”

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Вишивка – один з видів декоративно-прикладного мистецтва, що поширений в Україні. Своїм корінням він сягає глибини століть. Однак вишивка – це не лише мистецтво оздоблення тканини ручним способом, а й складова народної педагогіки, ефективна форма прилучення дітей до національної культури.

Вміння вишивати духовно збагачує людину, приносить задоволення від спілкування зі справжнім мистецтвом.

Мета курсу – забезпечити компетентностей особистості засобами мистецтва вишивки: пізнавальної, практичної, творчої, комунікативної, соціальної. У процесі засвоєння навчального матеріалу діти оволодівають комплексами знань, умінь і навичок роботи з різними матеріалами, видами швів та технік ручної вишивки; отримують відомості з графічної грамоти; вчаться планувати роботу, правильно розташовувати візерунки. Вишивання дає широкі можливості для реалізації творчих задатків особистості: побудова найпростіших власних схем вишивок, добір матеріалів, розкрій заготовок, композиційне та кольорове вирішення узору чи зображення, інтеграція видів вишивальних швів.

Зміст курсу відповідає дидактичним принципам навчання, має певні визначені **цілі**:

- ✧ дослідження спільних ознак та етнографічних особливостей у вишивці різних регіонів України та свого краю;
- ✧ повідомлення початкових відомостей про галузь “вишивання”, матеріали, приладдя, необхідні для праці;
- ✧ формування трудових умінь і навичок, прищеплення елементів трудової культури;
- ✧ виховання працелюбності, старанності, охайності, економності;
- ✧ сприяння розвитку творчих задатків особистості: пізнавального інтересу, художнього смаку, творчої уяви;
- ✧ виховання поваги до традицій українського народу, позитивних якостей емоційно-вольової сфери: доброзичливого ставлення до людей, старанності у роботі.

В основу курсу “Народна вишивка” покладено відомості про ручну вишивку українського народу. Все розмаїття вишивок класифіковане за технікою вишивання: гладь, хрестик, мережка, гаптування, вишивання бісером; орнаментальними мотивами: геометричні, зооморфні, рослинні; кольорами: гармонійні – контрастні, теплі – холодні. Діти

отримують відомості про символічне значення орнаментів, кольорів, враховують їх у проектуванні та виготовленні виробу. Особливістю програми є її зв'язок із сучасним дизайном: виготовлення предметів побуту, аксесуарів, оздоблення одягу тощо. Курс має чітко виражену практичну спрямованість. Його зміст не дублює програмовий матеріал з трудового навчання, а розширює, поглиблює відомості по роботі з вишивкою. У структурі розділів курсу простежується певна циклічність, з року в рік повторюються окремі назви розділів, проте вони охоплюють нові поняття, процеси, складніші від попередніх.

Програма розрахована на дітей віком від 7 до 10 років. У за-
провадженні цього курсу вагома роль належить особистому прикладу
вчителя, його майстерності та культурі праці.

Перший рік навчання

2 клас

35 годин (1 год на тиждень; 2 год – резервний час)

К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
ВСТУП		
2	<p>Історія розвитку народної вишивки.</p> <p>Вишиті вироби в обрядах українського народу. Основні матеріали вишивальниці. Обладнання робочого місця.</p> <p><i>Практичні роботи:</i></p> <p>1. Презентація народних та сучасних стилізованих вишитих виробів.</p> <p>2. Демонстрування підготовки до вишивання: розкрій тканини, підготовка п'ялець, занизування нитки в голку.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>спостерігає, аналізує</i> зразки виробів народних умільців; • <i>має уявлення</i> про історію розвитку народної вишивки; • <i>наводить приклади</i> використання вишитих виробів в обрядах; • <i>розуміє</i> необхідність дотримання правил безпеки та санітарно-гігієнічних вимог під час вишивання; • <i>виконує вимоги</i> до облаштування робочого місця; • <i>розрізняє</i> види тканин, ниток для вишивання; • <i>уміє</i> правильно підготувати місце, знаряддя (тканини, нитки, голки, п'яльця, наперсток) до роботи; • <i>орієнтується</i> в особливостях добору голки, нитки.
ВИШИВАЛЬНІ ШВИ		
7	<p>Поняття про вишивальні шви. Класифікація швів. Дефекти виконання швів. Вишивання серветки.</p> <p><i>Практичні роботи:</i></p> <p>1. Закріплення нитки без вузлика.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розрізняє і називає</i> вишивальні шви “уперед голку”, “стебловий”, “ланцюжок” (тамбурний); • <i>дотримується вимог</i> до ведення швів, до вишитого твору;

	<p>2. Оволодіння алгоритмом ведення декоративних швів. Виправлення дефектів швів.</p> <p>3. Розкрій тканини. Вишивання серветки вивченими швами. Обробка країв.</p> <p>4. Прання, прасування готових виробів.</p> <p>5. Створення виставки зразків серветок.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>вирізає</i> із тканини заготовку для виробу; • <i>закріплює</i> нитки без вузлика на початку і в кінці роботи; • <i>виконує</i> вишивальні шви; • <i>виправляє</i> помилки у шві способами “розшивка”, “надріз стібка”; • <i>обробляє</i> краї способом “торочка” (висмикування); • <i>розуміє</i> і <i>дотримується</i> санітарно-гігієнічних вимог до вишивання та правил безпеки; • <i>висловлює</i> оцінні судження щодо власного виробу та вишивок товаришів.
--	--	---

ВИШИВАННЯ ГЛАДДЮ

8	<p>Поняття про техніку вишивання гладдю, її використання. Види гладі. Основні матеріали (тканина, нитки-муліне, голки, п'яльця, наперсток). Гармонійне поєднання кольорів. Виготовлення гольниці.</p> <p><i>Практичні роботи:</i></p> <p>1. Презентація вишитих народних та сучасних стилізованих виробів, вишитих гладдю.</p> <p>2. Проектування на папері орнаменту.</p> <p>3. Розкрій тканини для гольниці.</p> <p>4. Нанесення малюнка на тканину: обведення трафаретів, нанесення</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>спостерігає, аналізує</i> зразки виробів народних умільців; • <i>розрізняє і називає</i> основні види швів вишивання гладдю: “без настилу”, “з настилом”; • <i>дотримується вимог</i> до ведення гладдевих швів, до вишитого твору; • <i>копіює</i> орнаменти; • <i>створює</i> найпростіші власні рослинні орнаменти; • <i>поєднує</i> гармонійно кольори; • <i>уміє</i> вишивати дрібні орнаменти гладдю без настилу, більші – гладдю з настилом; • <i>розуміє</i> і <i>дотримується</i> санітарно-гігієнічних вимог до вишивання та правил безпеки;
---	--	---

	<p>контурів за власним задумом.</p> <p>5. Вишивання заготовки для гольниці. Прання, прасування. Пошиття виробу.</p> <p>6. Створення виставки гольниць.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>висловлює</i> оцінні судження щодо власного виробу та вишивок товаришів.
--	--	---

ЛІЧИЛЬНІ ТЕХНІКИ ВИШИВАННЯ

<p>12</p>	<p>Вишиті рушники в об'єктах українського народу. Поняття про поверхові лічильні шви. Основні матеріали (канва, полотно, “домоткана” тканина, нитки, голки, п’яльця, наперсток), їх відповідність. Види рушникових заповнень. Види орнаментів: геометричний, рослинний, зооморфний, їх символічність. Технологія виконання лічильних швів. Виготовлення дитячого рушничка. Обробка країв виробу.</p> <p><i>Практичні роботи:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. День родинних рушників. 2. Виконання зразків лічильних швів. 3. Створення схем найпростіших візерунків. 4. Розкрій, обробка країв виробу. 	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>спостерігає, аналізує</i> зразки виробів народних умільців; • <i>має уявлення</i> про особливості заповнень вишитих рушників; • <i>виявляє</i> зацікавлення до значення орнаментальної, кольорової символіки; • <i>розрізняє і називає</i> класифікацію лічильних швів “півхрест”, “хрест”; • <i>виконує</i> лічильні шви; • <i>дотримується вимог</i> до ведення рахункових вишивальних швів, вимог до вишитого виробу; • <i>визначає</i> поздовжній напрям ниток тканини*; • <i>створює</i> найпростіші схеми візерунків із рушниковим заповненням; • <i>обробляє</i> краї виробу: загинання, підшивання боків; висмикування торочок на кінцях рушничка; закріплення торочок швом “хрестик”; • <i>вишиває</i> рушничок вивченими лічильними швами;
-----------	--	---

*Задля уникнення деформації візерунка, у виробі поздовжні нитки тканини мають бути в напрямку “від верху до низу”, а не “зліва направо”.

	<p>5. Вишивання рушника. 6. Прання, прасування. 7. Створення виставки рушничків.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>розуміє і дотримується</i> санітарно-гігієнічних вимог до вишивання та правил безпеки; • <i>висловлює</i> оцінні судження щодо власного виробу та вишивок товаришів.
НАРОДНА ВИШИВКА І СУЧАСНІСТЬ		
4	<p>Поняття про композицію, поєднання кольорів у вишиванні. Засоби композиції. Творче застосування вивчених орнаментів, швів. Виготовлення закладки в книгу. <i>Практичні роботи:</i> 1. Презентація сучасних предметів побуту, аксесуарів, оздоблених вишивкою. 2. Розкрій, вишивання закладки в книгу. 3. Виготовлення оздоблювальної китиці. 4. Створення виставки виробів.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>має уявлення</i> про засоби композиції: центр, симетрію, асиметрію; особливості підбору кольорів; • <i>дотримується вимог</i> до вишитого виробу; • <i>створює</i> на основі народних орнаментів власну схему наповнення виробу; • <i>користується</i> вивченими вишивальними швами; • <i>підбирає</i> нитки відповідно до орнаменту: теплих чи холодних, гармонійних або контрастних кольорів; • <i>визначає</i> у виробі композиційний центр; • <i>дотримується</i> симетричності чи асиметричності; • <i>розуміє і дотримується</i> санітарно-гігієнічних вимог до вишивання та правил безпеки; • <i>висловлює</i> оцінні судження щодо власного виробу та вишивок товаришів.
2	Резервний час	

Другий рік навчання

3 клас

35 годин (1 год на тиждень; 2 год – резервний час)

К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
ВИШИВАЛЬНІ ШВИ		
15	<p>Вишивки різних регіонів України.</p> <p>Відомі українські майстри народної вишивки. Всеукраїнський Рушник Злагоди. Матеріали Всеукраїнської історико-етнографічної експедиції “Україна вишивана”. Проект “Вишивка у фольклорних та авторських творах”. Освоєння вишивальних швів. Виготовлення хустин. Дитячий ранок.</p> <p><i>Практичні роботи:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Започаткування альбому-добрірки схем візерунків, світлин народного одягу, матеріалів про майстрів вишивки різних регіонів України. 2. Проект “Вишивка у фольклорних та авторських творах”. 3. Розкрій, вишивання хустин-оберегів для мам. 4. Створення вензелів (маминих ініціалів). 5. Прання, прасування виробів. 	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>називає</i> імена 2-3 відомих українських майстрів народної вишивки; • <i>аналізує</i> зразки виробів народних умільців; • <i>має уявлення</i> про всенародні українські заходи, пов’язані з вишиванням; • <i>виявляє</i> інтерес до народних та авторських творів про вишивку; • <i>розрізняє і називає</i> вишивальні шви: “солов’їні вічка”, “товмацька зірка”, “петельний”; • <i>виконує</i> вишивальні шви; • <i>користується</i> для вишивання вензелів на виробі раніше вивченим “стебловим” швом; • <i>розуміє і дотримується</i> санітарно-гігієнічних вимог до вишивання та правил безпеки; • <i>висловлює</i> оцінні судження щодо власного виробу та вишивок товаришів.

	6. Підготовка та проведення дитячого ранку “Україна вишивана”.	
МЕРЕЖКИ		
3	<p>Поняття мережки, її призначення. Виконання найпростішої мережки.</p> <p><i>Практичні роботи:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Порівняння виробів, оздоблених та неоздоблених мережкою. 2. Освоєння алгоритму виконання найпростіших швів мережки. 3. Створення зразків мережок. 	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>спостерігає, аналізує</i> зразки виробів народних умільців; • <i>розрізняє і називає</i> найпростіші мережки: “одинарний прутик”, “гречка”; • <i>пояснює</i> призначення мережок; • <i>вишиває</i> один зі швів мережки; • <i>розуміє і дотримується</i> санітарно-гігієнічних вимог до вишивання та правил безпеки; • <i>висловлює</i> оцінні судження щодо власного виробу та вишивок товаришів.
ЛІЧИЛЬНІ ТЕХНІКИ ВИШИВАННЯ		
10	<p>Технологія виконання лічильних швів. Виготовлення одягу для ляльки.</p> <p><i>Практичні роботи:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Екскурсія в краєзнавчий музей. Засвоєння назв народного одягу. 2. Освоєння нового лічильного шва. 3. Виготовлення (кооперативне) одягу для ляльки: розкрій, вишивання, пошиття, прання, прасування. 4. Створення виставки. 	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>спостерігає, аналізує</i> зразки виробів народних умільців; • <i>розпізнає</i> відмінності святкового та повсякденного народного одягу; • <i>має уявлення</i> про назви одягу українського народного костюма; особливості крою, оздоблення сорочок різних регіонів України; • <i>оперує</i> назвами вивчених лічильних швів, вимогами до їх ведення; вимогами до вишитого виробу; • <i>розрізняє і називає</i> лічильний шов “подвійний хрест”; • <i>виконує</i> лічильні шви; обробляє край виробу мережкою; • <i>дотримується вимог</i> до ведення лічильних вишивальних швів,

		<p>мережки, вимог до вишитого виробу;</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розуміє і дотримується</i> санітарно-гігієнічних вимог до вишивання та правил безпеки; • <i>висловлює</i> оцінні судження щодо власного виробу та вишивок товаришів.
НАРОДНА ВИШИВКА І СУЧАСНІСТЬ		
5	<p>Композиція у вишиванні. Засоби композиції. Кольорова канва. Творче застосування вивчених орнаментів, швів. Вишивальні шви. Вишивка чохла для мобільного телефона (окулярів).</p> <p><i>Практичні роботи:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Презентація сучасних предметів побуту, аксесуарів, оздоблених вишивкою. 2. Виконання зразків оздоблювальних швів. 3. Розкрій, вишивання чохла для мобільного телефона, прання, прасування. 4. Плетіння мотузки “косичка”, прикріплення до виробу. 5. Створення виставки чохла для мобільного телефона. 	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>спостерігає, пояснює й застосовує</i> засоби композиції: центр, симетрію, асиметрію; особливості підбору ниток для оздоблення кольорової канви; оздоблювальні вишивальні шви; • <i>дотримується вимог</i> до швів та до вишитого твору; • <i>уміє</i> гармонійно або контрастно поєднувати кольорову канву та нитки; • <i>створює</i> найпростішу схему візерунка для виробу на основі вивчених швів, орнаментів; • <i>розуміє і дотримується</i> санітарно-гігієнічних вимог до вишивання та правил безпеки; • <i>висловлює</i> оцінні судження щодо власного виробу та вишивок товаришів.
2	Резервний час**	

** Резервний час може бути використаний для створення колективного панно “Весна”, “Квіти”.

Третій рік навчання

4 клас

35 годин (1 год на тиждень; 2 год – резервний час)

К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
ВИШИВАЛЬНІ ШВИ		
9	<p>Екскурсія (зустріч) “Ознайомлення з творчістю місцевих майстрів”. Неповторні дивотвори рідного краю.</p> <p>Освоєння вишивальних швів “лиштва”, “козлик”.</p> <p><i>Практичні роботи:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Розглядання вишивок місцевих народних майстрів. 2. Копіювання елементів з вишивок свого краю. 3. Освоєння вишивальних швів. 4. Вишивання пояса (краватки, носової хусточки, тайстри, фартуха, сорочки). 	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • спостерігає, аналізує зразки виробів народних умільців; • відрізняє вишивки свого регіону від інших; • називає особливості вишивки свого краю: орнамент, колір ниток, види вишивальних технік, заповнення площини тканини; • копіює елементи з вишивок рідного краю; • вишиває предмет чи елемент одягу за найпростішими місцевими мотивами; • пояснює і застосовує техніку виконання швів “козлик”, “лиштва” – пряма гладь, що вишивається справа наліво, а не навпаки; • розуміє і дотримується санітарно-гігієнічних вимог до вишивання та правил безпеки; • висловлює оцінні судження щодо власного виробу та вишивок товаришів.
СТАРОВИННЕ ГАПТУВАННЯ		
3	Гаптування – вишивання гладдю сріблястими та золотистими нитками.	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • спостерігає, аналізує зразки виробів народних умільців;

	<p>Київська Русь-Україна – час розквіту гаптування. Виготовлення новорічної листівки з віконечком вишивкою.</p> <p><i>Практичні роботи:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Презентація світлин з пам'ятками історії гаптування предметів церковного та побутового вжитку. 2. Освоєння техніки гаптування. 3. Виготовлення новорічної листівки: гаптування на синій тканині сріблястими нитками символів зими (сніжинки, ялинка, сніговик, гілочка ялини з іграшкою, Різдвяна зірка тощо); вирізання з картону заготовок прямокутної форми (2 шт.), утворення на одній з них віконечка; закріплення між заготовками вишивки. 4. Створення виставки. 	<ul style="list-style-type: none"> • має уявлення про історію виникнення гаптування; особливості підбору інструментів та матеріалів; • підбирає сріблясті, золотисті нитки; • користується спеціальним пристосуванням для занижування нитки в голку; • добирає тканину з фактурою, кольором, які підсилюють виразність, блиск вишивки; • користується взірцями для вишивання гладдю; • пояснює і дотримується вимог до ведення гаптування; вимог до виробів; • розуміє і дотримується санітарно-гігієнічних вимог до вишивання та правил безпеки; • висловлює оцінні судження щодо власного виробу та вишивок товаришів.
ВИШИВАННЯ БІСЕРОМ		
6	<p>Поняття техніки вишивання бісером, стеклярусом. Створення картин-мініатюр: вишивання бісером рослинного орнаменту.</p> <p><i>Практичні роботи:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Презентація одягу, аксесуарів, вишитих бісером. 	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • спостерігає, аналізує зразки виробів народних умільців; • пояснює і дотримується особливостей підбору інструментів та матеріалів для вишивання бісером; вимог до ведення вишивання бісером; вимоги до вишитого твору; • створює ескіз візерунка;

	<p>2. Спостереження за кріпленням бісеру з лицьового та виворотнього боків.</p> <p>3. Освоєння вишивання бісером.</p> <p>4. Створення ескізу з рослинним наповненням.</p> <p>5. Вишивання зразків-мініатюр (створення картинок, оздоблення комірців тощо).</p> <p>6. Створення виставки.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>добирає</i> потрібні інструменти: тонку голку, нитки для шиття № 40 кольору, відповідного до забарвлення бісеру; тканину чи канву, що співвідносяться з розміром бісеру*; • <i>застосовує</i> для вишивання бісером лічильний шов “півхрест”; • <i>розуміє і дотримується</i> санітарно-гігієнічних вимог до вишивання та правил безпеки; • <i>висловлює</i> оцінні судження щодо власного виробу та вишивок товаришів.
--	--	---

НАРОДНА ВИШИВКА І СУЧАСНІСТЬ

<p>15</p>	<p>Прикрашання інтер'єру вишитими картинками. Етапи роботи над вишитою картинкою. “Дерево життя” – стилізовані казкові квіти, універсальний сюжет-оберіг оселі. Самовибір техніки вишивання. Створення картинки в дитячу кімнату з зооморфним зображенням. Колективна робота “Рушник Дитинства”.</p> <p><i>Практичні роботи:</i></p> <p>1. Презентація різновидів “дерева життя” у народних вишиванках.</p> <p>2. Створення ескізу (схеми) стилізованого “дерева життя”.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>спостерігає, аналізує</i> зразки виробів народних умільців; • <i>має поняття</i> про добір схем для вишивання з додаткових джерел: книг, журналів, інтернет-сайтів; • <i>орієнтується</i> у способах розробки власних схем: графічно та з допомогою спеціальних комп'ютерних програм; • <i>дотримується вимог</i> до вишивання картини, вимог до вишитого твору; • <i>обробляє</i> краї тканини одним зі способів: обметування, нанесення на краї прозорого лаку, клею, обрамлення скотчем;
-----------	--	---

* Для певності щодо правильності добору інструментів та матеріалів радимо користуватися дитячими комплектами “Вишивка бісером”, щоправда, вони диктують малюнок вишивки, позбавляючи дитину права самовибору.

	<p>3. Вибір техніки вишивання для реалізації задуму.</p> <p>4. Розрахунок матеріалів.</p> <p>5. Нанесення контурів (у разі вишивання гладдю).</p> <p>6. Вишивання, прання, прасування.</p> <p>7. Оформлення картини.</p> <p>8. Аналогічний процес зі створення вишитої картини із зооморфним зображенням.</p> <p>9. Створення виставки виробів.</p> <p>10. Колективна робота “Рушник Дитинства”.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>використовує</i> набуті знання та вміння для створення схем, вибору оптимальної техніки вишивання; • <i>має уявлення</i> про дизайнерський підхід до оформлення виробу: добір рамки, паспорта відповідно до кольорового вирішення та розмірів вишивки; • <i>розуміє і дотримується</i> санітарно-гігієнічних вимог до вишивання та правил безпеки; • <i>висловлює</i> оцінні судження щодо власного виробу та вишиванок товаришів.
2	Резервний час**	

** Резервний час може бути використаний для вивчення мистецтва вишивки народів світу.

АБЕТКА ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА

1–4 класи

Автор

Л. ПЕТРЕНКО –

вчитель початкових класів загальноосвітньої школи I–III ступенів № 15 м. Ніжин Чернігівської області, вчитель-методист, лауреат та дипломант Всеукраїнського конкурсу “Класний керівник року” (2000, 2004)

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Ідея курсу – створення умов для:

- формування гармонійної особистості, “яка живе у злагоді з собою, довколишніми ми людьми та природою”;
- повної реалізації здібностей, таланту, всебічного розвитку дитини, здатної до самопізнання, самовдосконалення, самореалізації, особистісного та професійного самовизначення відповідно до її психології, прав та інтересів;
- навчання дітей конструктивному спілкуванню, формування в них комунікативної та психологічної компетентності.

Ця ідея включає: цінність знань, цінність свободи особистості, цінність моралі, цінність здоров’я.

Мета курсу – забезпечення особистісного художньо-естетичного розвитку учнів, формування у них широких світоглядних орієнтацій та компетенцій, виховання потреби у творчій самореалізації та духовному самовдосконаленні в процесі опанування цінностями української та зарубіжної культурно-мистецької спадщини.

Виховання особистості, здатної акумулювати, творчо переосмислювати та успішно реалізувати набутий досвід, досягнення людства в науці, культурі та мистецтві.

Головні завдання курсу:

- ✧ збагачення емоційно-естетичного досвіду учнів, формування культури почуттів, пробудження особистісно-позитивного ставлення до мистецьких цінностей;
- ✧ опанування учнями художньо-практичними вміннями та навичками, формування комплексу художніх компетенцій, що забезпечують здатність керуватися набутими знаннями та вміннями у самостійній діяльності, у процесі самоосвіти;
- ✧ розуміння учнями зв’язків мистецтва з природним, соціальним і культурним середовищем життєдіяльності людини, усвідомлення власної причетності до художніх традицій свого народу;
- ✧ розвиток в учнів почуття успіху від власних досягнень у царині мистецької культури, впевненості у здатності самостійно вирішувати поставлені завдання;
- ✧ виховання культури міжнаціонального спілкування через вивчення художніх традицій народів різних країн.

Курс “Абетка театрального мистецтва” суто практичний і має розвивально-навчально-виховне спрямування.

В основу курсу закладена театралізована гра як головний метод навчально-виховного процесу. Програма включає розділи: історія театру, різновиди театрів, процес створення вистави та практика театрального дійства, театральна ейдетика.

Особливістю курсу є інтеграційний принцип побудови: він пов'язаний із цілою ланкою загальноосвітніх та спеціалізованих предметів (читання, література, риторика, театральна гра, вокал, пластика, ритміка, театральньо-декораційний живопис, художня праця, комп'ютерна графіка, дизайн, креслення, конструювання тощо).

Елементи змісту “Абетки театрального мистецтва” можна використовувати під час вивчення предметів інваріантної частини – навчання грамоти, читання, математики, української мови, природознавства, громадянської освіти, основ здоров'я, іноземних мов, музики, хореографії, образотворчого мистецтва, трудового навчання.

Головним аспектом даного напрямку роботи є система “Клас-театр”, у якому не тільки ставлять традиційні п'єси, але й вигадують нові форми театрального дійства (мініатюра, імпровізація, картинка, есе, кліп тощо). Схвалення та затвердження дитячих вистав проходить колегіально: експертами й поціновувачами запропонованої роботи виступають учні, вчителі, батьки. До різноманітних форм художньої творчості та театрального дійства залучаються всі діти. В колективі створюються умови для співпраці, партнерських відносин у групах, індивідуальної роботи, що стимулює в учнях безперервний процес самопізнання, саморозвитку і самоудосконалення.

Зазначені змістові лінії даного курсу реалізуються через систему творчих завдань, які мають теоретично-практичний характер, спрямовані на формування загальноосвітніх та сценічних умінь і навичок, ускладнюються паралельно з ускладненням завдань сценічно-виконавського плану. Великого методичного значення набуває варіативність змісту і форм занять, залучення дітей до елементів сценарної роботи та режисури.

Програма ґрунтується на принципах цілісності, наступності, системності та варіативності змісту, органічної єдності національних і загальнолюдських цінностей.

Учителю варто формувати доброзичливий психологічний клімат у дитячому колективі, підтримувати високодуховний стиль взаємостосунків між вихованцями, дотримуватися тактики партнерства та співробітництва, підтримуватися дитячий інтерес, заохочувати до творчої діяльності, зацікавити учнів процесом виконання роботи, бути готовим до творчості особисто.

Педагог має забезпечити оптимальні умови розвитку всім дітям групи, дотримуватися обраного напрямку, враховувати поставлені завдання і, заравом, вміти швидко й гнучко перебудувати намічений план роботи залежно від:

- можливостей, творчих здібностей, нахилів, інтересів, знань та індивідуальних особливостей кожної дитини;
- варіантів рішень, які пропонують вихованці;
- запитань, ідей, проблем, котрі виникають при виконанні будь-якої творчої роботи.

Методом діагностики прогнозованого результату можуть слугувати вистави, свята, різнорівневі конкурси та набутий учнями потенціал для формування духовної культури, котрий є основою у вихованні таких цінностей як толерантність, чесність, доброта, справедливість, відповідальність за власні слова та вчинки, повага до оточуючих.

Орієнтовна тематична структура програми

Клас	Тематика	Кількість годин	Загальна кількість годин
1	<i>Розділ I.</i> Історія театру <i>Розділ II.</i> Різновиди театраль-ного мистецтва <i>Розділ III.</i> Творення вистави та практика театрального дійства <i>Розділ IV.</i> Театральна ейдегика	10 8 15 Протягом року	35 2 год – резервний час
2	<i>Розділ I.</i> Історія театру <i>Розділ II.</i> Різновиди театраль-ного мистецтва <i>Розділ III.</i> Творення вистави та практика театрального дійства <i>Розділ IV.</i> Театральна ейдетика	7 8 19 Протягом року	35 1 год – резервний час
3	<i>Розділ I.</i> Історія театру <i>Розділ II.</i> Різновиди театраль-ного мистецтва <i>Розділ III.</i> Творення вистави та практика театрального дійства	12 7 14	35 2 год – резервний час

	<i>Розділ IV. Театральна ейдетика</i>	Протягом року	
4	<i>Розділ I. Різновиди театрального мистецтва</i> <i>Розділ II. Творення вистави та практика театрального дійства</i> <i>Розділ III. Історія театру</i> <i>Розділ IV. Театральна ейдетика</i>	5 15 13 Протягом року	35 2 год – резервний час

1 клас

35 годин (1 год на тиждень; 2 год – резервний час)

К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
ВСТУП (1 год)		
1	<p>1. Історія театру Ознайомлення із загальним поняттям про театральне мистецтво через використання природного бажання дитини до гри. Коли і як з'явився театр?</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>має уявлення:</i> про специфіку театрального мистецтва; про засоби вираження характеру персонажів; про милозвучність української мови; про жанри українського фольклору; про малі форми усної народної творчості (прислів'я, приказки, загадки); про повчальні особливості казки; • <i>розуміє:</i> що мовлене слово може бути добрим і злим; значення жестів під час спілкування; • <i>розпізнає:</i> казку як жанр фольклору; українські обрядові пісні; символіку театру; звуки природи, вчиться їх наслідувати (звуконаслідування); • <i>запам'ятовує:</i> текст, запропоновані вчителем сценічні та хореографічні пози;
2	<p>Український обрядовий пратейтер: стародавні народні ігри, свята, ритуали. Первісні, давньоукраїнські музиканти й музичні інструменти. Народна творчість: календарно-обрядові та родинно-обрядові пісні. Княжий театр. Мистецтво скоморохів.</p>	
2	<p>Київ – театральний центр України-Русі. Історія костюмів. Відвідування місцевого краєзнавчого музею.</p>	
1	<p>Перегляд і обговорення театральної вистави місцевого театру.</p>	
4	<p>Практичні навички існування в сценічному просторі: підготовка й виконання театралізованих народних ігор та обрядів (“обжинки”, “Покровські ярмарки”, “Свято Св. Миколая”</p>	

	коляя”, “Різдво”, “Масляна”, “Свято Івана Купала” тощо).	
2	2. Різновиди театрального мистецтва Елементарні уявлення про драматичний театр. Театральна азбука (спеціальні терміни, актори, театральні професії, елементи вистави, оздоблення театру, реквізит, репертуар, афіша, декорації тощо). Побудова взаємин між партнерами по сцені. Майстерність актора. Сценічний рух. Сценічна мова.	<ul style="list-style-type: none"> • <i>знає</i>: основи комунікативної грамотності; як складати розповідь за допомогою сюжетних картинок; способи вираження характеру персонажів; історію виникнення театру; • <i>уміє</i>: обговорювати, аналізувати й розігрувати рольові позиції в запропонованих учителем ситуаціях; слухати і підтримувати діалог; володіти голосом, змінювати силу, темп мовлення, надавати голосу різних відтінків залежно від мети висловлювання; фантазувати, відтворюючи через танцювальні рухи навіяні музикою образи; вибирати техніки малювання, формат аркуша, фантазувати з кольорами та формою; читати в особах уривки з казок; створювати власні казочки; • <i>називає</i> героїв прочитаних творів; • <i>описує</i> власні враження, отримані під час спілкування з театральним мистецтвом; • <i>виконує</i> підготовлені сценічні етюди;
2	Вивчення мистецтва інсценізації, драматизації й імпровізації на матеріалах українських народних казок із використанням елементів хореографії та дитячих шумових музичних інструментів.	
2	Основи майстерності спілкування та ораторського мистецтва. Ознайомлення з культурою мовлення. Міміка. Мова жестів (положення рук, пальців). Діалог.	
2	Пошук нових драматичних ходів. Форми театрального дійства – п'єса, мініатюра, картинка, есе. Виконання комбінованих етюдів на задану тему. Створення “Театральної світлиці”.	

2	<p>3. Творення вистави та практика театрального дійства за системою “Клас–театр”</p> <p>Робота над виставою “Подорож до Країни Букварина”. Інформація щодо процесу творення вистави. Хто такий сценарист? Основи сценарної справи. Колективне складання сценарію – поєднання саморозвитку й веселої розваги (“подорож по букварю, казках та мультфільмах”, “бібліотечний урок”, “банк ідей” тощо).</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>дотримується правил</i> шанобливого ставлення до театральної спадщини українського народу; • <i>робить</i> перші спроби аналізу інформації та її поєднання з театальною діяльністю; • <i>демонструє:</i> музично-ритмічні навички; інтерес до музики; вокальні можливості; • <i>вчиться:</i> правильно поводитися у колективі, сміливо висловлювати власну думку;
2	<p>Вивчення практики театрального виробництва. Хто такий режисер-постановник? Визначення виконавського завдання, що обумовлене ідеєю вистави. Розподіл ролей шляхом “театральних проб”, де членами “комісії з відбору” вважаються всі учні класу. Поділ дітей на групи (склад груп змінний), що відповідають театральним професіям (актори, художники-сценографи, костюмери).</p>	<ul style="list-style-type: none"> • ставити запитання та давати на них відповіді; • складати діалоги; • публічно виконувати на сцені запропоновані дії; • інсценізувати та імпровізувати; • спокійно реагувати на зауваження, корегувати свою поведінку; • використовувати у своєму мовленні потрібну інтонацію; • передавати інформацію, не спотворюючи її змісту;
2	<p>Розвиток акторської майстерності. Психологічна підготовка. Перевтілення в образ. Практичні навички існування в сценічному просторі. Елементарні фізичні дії “на публіку”. Етюди на створення атмосфери, що вимагає сценарій.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>володіє</i> лексикою вивчених тем; • <i>бере участь:</i> у творчій діяльності; у театралізації народних обрядів; у тренінгах та вправах;

2	<p>Озвучення вистави. Основні вимоги до техніки мовлення (сила голосу, чітка і правильна вимова, дикція, артикуляція, розставлення логічних пауз та наголосів). Жести і міміка. Шляхи запам'ятовування тексту через фантазію, асоціативні образи, імпровізацію.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>розвиває</i> увагу, фантазію, уяву, навички спілкування з іншими членами театрального колективу; • <i>проявляє інтерес до:</i> усної народної творчості; театральної діяльності; • <i>оволодіває:</i> елементами сценічної грамоти;
2	<p>Музичне оформлення вистави. Забезпечення свободи фантазування під музику. Розвиток пластики. Виховання культури хореографічних рухів. Основи вокалу. Ознайомлення з постановкою дихання. Етюди на матеріалах вистави.</p>	<ul style="list-style-type: none"> вмінням характеризувати персонажів прочитаних казок; • <i>виявляє</i> увагу до слова, його значення; • <i>створює</i> театральні реквізити.
2	<p>Художнє оформлення вистави засобами образотворчого мистецтва та комп'ютерної графіки. Символічне наповнення кольорів. Основи ліплення, паперопластики. “Театральна світлиця” (робота в групах). “Куточок майстрів”: виготовлення юними художниками-сценографами матеріальної частини вистави – атрибутів і декорацій. “Куточок ряження”: створення юними костюмерами елементів костюмів, масок та шапочок для перевтілення.</p>	
1	<p>Підготовка до виступу. Розподіл обов'язків: піднімання та опускання завіси, зміна</p>	

<p>1</p> <p>1</p> <p>2</p>	<p>декорацій, забезпечення акторів реквізитами. Поєднання окремих етюдів у єдине ціле. Прогін вистави.</p> <p>Генеральна репетиція. Обговорення та доопрацювання невдалих картин та мізансцен.</p> <p>Виступ перед глядачами.</p> <p>Резервний час.</p>	
	<p>4. Театральна ейдетика (по кілька хвилин на кожному занятті)</p> <p>Колективне вигадування казок на кожен букву алфавіту.</p> <p>“Театральне оживлення” літер та цифр для їх кращого запам’ятовування.</p> <p>Придумування казки за поданим початком чи кінцівкою.</p> <p>Придумування казки повчального характеру.</p> <p>“Крісло автора” – презентація вигаданої казки, оповідки чи віршика.</p> <p>Театр одного актора – презентація прочитаного вдома твору (переказ, пантоміма, інсценізація).</p> <p>“Портрети слів” – малюнок, графічні, комедійні, театралізовані імпровізації до словарних слів.</p> <p>“Рухомі піктограми” допомагають у вивченні звукобуквеного аналізу слів.</p>	

	<p>Майстер-клас юних декораторів – малювання ілюстрацій до прочитаних чи вигаданих творів.</p> <p>Психокорекційні тренінги: ігри, спрямовані на розвиток уваги, уяви, пам'яті, логічного мислення, вміння утримувати увагу, профілактику вікових страхів, корекцію відхилень у поведінці.</p> <p>Комунікативні ігри.</p>	
--	--	--

2 клас

35 годин (1 год на тиждень; 1 год – резервний час)

К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p style="text-align: center;">1</p> <p style="text-align: center;">2</p>	<p>1. Історія театру</p> <p>Порівняння характерних ознак національних театральних дійств України та країн Африки. Традиційне африканське театральне мистецтво (поєднання танців, пластичних дійств, пісень, барабанних ритмів, вуличних вистав). Історія костюмів.</p> <p>Культові маски та мала пластика. Театр масок. Виготовлення африканських масок методом наївного мистецтва. Засвоєння африканських ритмів.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>має уявлення:</i> про роль та особливості голосу і жестів під час спілкування й сценічного виступу; про чітку вимову звуків, слів; про мову музики й музичні терміни; про національну специфіку українського театального мистецтва; про основи живопису та композиції в образотворчому мистецтві; про основи сценарної справи, сценографії й режисури; про походження масок;

2	Театр пантоміми. Читання й характеристика дійових осіб із африканських казок. Виконання мімічних та пантомімічних етюдів на матеріалах казок народів Африки.	<ul style="list-style-type: none"> • <i>стежить</i> за своєю вимовою; • <i>розрізняє</i> тональні відтінки голосу; • <i>знає</i>: основи комунікативної грамотності; • особливості акторської професії; • <i>уміє</i>: моделювати й розігрувати рольові позиції у відкритих ситуаціях, колективно створених за допомогою залучення казкових персонажів; починати і підтримувати діалог;
3	<p>2. Різновиди театрального мистецтва</p> <p>Театр “рухомих фігур” (об’ємних, плоских, солом’яних, глиняних, дерев’яних, із покидькових матеріалів тощо). Види театру: пальчиковий, кулачковий, тіньовий, настільний, настінний (фланелеграф-телевізор), ігрове поле.</p>	<p>правильно, точно, переконливо висловлювати думку під час діалогів, монологів; усвідомлено сприймати музичні характерні образи і створювати їх; відбирати і власноруч створювати ілюстрації до казок та оповідань; складати невеличкі повчальні оповідання за сюжетами картин та з власного життя; входити в образ вибраного героя; оволодівати своїми емоціями під час непередбачуваних ситуацій;</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>порівнює</i>: особливості театрального мистецтва і національних костюмів різних народів світу;
1	Художнє читання літературного твору – засіб найповнішої передачі змісту літературного твору, основа театру “рухомих фігур”. Голос актора, його інтонація. Заняття технікою мовлення (сила голосу, дикція, артикуляція, дихання). Вивчення основ мистецтва полеміки.	
2	Дії за персонажів у театрі “рухомих фігур”.	

2	<p>коредисерси, освiтлювачi, працiвники сцени, касири). Реалiзацiя завдань, якi обумовленi iдеєю мюзиклу. Розвиток акторської майстерностi та режисерської дiяльностi. Психологiчна пiдготовка. Перевтiлення в образ через поеднання мiмiки, пантомiмiки, пластики, жесту, сценiчного руху i слова. Моделювання мiзансцен, розiгрування “вiдкритих ситуацiй”. Етюдi на вiдображення характерної поведiнки персонажiв.</p>	<p>визначати та доносити до глядача основну думку твору; розробляти дизайн iнтер'єру сцени для майбутньої вистави; корегувати свою поведiнку в соцiумi; визначати стан спiврозмовника, зiставляючи його з вiдтiнком голосу; налагоджувати контакт iз спiврозмовником (як на сценi, так i в життi);</p>
2	<p>Навички мовленнєвого сценiчного iснування. Iнформацiйно-змiстова обiзнанiсть твору, його сценiчне втiлення засобами розмовного жанру. Елементи ораторського мистецтва. Художнє читання монологiв. Майстернiсть спiлкування на сценi (зв'язок iз партнером очима, вмiння керувати своїм обличчям, дикцiя, сила голосу, логiчні паузи тощо).</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>виконує:</i> одиначнi iмпровiзованi етюдi на задану тему; декоративнi композицiї для оздоблення сцени та афiш; • <i>формує:</i> творчi здiбностi; акторськi навички; навички малювання з натури, з пам'ятi, за уявою; вмiння професiйно читати вiршi зi сцени; вмiння професiйно вести дiалог, умiло використовувати технiку мовлення;
3	<p>Зустрiч у музичнiй вiтальнi (можлива допомога вчителя музики). Навчання учнiв “жити в музицi”, голосом вiдтворюючи образи персонажiв. Основи володiння елементарними вокально-технiчними навичками (по-</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>виготовляє:</i> елементи декорацiй, костюмiв, реквiзиту; театральнi афiшi, квитки, запрошення; • <i>аналiзує</i> власнi досягнення та невдачi; • <i>розумiє</i> значення тону голосу при спiлкуваннi;

3	<p>становка голосу та дихання, чуття ритму та форми, динаміка, чітке вимовляння тексту, емоційність виконання, чистота інтонування, розкриття характеру та образу вокальних творів).</p> <p>Хореографія – вид сценічного мистецтва. Музично-хореографічна корекція сценічних рухів (можлива допомога хореографа). Пластика, відчуття ритму, координація, постановка та виховання культури танцювальних “па”, свобода фантазування під музику. Сценічний бій. Уведення елементів хореографії у канву спектаклю.</p> <p>Етюди на відображення характерної поведінки персонажів.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>уникає</i> монотонного звучання голосу; • <i>відчуває</i> чарівність музики і поетичного слова; • <i>володіє</i> засобами ввічливості; • <i>прислухається</i> до порад; • <i>вивчає</i> вправи, виконує їх для вдосконалення акторської майстерності та розвитку особистої всебічної компетентності; • <i>розкриває</i> власний творчий потенціал.
3	<p>Техніка сцени та художнє оформлення вистави. Основи гриму й кольорознавства. Ознайомлення з характерними ознаками скульптури, архітектури, декоративно-прикладного мистецтва як засобами створення реквізиту та декорацій. Робота костюмерів. Оформлення афіш, запрошень, квитків (робота в групах). Виконання імпровізованих етюдів на задану дію в запропонованій ситуації та на матеріалі п'єси.</p>	

1	Підготовка до виступу. Поєднання окремих етюдів у єдине ціле. Прогін вистави.	
1	Генеральна репетиція. Обговорення та доопрацювання невдалих картин та мізансцен.	
1	Виступ перед глядачами.	
1	Резервний час.	
	<p>4. Театральна ейдетика <i>(вправи і творчі завдання мають бути наявні в кожному з названих компонентів занять)</i></p> <p>Темпово-ритмічні вправи, що розвивають акторський апарат учнів.</p> <p>Вигадування виправданих поз в етюдах з уявними предметами.</p> <p>Одиничні, парні та групові пантомімічні етюди.</p> <p>Розігрування вигаданого в парі діалогу.</p> <p>Вправи-ігри, вправи-фантазії, комунікативні та інтелектуальні ігри.</p> <p>Психокорекційні тренінги: ігри, спрямовані на розвиток уваги, уяви, пам'яті, логічного мислення, вміння утримувати увагу, профілактику вікових страхів, корекцію відхилень у поведінці.</p> <p>Розвиток емоційної пам'яті на основі позитивних відчуттів при "кодуванні в коміксах" правил української граматики для учнів 2 класу.</p>	

	<p>Розігрування найбільш вда- лих знахідок.</p> <p>Зображення умов завдань засобами театру. Пошу- ки правильних дій при розв’язанні.</p> <p>Створення рукописної книги “Казку пишемо самі”.</p> <p>“Крісло автора” – презента- ція вигаданої казки, оповід- ки чи віршика.</p> <p>Театр одного актора – пре- зентація прочитаного вдома твору (переказ, пантоміма, інсценізація, імпровізація).</p> <p>Придумування казок та віршиків-рیمівок на вивчені правила.</p> <p>Продовження роботи з “пор- третами слів” та “рухомими підмовами”.</p> <p>Підготовка ілюстрацій до прочитаних чи вигаданих творів.</p>	
--	--	--

3 клас

35 годин (1 год на тиждень; 2 год – резервний час)

К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
1	<p>1. Історія театру</p> <p>Порівняння характерних ознак національних теа- тральних дійств України та країн Сходу і Заходу. Істо- рія костюмів.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • має уявлення: про основи сценарної справи, сценографії й режисури; про характерні ознаки націо- нальних театральних дійств країн Сходу та Заходу;

2	Традиції драматичного, лялькового, музичного театрів Сходу. Індійський танець (символіка пластики, жестикуляції, міміки, манера співу).	про мовчання як виражальний засіб спілкування; про техніку утворення тіней заданих персонажів у тіньовому театрі;
3	Японський театр (єдність драми, танцю, речитативу, гриму, костюмів із символічним навантаженням, масок). Виготовлення японських масок. Театралізоване проведення чайної церемонії з використанням філософії ікебани.	про роль рухів у пальчиковому, настільному та ляльковому театрах; про характерні особливості театру масок; • <i>розуміє</i> значення термінів “поетика”, “віршування”; • <i>знає</i> : особливості побудови народної казки;
3	Музичні ритми Америки. Підготовка та проведення міні-музиклу “Карнавал в Ріо” (вивчення основних фігур латиноамериканських танців, “карооке” на шкільному майдані, підготовка костюмів, виготовлення масок).	основні вимоги до культури мовлення; основні вимоги до сценічної мови й сценічного руху; основи комунікативної грамотності; основні вимоги до озвучення ролей;
3	Практичні навички існування в сценічному просторі: сценічне втілення етюдів “на подію” (з одним словом, фразою) з використанням уривків мультфільмів В. Діснея; проведення “театральних проб” і “переглядів”; створення й показ вигаданих персонажів, уведення їх до “предметних мультфільмів” (пальчиковий, настільний, тіньовий, ляльковий театри тощо).	види театрів та їхні принципи роботи; • <i>уміє</i> : аналізувати дії та вчинки дійових осіб; модельовати й розігрувати рольові позиції у відкритих ситуаціях, створених за допомогою залучення персонажів із дитячих літературних творів; розрізняти види театрів; виготовляти атрибути для кожного виду театру;

<p>1</p> <p>2</p> <p>2</p> <p>2</p>	<p>2. Різновиди театрального мистецтва</p> <p>З театральним світом знайомить лялька. Театральні іграшки (пальчикові, настільні, мотанки, маріонетки, тростинні, рукавичні “бі-ба-бо”. Тіньовий театр.</p> <p>Театр ляльок. Історія виникнення. Можливості ляльки. Створення рукавичної ляльки.</p> <p>Елементи сценічної майстерності. Рухи ляльки: поява на ширмі, рівень, хода, біг, нахили, присідання. Спілкування з партнерами.</p> <p>Робота з лялькою на ширмі. Дія лялькового персонажу в обставинах, що пропонуються. Ставлення кожного персонажа до дії, що відбувається на ширмі. Поєднання руху й тексту в роботі ляльки.</p>	<p>додержуватися правил вербального і невербального етикету в повсякденному спілкуванні;</p> <p>вибирати стиль, форму висловлювання залежно від мовленнєвої ситуації;</p> <p>робити макети сценічного оформлення;</p> <p>визначати логічні наголоси в мовній ланці, головний логічний наголос у реченні для найповнішої передачі характерних особливостей персонажів;</p> <p>складати діалоги й розігрувати їх у парі;</p> <p>усно й письмово оформлювати власні роздуми;</p> <p>читати зі сцени монологи;</p> <p>дотримуватися основних вимог у техніці мовлення;</p> <p>на достатньому технічному рівні виконувати етюди на роботу з явним предметом;</p> <p>відчувати і правильно орієнтуватися у просторі сцени;</p>
<p>1</p>	<p>3. Творення вистави та практика театрального дійства за системою “Клас—театр”</p> <p>Лялькова вистава “Пригоди Незнайка” (за мотивами повісті М. Носова). Читання твору. Аналіз прочитаного: тема, ідея, місце дії, конфлікт між персонажами, способи реалізації задуманого. Вибір епізодів для театралізації.</p>	<p>• <i>аргументує</i> оцінні судження щодо якості виконаного завдання ним самим та його однокласниками;</p> <p>• <i>володіє:</i> лексикою вивчених тем; технікою водіння ляльки на ширмі; основами мистецтва жестів;</p> <p>• <i>виявляє:</i> яскраву творчу фантазію,</p>

3	<p>Робота над виставою. Розподіл ролей. Рисунок ролі. Поєднання слова і руху ляльки на ширмі. Етюди з лялькою, що говорить, сідає, встає, ходить, плаче, стрибає, танцює, тощо. Музичний супровід вистави.</p>	<p>темперамент, технічну досконалість під час виконання запропонованого етюду; сценічну увагу, свободу м'язів, пам'ять фізичних дій;</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>формулює:</i> власні враження, отримані під час споглядання за роботою акторів;
3	<p>Майстерність актора лялькового театру в поєднанні з майстерністю актора розмовного жанру. Сценічна мова та сценічний рух. Робота над текстом, вправи з реквізитом. Моделювання мізансцен. Уведення елементів вокалу в канву спектаклю. Вправи на звуконаслідування.</p>	<p>порівнює: театральну культуру різних народів; роботу різних видів театру;</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>використовує:</i> власні знання фольклорних творів та усної народної творчості у створенні імпровізованих етюдів; набуті знання з образотворчого мистецтва для створення ляльок, декорацій та атрибутів лялькової вистави;
4	<p>Розробка та виготовлення матеріальної частини вистави (декорацій, реквізиту). Створення рукавичних ляльок (підготовка ескізів; виконання голови, рук і ніг виробу в матеріалі; пошиття тулуба ляльки з тканини; фарбування голови і кінцівок у колір шкіри; промальовка обличчя; з'єднання всіх частин до купи; наклеювання волосся; підбір та пошиття костюма; виготовлення аксесуарів, необхідних для довершеності образу (сумочки, капелюшка, парасольки, прикрас тощо); поєднання всіх елементів в</p>	<p>музичні й хореографічні дані; співацькі можливості та дикцію; пластичність і координацію рухів; навички актора розмовного жанру;</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>вчиться:</i> визначати й доносити до глядача основну думку твору; створювати етюди на задану тему й виконувати їх у запропонованих обставинах;

<p>1</p> <p>1</p> <p>1</p> <p>2</p>	<p>одну загальну композицію; грим ляльки). Виконання елементів вистави на ширмі. Відображення емоцій і почуттів героя вистави через озвучення, рухи ляльки, музичний супровід.</p> <p>Підготовка до виступу. Розподіл обов'язків: готовність ляльок до вистави, піднімання та опускання завіси, освітлення, звук. Прогін вистави. Підготовка дизайну ширми та реклами спектаклю. Виготовлення афіш, запрошень, квитків за допомогою образотворчих засобів та комп'ютерної графіки.</p> <p>Генеральна репетиція. Прогін всієї вистави. Обговорення роботи над виставою. Допрацювання невдалих картин, мізансцен.</p> <p>Виступ перед глядачами.</p> <p>Резервний час.</p>	<p>аналізувати зразки культурного мовлення та власну мовленнєву поведінку; толерантно вести дискусію.</p>
	<p>4. Театральна ейдетика Вправи-ігри, вправи-фантазії, комунікативні та інтелектуальні ігри. Психокорекційні тренінги: ігри, спрямовані на розвиток уваги, уяви, пам'яті, логічного мислення, вміння утримувати увагу, профілактику вікових страхів, корекцію відхилень у поведінці. Темпово-ритмічні вправи, що розвивають акторський апарат учнів.</p>	

<p>Фольклорно-інтелектуальні вправи, що розвивають мовленнєвий апарат учнів.</p> <p>Вигадування виправданих поз в етюдах з уявними предметами.</p> <p>Одиничні, парні та групові пантомімічні етюди.</p> <p>Розвиток емоційної пам'яті на основі позитивних відчуттів при “кодуванні в коміксах” правил української граматики для учнів 3 класу. Розігрування найбільш вдалих знахідок.</p> <p>Розігрування умов задач. Пошуки правильних дій при розв'язуванні.</p> <p>Продовження роботи над створенням рукописної книги “Казку пишемо самі”.</p> <p>“Крісло автора” – презентація вигаданої казки, оповідки чи віршика.</p> <p>Театр одного актора – презентація прочитаного вдома твору (переказ, пантоміма, інсценізація, імпровізація).</p> <p>Придумування казок та віршиків-рیمівок на вивчені правила.</p> <p>“Рухомі піктограми” при вивченні будови слова.</p> <p>“Рухомі портрети” головних членів речення.</p> <p>Задачі та правила в малюнках. Презентація художників-декораторів.</p>	
--	--

	Презентація режисерів-постановників: створення й аналіз запропонованих обставин. Пам'ять фізичних дій, виправдання поз, робота з уявним предметом.	
--	--	--

4 клас

35 годин (1 год на тиждень; 2 год – резервний час)

К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
2	1. Різновиди театрального мистецтва Фольклор – основне джерело розвитку українського театру. Українські народні обряди, свята, біблійні легенди. Народні думи та історичні пісні. Мистецтво кобзарів і лірників. Церковний та хоровий співи. Збирання та запис фольклору, інсценізація фольклорних творів.	Учень (учениця): <ul style="list-style-type: none"> • має уявлення про фольклор як основне джерело розвитку українського театру; • знає: про культуру мовлення й риторичку як образ мовлення; засоби і прийоми створення вертепу; • уміє: розпізнавати зразки фольклору; збирати й записувати фольклорні знахідки; інсценізувати фольклорні твори та вводити їх у канву спектаклю; моделювати, обговорювати, аналізувати й розігрувати рольові позиції у відкритих ситуаціях, власноруч створених на основі близьких для молодших школярів проблем;
2	Комічно-сатиричний “шкільний театр” Києво-Могилянської академії. Його зв'язок із викладанням поезики та риторики (репертуар, тематика інтермедій). Створення комічної або сатиричної інтермедії.	
1	Національні театральні ляльки України. Народний ляльковий театр-вертеп. Вертепний театр Запорізької Січі.	

<p>2</p> <p>1</p> <p>3</p>	<p>2. Творення вистави та практика театрального дійства за системою “Клас—театр”</p> <p>Порівняння зразків народної і професійної театральних культур, ознаки їхньої взаємодії. Написання сценарію для вистави “живого вертепу” на основі українського епосу та власноруч зібраних народних різдвяних віншувань.</p> <p>Відображення емоцій, почуттів, думок і мрій людини у вертепних виставах. Відмінність роботи вертепною лялькою на “вертепі-сцені” від роботи рукавичною лялькою на ширмі лялькового театру.</p> <p>Робота над виставою “Народження Ісуса Христа”. Читання, аналіз та вдосконалення сценарію, способи реалізації задуманого. Розподіл ролей.</p> <p>Сценічна мова. Словникове багатство українського фольклору. Тлумачення незрозумілих слів, правильна постановка наголосу в словах. Робота над озвученням персонажів (сила голосу, дикція, артикуляція, дихання, логічні паузи тощо). Речитативи, піснеспіви, скоромовки, примовки, заклички, колядки. Моделювання мізансцен. Етюди на матеріалі п’єси з елементами звуконаслідування та вокалу.</p>	<p>дбати про правильну, чітку вимову, багатство, виразність мовлення, точний добір слів, виразів;</p> <p>попереджати помилки у мовленні;</p> <p>створювати висловлювання (запрошення, привітання, прохання, пояснення, подяка, комплімент, заперечення, порада, відмова, рекомендація, оголошення);</p> <p>вільно володіти навичками усного та писемного мовлення;</p> <p>творчо працювати в групах та парах;</p> <p>готувати сценарії класних свят і брати участь у їх проведенні;</p> <p>створювати орнаменти, декоративні панно, елементи потрібних для вистави інтер’єрів;</p> <p>ілюструвати власні твори; мімікою та пантомімікою передавати образ вибраного героя;</p> <p>переконливо висловлювати власні внутрішні бачення;</p> <p>виконувати українські народні пісні та авторські твори, брати участь у театралізації народних обрядів;</p> <p>вести дискусію;</p> <p>самостійно знаходити інформаційні джерела (словники, довідники, енциклопедії) для</p>
----------------------------	---	---

3	Робота в групах: створення вертепних реквізитів (сцена-скринька, ляльки, об'ємні та плоскі декорації, "різдвяна зірка", ясла тощо) із використанням покидькових та природних матеріалів; виготовлення афіш, запрошень, квитків, різдвяних листівок за допомогою образотворчих засобів та комп'ютерної графіки; музичний супровід вистави (хоровий спів дітей).	збагачення словникового запасу та загальноосвітніх знань; інтерпретувати, впевнено й адекватно діяти в конкретних життєвих ситуаціях; комфортно почуватися в соціумі; сприймати й відтворювати окремі художньо-культурні явища; характеризувати художньо-образний зміст мистецьких творів;
3	Робота над виставою. Рисунок ролі. Поєднання слова, пісні та руху ляльки у вертепі. Етюди з ляльками та аксесуарами до них. Розробка реклами спектаклю.	слухати та сприймати інформацію; вільно спілкуватися; гарно рухатися на сцені; швидко будувати поширені речення;
1	Підготовка до виступу. Розподіл обов'язків між технічними працівниками сцени. Прогін вистави.	стежити за правильністю вимови; спокійно реагувати на зауваження, корегувати свою поведінку;
1	Генеральна репетиція. Обговорення роботи над виставою. Доопрацювання невдалих картин, мізансцен.	• <i>використовує</i> спеціальну термінологію, набуті знання у процесі художньо-творчої самореалізації;
1	Виступ перед глядачами.	• <i>аргументує</i> власні враження, отримані під час спілкування з шедеврами театрального мистецтва; • <i>наводить приклади:</i> театрального пам'яток України та зарубіжжя; найвидатніших представників світового театрального
1	3. Історія театру Особливості театрального мистецтва України і країн Європи. Історія костюмів. Театр Стародавньої Греції (народний театр імпровізації, театр пантоміми, циркові ігри). Створення образів легендарних героїв і богів.	

1	Театри масок середньовічних західноєвропейських жонглерів, бродячих акторів, російських блазнів, скорморохів і співців-сказителів. Італія – батьківщина оперного мистецтва. Франція – батьківщина мистецтва кіно. Російський балет. Сучасна європейська театральна культура.	мистецтва та всесвітньовідомих акторів рідного краю; провідних театральних колективів України;
1	Витоки національної театральної спадщини. Розвиток українського аматорського театру. Театр у Галичині та на Буковині. Театр корифеїв. Перший український стаціонарний театр у Києві. Провідні актори та режисери українського театру.	<ul style="list-style-type: none"> • <i>порівнює</i> українську театральну культуру минулого і сучасності; • <i>розпізнає</i> твори видатних діячів вітчизняної культури (в межах програми); • <i>розв’язує</i> творчі завдання, пов’язані з виявленням оригінальності та асоціативного мислення; • <i>використовує</i> власний емоційний досвід у самостійній творчій діяльності; • <i>пропагує</i> національну культурно-мистецьку спадщину; • <i>демонструє</i> здатність до естетичного співпереживання;
2	Театральне мистецтво рідного краю. Пам’ятні місця краю, пов’язані з життям і творчістю відомих театральних митців. Творчий шлях М. Заньковецької.	<ul style="list-style-type: none"> • <i>характеризує</i> внесок українських митців у розвиток культури інших країн; • <i>оволодіває</i> конструктивно-організаторськими вміннями;
2	Перегляд театральної вистави місцевого театру. Організація дискусії щодо перегляду вистави.	<ul style="list-style-type: none"> • <i>дотримується</i> правил шанобливого ставлення до театральної спадщини інших народів.
6	Практичні навички існування в сценічному просторі: етюди на фізичні дії за казкою “Бременські музиканти”; театралізована подорож “Театри світу”; підготовка вистави-картинки за віршем Лесі Українки “Вишеньки-черешеньки”; виготовлення	

2	<p>театральних масок – грецької, слов'янської (колективна робота).</p> <p>Резервний час.</p>	
	<p>4. Театральна ейдетика</p> <p>Вправи-ігри, вправи-фантазії, комунікативні та інтелектуальні ігри.</p> <p>Психокорекційні тренінги: ігри, спрямовані на розвиток уваги, уяви, пам'яті, логічного мислення, вміння утримувати увагу, профілактику вікових страхів, корекцію відхилень у поведінці.</p> <p>Фольклорно-інтелектуальні вправи, що розвивають мовленнєвий апарат учнів.</p> <p>Продовження роботи над створенням рукописної книги “Казку пишемо самі”.</p> <p>“Крісло автора” – презентація вигаданої казки, оповідки чи віршика.</p> <p>“Сцена” – колективна презентація підготовленого вдома наукового повідомлення (переказ, пантоміма, інсценізація, імпровізація, драматизація).</p> <p>Придумування казок та віршиків-рیمівок на вивчені правила.</p> <p>Розвиток емоційної пам'яті на основі позитивних відчуттів при “кодуванні в коміксах” правил української</p>	

	<p>граматики для учнів 4 класу. Розігрування найбільш вдалих знахідок.</p> <p>Вивчення частин мови через драматизацію.</p> <p>Розв'язування задач “на рух” за допомогою театральної імпровізації.</p> <p>“Моя позиція” (театр дискусії) – розвиток ораторських здібностей, уміння переконливо аргументувати власні думки через систему диспутів.</p>	
--	--	--

ОСНОВИ ТЕАТРАЛЬНОЇ ГРАМОТИ

1–4 класи

Автор

Л. САМСОНЕНКО – вчитель початкових класів загальноосвітньої школи I–III ступенів № 2 м. Ніжин Чернігівської області, вчитель-методист, лауреат конкурсу “Учитель року – 2008”

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Мета курсу – формування художньо-мовленнєвих виконавчих навичок, умінь володіти пластикою, мімікою та жестами; розвиток здібностей до творчого перевтілення; набуття вміння виготовляти атрибути, декорації до різних видів театрів та театральних ігор.

Завдання курсу:

- ✧ розвивати у дітей стійкий інтерес до театрально-ігрової діяльності;
- ✧ ознайомлювати дітей з театром, його приміщенням, працівниками;
- ✧ ознайомлювати дітей з різними видами лялькових театрів;
- ✧ розвивати у дітей навички сценічної майстерності в драматичному театрі;
- ✧ вчити дітей працювати над підготовкою декорацій;
- ✧ спонукати до оволодіння риторичним та сценічним мистецтвом;
- ✧ вчити дітей займатися самостійною театральною діяльністю.

Перший рік навчання

1 клас

35 годин (1 год на тиждень; 2 год – резервний час)

К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
ВСТУП (1 год)		
СЕКРЕТИ КАЗОК		
2	Загальне поняття про жанри фольклору, поділ казок, казкові прикмети. Історія виникнення театру.	Учень (учениця): <ul style="list-style-type: none"> • <i>розуміє</i> особливості казки як жанру фольклору; • <i>усвідомлює</i> елементарні ознаки казки; • <i>уміє</i> наводити приклади казок різних типів; • <i>знає</i> історію виникнення театру.
В ГОСТЯХ У КАЗОК ПРО ТВАРИН		
9	Українські народні казки про тварин. Формування вмінь інтуїтування характеру героїв казок. Розвиток умінь самостійно визначати жанрові особливості твору.	Учень (учениця): <ul style="list-style-type: none"> • <i>має уявлення</i> про особливості казок про тварин; • <i>визначає</i> персонажів казок; • <i>дає оцінку</i> вчинкам персонажів; • <i>уміє читати</i> в особах окремі епізоди казки; • <i>висловлює</i> своє оцінне судження про персонажів (добрий, чесний, хитрий, лихий).
В ГОСТЯХ У ЧАРІВНИХ КАЗОК		
9	Спостереження за структурними особливостями цих творів. Особливий характер вимислу та фантазії таких казок. Герої чарівних казок. Добро і зло в казці.	Учень (учениця): <ul style="list-style-type: none"> • <i>називає</i> основні ознаки чарівної казки; • <i>правильно визначає</i> героїв чарівних казок; • <i>пояснює</i>, якими якостями наділені позитивні й негативні герої; • <i>робить висновок</i>, що добро у таких казках перемагає зло.

В ГОСТЯХ У СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВОЇ КАЗКИ		
10	Відображення народного побуту, місце події у казці, особливості мови цих казок. Відмінність соціально-побутових казок від казок про тварин та чарівних.	Учень (учениця): <ul style="list-style-type: none"> • <i>практично розрізняє</i> народну соціально-побутову казку; • <i>називає</i> героїв та місце події у казках; • <i>пояснює вчинки</i> героїв та мотиви їхньої поведінки; • <i>пояснює відмінність</i> соціально-побутових казок від інших фольклорних казок.
УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО		
5	Інтелектуальні ігри.	Учень (учениця): <ul style="list-style-type: none"> • <i>уміє створювати</i> власні невеличкі казки за поданим початком або кінцівкою; • <i>висловлює оцінне судження</i> почитим казкам; • <i>виявляє творчість</i> в інсценізації та відображенні казкових персонажів.

Другий рік навчання

2 клас

35 годин (1 год на тиждень; 2 год – резервний час)

К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
ВСТУП (1 год)		
РОБОТА ТЕАТРУ		
3	Театр та робота акторів. Оформлення театру. Репертуар театру.	Учень (учениця): <ul style="list-style-type: none"> • <i>спостерігає</i> за роботою акторів у театрі; • <i>має уявлення</i> про історію театру; • <i>уміє визначати</i> особливості акторської професії.

ВИДИ ТЕАТРІВ		
18	<p>Види театру. Виготовлення атрибутів для кожного виду театру. Настільний театр. Робота рук у пальчиковому театрі. Заняття з техніки утворення тіней заданих персонажів. Лялька в театрі. Рух та створення ляльки. Техніка роботи з лялькою. Етюди на матеріалі вистави “Теремок”. Маска та її сценічне життя. Заняття з техніки мовлення героїв театру масок. Виготовлення масок.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • розрізняє різні види театрів; • має уявлення про походження ляльок, масок; • володіє окремими елементами пластики рук; • виготовляє маски та ляльки; • володіє технікою керування лялькою, пальчиками; • уміє визначати характерні особливості масок, ляльок.
ТВОРЧА УЯВА		
9	<p>Етюди з уявним партнером, предметом. Техніка входження в образ. Розвиток міміки та звуконаслідування, пантоміма.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • уміє входити в образ персонажа; • правильно інтонує характер поведінки різних героїв; • передає мімікою образ вибраного героя.
УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО		
3	<p>Інсценізація улюбленої казки.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • виявляє власну творчість у відображенні казкових персонажів; • знає культуру мовлення у передачі певного змісту твору.

Третій рік навчання

1 клас

35 годин (1 год на тиждень; 2 год – резервний час)

К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
ВСТУП (1 год)		
КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ В ТЕАТРАЛЬНОМУ МИСТЕЦТВІ		
7	Спостереження за мовленням літературних героїв. Основні вимоги до культури мовлення. Вибіркове озвучення мовлення літературних героїв. Інсценізація п'єси.	Учень (учениця): • має уявлення про основні вимоги до культури мовлення; • правильно використовує основні засоби виразності мовлення; • виділяє ознаки мовленнєвої безграмотності; • уміє поводитися на сцені під час вистави.
СВІТ УКРАЇНСЬКОГО СЛОВА		
9	Слово як основний інструмент мовлення. Словникове багатство героїв народних та літературних казок. Використання словникового багатства при складанні власних казок.	Учень (учениця): • розуміє роль словникового багатства для культури мовлення; • практично використовує багатство рідної мови.
ТЕХНІКА МОВЛЕННЯ		
6	Сила голосу. Дикція. Артикуляція. Роль дихання під час мовлення. Використання вправ для вироблення правильного дихання під час мовлення, дикції та артикуляції.	Учень (учениця): • уміє здійснювати правильну постановку голосу; • здійснює керований процес дихання; • здійснює чітку правильну вимову кожного звука.

ВИРАЗНІСТЬ МОВЛЕННЯ У ТЕАТРАЛЬНІЙ ТВОРЧОСТІ		
7	Сутність поняття “виразність мовлення”. Способи виявлення виразності мовлення. Вибіркова інсценізація прочитаних творів.	Учень (учениця): • <i>уміють регулювати</i> тип дихання, силу голосу, темп мовлення та правильну дикцію під час драматизації творів.
УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО		
4	Вибіркова інсценізація прочитаних творів відповідно до основних вимог культури мовлення.	Учень (учениця): • <i>практично застосовує</i> основні вимоги у техніці мовлення.

Четвертий рік навчання

4 клас

35 годин (1 год на тиждень; 2 год – резервний час)

К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
ВСТУП (2 год)		
ОСНОВИ АКТОРСЬКОЇ МАЙСТЕРНОСТІ		
4	Основи сценічної культури. Голос актора, його інтонація. Жести і міміка актора.	Учень (учениця): • <i>розуміє</i> особливості театрального мистецтва; • <i>правильно використовує</i> голос, інтонацію, міміку і жести під час інсценізації творів.
РОБОТА НАД ВИСТАВОЮ		
11	Вибір п'єси. Аналіз змісту. Розподіл ролей. Реквізити до вистави. Підготовка лялькової вистави.	Учень (учениця): • <i>розуміє</i> особливості лялькової вистави; • <i>уміє вибирати</i> ролі відповідно до своїх індивідуальних особливостей;

		<ul style="list-style-type: none"> • <i>уміє добирати</i> потрібні атрибути до вистави; • <i>володіє</i> технікою керування лялькою.
ТЕАТР МОГО РІДНОГО МІСТА		
4	Перші театральні трупи рідного краю. Видатні актори. Сучасний театр у рідному краї.	Учень (учениця): <ul style="list-style-type: none"> • <i>має уявлення</i> про історію театрального минулого і сьогодення рідного краю.
МИ – ДРАМАТУРГИ		
11	Драматичний театр та його особливості. Театральні декорації та афіші. Створення сценарію п'єси на задану тему. Театралізація вибраного твору.	Учень (учениця): <ul style="list-style-type: none"> • <i>знає</i> головні атрибути театру; • <i>самостійно пробує</i> створити сценарій на задану тему та відтворити його для глядачів.
УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО		
3	Вибіркова інсценізація прочитаних творів відповідно до основних вимог культури мовлення.	Учень (учениця): <ul style="list-style-type: none"> • <i>знає</i> головні атрибути театру; • <i>самостійно пробує</i> створити сценарій на задану тему та відтворити його для глядачів.

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ

1–4 класи

Автор

Л. СЛОТВИНСЬКА – вчитель початкових класів
Луцької загальноосвітньої шко-
ли I-II ступенів № 11 – колегі-
ум, учитель-методист

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Курс передбачає розвиток спостережливості, мислення, уваги, пам'яті, самостійності, творчості та активності учнів. Диференціація та індивідуалізація виховного аспекту у пропонованому курсі враховує виховні, духовні, психологічні, соціальні, інтелектуальні процеси розвитку дитини, її погляди на пізнання світу та його охорону, стимулювання активності та розвиток творчої індивідуальності.

Мета курсу:

- ✧ виховувати патріотичні почуття (любов до рідної землі, народу, його традицій, обрядів, історії, до рідної мови, культури, збереження духовної єдності поколінь, повагу до жінки-матері);
- ✧ сприяти розвитку творчості, потреби бути активним членом суспільства, брати активну участь у житті класу, школи;
- ✧ формувати поняття про Конституцію України, права й обов'язки громадян.

Програма розрахована на чотири роки навчання. Бесіди, виховні заходи, свята повинні культивувати найкращі риси української ментальності: працелюбність, індивідуальну свободу, глибокий зв'язок з природою, патріотизм, любов до рідної землі, своєї історії, мови тощо. У кожному наступному класі матеріал поглиблюється, розширюється та ускладнюється відповідно до вікових особливостей, щоб міцно засвоїлись і стати нормою поведінки і стійким переконанням. Курс морально-етичного виховання покликаний систематично вчити учня формувати запитання і знаходити на них відповіді, стимулювати до самостійності та індивідуальності, розвивати творчу ініціативу, активність.

Набуття дитиною цих моральних цінностей має нині не лише особисте, а й загальнодержавне, загальнолюдське значення.

Перший рік навчання

1 клас

35 годин (1 год на тиждень)

К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
НАЦІОНАЛЬНА СВІДОМІСТЬ ТА ШЛЯХИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ		
	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ми живемо в Україні. 2. Вже у рідному краю маю пісеньку свою (казка). 3. Коліскова пісня. 4. Свята наша криниченька (свято). 5. Бабусина наука. 6. Старовинна хата. 7. Як хліб прийшов на стіл. 8. Рідне слово. 9. Мама, тато і я – дружна сім'я. 	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>має уявлення</i> про країну, в якій живе; • <i>знає</i> назву свого міста (села), району, області, столицю України; • <i>знає</i> членів своєї родини; • <i>вживає</i> слова ввічливості; • <i>має уявлення</i> про національний побут; • <i>усвідомлює</i> потребу берегти своє та шкільне майно.
ОСОБИСТІТЬ: ЇЇ ДУХОВНИЙ ТА КУЛЬТУРНИЙ РІВЕНЬ		
	<ol style="list-style-type: none"> 1. Добрик і Добринка. 2. Чому не треба бути жадібним. 3. Активна людина – яка вона? 	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>має уявлення</i> про доброту, милосердя, співчуття та про інші людські чесноти; • <i>уміє</i> спілкуватися з однолітками та старшими людьми; • <i>розрізняє</i> добру і погану поведінку; • <i>виявляє</i> повагу до людей і до правил поведінки в суспільстві; • <i>дотримується</i> режиму дня.
КОНСТИТУЦІЯ – ОСНОВНИЙ ЗАКОН УКРАЇНИ		
	<ol style="list-style-type: none"> 1. Твої права й обов'язки. 2. Правила для учнів. 	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>знає</i> Державний гімн України;

	<p>3. Символіка твоєї Батьківщини.</p> <p>4. Конвенція з прав дитини.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>розрізняє</i> державну символіку; • <i>розуміє</i> потребу виконувати Правила для учнів; • <i>пояснює</i> значення слова “конвенція” і знає свої права.
ВИРОБЛЕННЯ НАВИЧОК СВІДОМОГО СТАВЛЕННЯ ДО НАВЧАННЯ ТА АКТИВНОГО, КУЛЬТУРНОГО, СВІДОМОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРОЦЕСУ ПІЗНАННЯ		
	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ти – учень. 2. Хто працює в нашій школі. 3. Терпіння і труд все перетруть. 4. Книга – джерело знань. 5. Твої підручники. 6. Активно пізнавай світ. 	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>знає</i> про школу та її працівників; • <i>наводить приклади</i> професій людей; • <i>пояснює</i> роль книги у житті людини; • <i>виявляє бажання</i> багато читати; • <i>усвідомлює</i> важливість бережно ставитися до підручників; • <i>вчиться</i> активно пізнавати світ.
ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ КУЛЬТУРИ		
	<ol style="list-style-type: none"> 1. Чарівні слова. 2. Загадки, скоромовки. 3. Умій слухати. 4. Чітко висловлюй свою думку. 	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>удосконалює</i> власну мову, вживає “чарівні” слова; • <i>знає</i> загадки, скоромовки; • <i>слухає</i> і <i>переказує</i>, чітко висловлює власну думку;
ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКА МОРАЛЬ: ФОРМУВАННЯ ПРИНЦИПІВ ТА ЇХ УТВЕРДЖЕННЯ		
	<ol style="list-style-type: none"> 1. Учись дружити. 2. Учись казати правду, якою б вона не була. 3. Будь мудрим. 4. Злий чоловік гірший вовка. 	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>знає</i> правила товаришування; • <i>уміє</i> розрізнати правду і брехню; • <i>вчиться</i> жити в колективі;

	5. Згорів із сорому. 6. Виховуємо патріотизм. 7. Вчимося жити в колективі. 8. Умій переконувати.	<ul style="list-style-type: none"> • <i>відчуває</i> переваги колективної думки.
ТВОРЧА ОСОБИСТІТЬ: ФОРМУВАННЯ І ВИХОВАННЯ, УСВІДОМЛЕННЯ СЕБЕ ГОСПОДАРЕМ		
	1. Вчимося працювати змалку. 2. Будь дисциплінованим. 3. Учись поводитися. 4. Поважай працю інших. 5. Будь господарем у своєму класі.	Учень (учениця): <ul style="list-style-type: none"> • <i>усвідомлює</i> потребу працювати; • <i>привчається</i> до дисципліни; • <i>вчиться</i> бути господарем у класі, в школі; • <i>має уявлення</i> про бережне ставлення до праці інших.
ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК ТВОРЧИЙ ПРОЦЕС ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ		
	1. Поринь у світ прекрасного. 2. Музика і ми. 3. Передай красу у малюнку. 4. Умій бачити красу. 5. Твоя зовнішність	Учень (учениця): <ul style="list-style-type: none"> • <i>бачить</i> прекрасне у світі; • <i>розрізняє</i> на слух різні мелодії; • <i>спостерігає</i> за красою навколишнього світу; • <i>стежить</i> за своєю зовнішністю.
ЗДОРОВ'Я МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ ЯК ГОЛОВНИЙ ЧИННИК ЗДОРОВОГО СУСПІЛЬСТВА УКРАЇНИ. ШЛЯХИ РОЗВИТКУ І РЕАЛІЗАЦІЇ ЗДОРОВОЇ НАЦІЇ		
	1. Здоров'я – всьому голова. 2. Режим дня. 3. Як виховати силу волі. 4. Перша допомога.	Учень (учениця): <ul style="list-style-type: none"> • <i>розуміє</i>, що здоров'я – це основа життя; • <i>виконує</i> режим дня; • <i>виховує</i> силу волі; • <i>має уявлення</i> про духовне здоров'я.

ГАРМОНІЙНИЙ РОЗВИТОК ЛЮДИНИ З ПРИРОДОЮ. ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Ти природі вірний друг. 2. Що таке довкілля (свято). 3. Про що співає струмок. 4. Ранкова усмішка землі. 5. Весняний спів землі. 	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розуміє</i>, що таке довкілля; • <i>описує</i> природні явища і зміни в довкіллі; • <i>наводить приклади</i> погоди кожної пори року; • <i>спостерігає</i> за змінами в довкіллі.
РОЗВИТОК ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРИРОДНИХ ЗДІБНОСТЕЙ І ТАЛАНТІВ, ШЛЯХИ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ І САМОСТВЕРДЖЕННЯ	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Відкрий себе. 2. Не будь байдужим до себе. 3. Успіх гріє серце. 	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>уміє</i> описувати себе; • <i>робить висновки</i> про неприпустимість байдужості; • <i>намагається бути</i> успішним.
ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОГО СТАВЛЕННЯ ДО ДІЙСНОСТІ, УТВЕРДЖЕННЯ СТІЙКОСТІ ВЛАСНОГО ХАРАКТЕРУ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Дав слово – дотримай його. 2. Що таке гідність? 3. Я і колектив. 4. Упевненість і самовпевненість. 	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розуміє</i>, що даного слова треба дотриматись; • <i>має уявлення</i> про гідність; • <i>розпізнає</i> “Я” і колектив; • <i>прагне бути</i> впевненим у собі.

Другий рік навчання

2 клас

35 годин (1 год на тиждень)

К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
НАЦІОНАЛЬНА СВІДОМІСТЬ ТА ШЛЯХИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ		
	<ol style="list-style-type: none"> 1. Твоя Батьківщина – рідна Україна. 2. Про що співає земля. 3. Хліб святий. 4. Легенди рідного краю. 5. Історія моєї вулиці. 6. Моя сім'я – моя родина. 7. Говори вишукано. 8. Писанки. 9. Мама і тато – два серця гарячих (свято). 	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>знає</i> про права та обов'язки дитини, 3-4 легенди про рідний край; історію своєї вулиці; • <i>розуміє</i>, що таке добро і зло; • <i>дотримується правил</i> колективізму; • <i>розуміє</i> значення родинних зв'язків; • <i>уміє</i> правильно висловлювати свої думки.
ОСОБИСТІТЬ: ЇЇ ДУХОВНИЙ ТА КУЛЬТУРНИЙ РІВЕНЬ		
	<ol style="list-style-type: none"> 1. Що таке доброта? 2. Співчуття і допомога. 3. Ти – активіст. 4. Не бери чужого. 	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>дотримується</i> правил колективізму; • <i>наводить приклади</i> гарної і поганої поведінки; • <i>розрізняє</i> байдужість та активність; • <i>уміє</i> співчувати і допомагати; • <i>висловлює судження</i> про своє і чуже.
КОНСТИТУЦІЯ – ОСНОВНИЙ ЗАКОН УКРАЇНИ. ФОРМУВАННЯ РОЗУМІННЯ ТА ПОВАГИ ДО НЬОГО З РАНЬОГО ВІКУ		
	<ol style="list-style-type: none"> 1. Державна символіка. 2. Правила для учнів. 	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>знає</i> державну символіку, виконує Гімн України;

	<p>3. Твої права й обов'язки. 4. Конвенція з прав дитини.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>дотримує</i> Правила для учнів; • <i>дає оцінні судження</i> про необхідність дотримання своїх прав та обов'язків; • <i>робить висновок</i> про дотримання конвенції з прав дитини.
--	---	--

ВИРОБЛЕННЯ НАВИЧОК СВІДОМОГО СТАВЛЕННЯ ДО НАВЧАННЯ ТА АКТИВНОГО, КУЛЬТУРНОГО, СВІДОМОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРОЦЕСУ ПІЗНАННЯ

	<p>1. Чого Івась не навчиться, того й Іван не буде знати. 2. Щоб рибу їсти, треба в воду лізти. 3. Книга – твій вірний друг (свято). 4. Цікаве навколо нас. 5. В гостях у бібліотеці.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>усвідомлює</i> потребу навчатися; • <i>пояснює</i> роль праці у житті людини; • <i>обґрунтовує</i> необхідність книги як джерела інформації; • <i>працює</i> з бібліотечним матеріалом; • <i>відчуває</i> потребу в активному пізнанні світу.
--	---	---

ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ КУЛЬТУРИ

	<p>1. Слова ввічливості. 2. Прислів'я, приказки. 3. Правила культурної поведінки. 4. Слова звертання.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>знає і вживає</i> слова ввічливості та звертання; • <i>поповнює</i> свій словниковий запас новими прислів'ями та приказками; • <i>удосконалює</i> правила культурної поведінки.
--	---	---

**ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКА МОРАЛЬ:
ФОРМУВАННЯ ПРИНЦИПІВ ТА ЇХ УТВЕРДЖЕННЯ**

	<p>1. Дружба і товаришування. 2. Будь правдивим.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>виявляє</i> повагу до колективу; • <i>уміє</i> дружити;
--	--	--

	<p>3. Мудрого шукай, а дурного уникай.</p> <p>4. Ласкаві слова, що весняний дощ.</p> <p>5. За гроші честі не купиш.</p> <p>6. Соромно, аж вуха в'януть.</p> <p>7. Виховання громадянина-патріота.</p> <p>8. Правило колективізму: переконуй уміючи.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>визначає</i> своє місце в колективі; • <i>утверджує</i> й обстоює власну думку; • <i>має уявлення</i> про честь і совість.
ТВОРЧА ОСОБИСТІТЬ: ФОРМУВАННЯ І ВИХОВАННЯ, УСВІДОМЛЕННЯ СЕБЕ ГОСПОДАРЕМ		
	<p>1. Без роботи день роком стає.</p> <p>2. Дисциплінуй самого себе.</p> <p>3. Цінуй свій час.</p> <p>4. Береженого Бог береже.</p> <p>5. Школа – це твій дім, будь господарем у нім.</p> <p>6. Краса навколо тебе.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>уміє</i> цінувати і берегти свій час; • <i>уміє</i> організувати себе до праці; • <i>відповідально ставиться</i> до праці інших; • <i>вчиться</i> бути господарем.
ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК ТВОРЧИЙ ПРОЦЕС ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ		
	<p>1. Краса навколо тебе.</p> <p>2. Музичні хвилинки.</p> <p>3. Чарівні пейзажі.</p> <p>4. Учись дивуватися.</p> <p>5. Дбай про свій зовнішній вигляд.</p> <p>6. Усмішка, наче сонечко.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розрізняє</i> красиве і потворне у навколишньому світі; • <i>уміє</i> дивуватися; • <i>пробує</i> відтворювати красу; • <i>дбає</i> про свій зовнішній вигляд, наслідує краще.
ЗДОРОВ'Я МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ ЯК ГОЛОВНИЙ ЧИННИК ЗДОРОВОГО СУСПІЛЬСТВА УКРАЇНИ. ШЛЯХИ РОЗВИТКУ І РЕАЛІЗАЦІЇ ЗДОРОВОЇ НАЦІЇ		
	<p>1. Несловникові слова та їхній негативний вплив на здоров'я людини.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>робить висновок</i> про значення розпорядку дня для здоров'я;

	2. Дотримуйтеся розпорядку дня. 3. Гартуй свою волю.	<ul style="list-style-type: none"> • <i>гартує</i> здоров'я, займаючись зарядкою; • <i>порівнює</i> сильні і слабкі особистості.
ГАРМОНІЙНИЙ РОЗВИТОК ЛЮДИНИ З ПРИРОДОЮ. ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ		
	1. Людина – частина живої природи. 2. Довкілля моє неповторне (свято). 3. Звуки поля і лісу. 4. Червень – місяць теплий.	Учень (учениця): <ul style="list-style-type: none"> • <i>усвідомлює</i> себе частиною природи; • <i>захоплюється</i> красою світу; • <i>вчиться слухати</i> звуки природи; • <i>дотримується</i> правильної поведінки в довкіллі.
РОЗВИТОК ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРИРОДНИХ ЗДІБНОСТЕЙ І ТАЛАНТІВ, ШЛЯХИ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА САМОСТВЕРДЖЕННЯ		
	1. Розвиток здібностей. 2. Не зупиняйся на досягнутому. 3. Успіх і невдача йдуть поряд.	Учень (учениця): <ul style="list-style-type: none"> • <i>характеризує</i> свої здібності; • <i>дотримується правил</i> не зупинятися на досягнутому; • <i>робить висновки</i> про успіхи і невдачі.
ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОГО СТАВЛЕННЯ ДО ДІЙСНОСТІ, УТВЕРДЖЕННЯ СТІЙКОСТІ ВЛАСНОГО ХАРАКТЕРУ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ		
	1. Слово не горобець – вилетить не спіймаєш. 2. Тримайся з гідністю. 3. Твоя думка в колективі. 4. Посієш вчинок – пожнеш характер.	Учень (учениця): <ul style="list-style-type: none"> • <i>вчиться говорити</i> вишукано; • <i>намагається триматися</i> гідно; • <i>зважає</i> на думку колективу; • <i>виявляє</i> інтерес до формування характеру.

Третій рік навчання

3 клас

35 годин (1 год на тиждень)

К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
НАЦІОНАЛЬНА СВІДОМІСТЬ ТА ШЛЯХИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ		
	<ol style="list-style-type: none"> 1. Усний журнал “Шляхами України”. 2. Звуки рідної землі. 3. Обереги рідного дому (свято). 4. Чорні сторінки історії народу (Голодомор). 5. З історії мого міста. 6. Цінності твоєї родини. 7. Обрядові пісні. 8. Рідна мова моя, не мовчи (свято). 9. У колі своєї родини (свято). 	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>знає</i> головні міста України, її природні багатства; • <i>виявляє</i> патріотизм, повагу до національної культури та мови; • <i>знає</i> обрядові пісні та деякі сторінки з історії свого народу; • <i>розуміє</i> значення цінності сім’ї.
ОСОБИСТІТЬ: ЇЇ ДУХОВНИЙ ТА КУЛЬТУРНИЙ РІВЕНЬ		
	<ol style="list-style-type: none"> 1. Доброта і милосердя. 2. Навіщо людині співчуття. 3. Активний спосіб життя. 4. Чесність і справедливість. 5. Доброта – це краса людської душі. 	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>виявляє</i> почуття доброти і милосердя; • <i>уміє</i> співчувати і допомагати іншим; • <i>порівнює</i> ознаки байдужості та активності; • <i>обстоює</i> чесність і справедливість.
КОНСТИТУЦІЯ – ОСНОВНИЙ ЗАКОН УКРАЇНИ. ФОРМУВАННЯ РОЗУМІННЯ ТА ПОВАГИ ДО НЬОГО З РАНЬОГО ВІКУ		
	<ol style="list-style-type: none"> 1. Державний Герб, Державний прапор, Державний гімн України. 	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>описує</i> Державний прапор і Державний герб України;

	2. Учнівські правила. 3. Ми маємо право... 4. Конвенція з прав дитини.	<ul style="list-style-type: none"> • виконує Державний гімн України; • обґрунтовує потребу виконання учнівських правил; • робить висновки про права дитини.
ВИРОБЛЕННЯ НАВИЧОК СВІДОМОГО СТАВЛЕННЯ ДО НАВЧАННЯ, АКТИВНОГО, КУЛЬТУРНОГО, СВІДОМОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРОЦЕСУ ПІЗНАННЯ		
	1. У школі ти не гість, а господар. 2. Вчимося вчитися. 3. Книжкове розмаїття. 4. Пізнавай навколишній світ. 5. Інформативне середовище.	Учень (учениця): <ul style="list-style-type: none"> • усвідомлює себе у школі господарем; • доводить важливість навчання у житті; • робить висновки про книжкове розмаїття; • порівнює і пізнає навколишній світ; • класифікує інформативне середовище.
ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ КУЛЬТУРИ		
	1. Говори правильно 2. Крилаті слова 3. Правила спілкування 4. Говори виразно і вишукано	Учень (учениця): <ul style="list-style-type: none"> • правильно інтонує мовні вислови і звертання; • адекватно розуміє крилаті слова і вчиться вживати їх у мовленні; • складає свої правила спілкування, самостійно добирає відповідні слова.
ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКА МОРАЛЬ: ФОРМУВАННЯ ПРИНЦИПІВ ТА ЇХ УТВЕРДЖЕННЯ		
	1. Учись у дружбі жити (свято). 2. День Святого Валентина (свято). 3. Доброта і любов.	Учень (учениця): <ul style="list-style-type: none"> • уміє вибирати друзів, проявляти співчуття, доброзичливість;

	<p>4. З брехнею світ пройдеши, а назад не повернешся.</p> <p>5. Людей питаєш, а свій розум май.</p> <p>6. Злий плаче від заздрості, а добрий – від радості.</p> <p>7. Вікові традиції народу.</p> <p>8. Гурт – велика сила.</p> <p>9. Вчися себе перемагати.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>виявляє</i> почуття доброти і любові; • <i>робить спробу</i> перебороти в собі брехню; • <i>звіряє</i> свої думки з думкою колективу; • <i>чітко розуміє</i> вислів “Гурт – велика сила”.
ТВОРЧА ОСОБИСТІСТЬ: ФОРМУВАННЯ І ВИХОВАННЯ, УСВІДОМЛЕННЯ СЕБЕ ГОСПОДАРЕМ		
	<p>1. Добре все вміти, але не все робити.</p> <p>2. Дисципліна і праця поряд ідуть.</p> <p>3. Людина народжена для діяльності.</p> <p>4. Земля – наш дім, бережи його.</p> <p>5. Вчися бути господарем на своїй землі.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>аналізує</i> здобуті знання для життя; • <i>дотримується</i> дисципліни і порядку; • <i>вчиться організовувати</i> свою діяльність; • <i>відчуває</i> причетність до праці в суспільстві.
ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК ТВОРЧИЙ ПРОЦЕС ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ		
	<p>1. Краса навколишнього світу.</p> <p>2. Музичні уподобання.</p> <p>3. Живописні місця Волині в картинах художників.</p> <p>4. Красиве і потворне.</p> <p>5. Умій дивитися і бачити.</p> <p>6. Життя людини – найвища цінність.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>відчуває</i> красу рідного краю; • <i>удосконалює</i> свої музичні уподобання; • <i>розкриває</i> для себе живописні місця Волині; • <i>виявляє</i> інтерес до творчості.
ЗДОРОВ'Я МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ ЯК ГОЛОВНИЙ ЧИННИК ЗДОРОВОГО СУСПІЛЬСТВА УКРАЇНИ. ШЛЯХИ РОЗВИТКУ І РЕАЛІЗАЦІЇ ЗДОРОВОЇ НАЦІЇ		
	<p>1. Подивись і не питаєш про здоров'я.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>знає</i> складники здоров'я;

	<p>2. Фізкультура і спорт – складники твого здоров'я. 3. Не кажи “Не можу”, а кажи “Навчуся”.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>відрізняє</i> здорових від хворих за зовнішніми ознаками; • <i>уміє досягати</i> поставленої мети.
<p>ГАРМОНІЙНИЙ РОЗВИТОК ЛЮДИНИ З ПРИРОДОЮ. ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ</p>		
	<p>1. Допоможи природі. 2. Чарівне моє довкілля (свято). 3. Звуки рідної землі. 4. Птахи прилетіли. 5. Земля – планета, на якій я живу (свято).</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>допомагає</i> у відновленні довкілля; • <i>турбується</i> про збереження природи; • <i>уміє розпізнавати</i> звуки рідної землі; • <i>знає</i> перелітних і зимуючих птахів.
<p>РОЗВИТОК ТА УДОСКОНАЛЕННЯ ПРИРОДНИХ ЗДІБНОСТЕЙ І ТАЛАНТІВ, ШЛЯХИ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА САМОТВЕРДЖЕННЯ</p>		
	<p>1. Талановита людина. 2. Твори, дерзай і йди до мети. 3. Якщо хочеш бути щасливим, не будь лінивим.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>знає</i> про здібності і талант та уміє їх розпізнати у собі; • <i>намагається наблизитися</i> до своєї мети; • <i>розуміє роль</i> праці у досягненні мети.
<p>ФОРМУВАТИ У МОЛОДШИХ УЧНІВ ОСОБИСТОГО СТАВЛЕННЯ ДО ДІЙСНОСТІ, УТВЕРДЖЕННЯ СТІЙКОСТІ ВЛАСНОГО ХАРАКТЕРУ</p>		
	<p>1. Не кидай слів на вітер. 2. Будь упевненим в собі. 3. Людина серед людей (свято). 4. Таємниця людської душі.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>виявляє бажання</i> говорити доречно; • <i>виявляє ознаки впевненості</i>; • <i>прагне поводитися</i> серед людей з гідністю; • <i>старається бачити</i> світло у своїй душі.

Четвертий рік навчання

4 клас

35 годин (1 год на тиждень)

К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
НАЦІОНАЛЬНА СВІДОМІСТЬ ТА ШЛЯХИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ		
	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ти – громадянин України. 2. Край, у якому ти живеш. 3. Дівочий віночок (свято). 4. Кобзарі України. 5. Шляхами козацької слави. 6. Твоє родинне дерево. Що таке родовід? 7. Мово моя, ти чарівна зірниця (свято). 8. Калинова рідна мова. 9. Найрідніші люди – мама й тато (свято). 	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>виявляє</i> повагу до людини, закону; • <i>уміє</i> спілкуватися з однолітками та дорослими людьми; • <i>вчиться обговорювати</i> проблеми, робити свій вибір; • <i>уміє</i> виявляти повагу до історії, культури, мови та традицій; • <i>черпає</i> інформацію з різноманітних джерел; • <i>вміло користується</i> правилами спілкування і нормами поведінки в різних ситуаціях.
ОСОБИСТІТЬ: ЇЇ ДУХОВНИЙ ТА КУЛЬТУРНИЙ РІВЕНЬ		
	<ol style="list-style-type: none"> 1. Доброта – це краса людської душі (свято). 2. Щирість і щедрість. 3. Твоя активна життєва позиція. 4. Життєве кредо “Чесність і справедливість”. 5. Ти живеш серед людей (свято). 	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>робить висновки</i> про потребу для людини почуття доброти як краси людської душі; • <i>виробляє</i> активну життєву позицію; • <i>удосконалює</i> вольові якості характеру; • <i>обґрунтовує</i> власну думку.

**КОНСТИТУЦІЯ – ОСНОВНИЙ ЗАКОН УКРАЇНИ.
ФОРМУВАННЯ РОЗУМІННЯ ТА ПОВАГИ ДО НЬОГО
З РАНЬОГО ВІКУ**

<ol style="list-style-type: none"> 1. Конституція – Основний Закон. 2. Учнівські правила. 3. Знай і виконуй. Права та обов’язки. 4. Конвенція з прав дитини. 5. Моя Батьківщина – рідна Україна (свято). 	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>аналізує роль Конституції в житті людини;</i> • <i>дотримується правил учнівського самоврядування;</i> • <i>робить висновки про значення прав та обов’язків.</i>
---	--

**ВИРОБЛЕННЯ НАВИЧОК СВІДОМОГО СТАВЛЕННЯ ДО
НАВЧАННЯ ТА АКТИВНОГО, КУЛЬТУРНОГО, СВІДОМОГО
СТАВЛЕННЯ ДО ПРОЦЕСУ ПІЗНАННЯ**

<ol style="list-style-type: none"> 1. Найстарший учень початкової школи. 2. Старанність, відповідальність у навчанні. 3. Історія книжки. 4. Книга вчить, як на світі жить. 5. Хто багато читає, той багато знає. Джерела додаткової інформації. 	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>бачить себе найстаршим у початковій школі;</i> • <i>розуміє значення старанності у навчанні;</i> • <i>дотримується правил поводження з книгою;</i> • <i>активізує свою діяльність у пізнанні нового;</i> • <i>аналізує значення додаткової інформації.</i>
--	--

ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ КУЛЬТУРИ

<ol style="list-style-type: none"> 1. Твоя побутова мова. 2. Активний словничок. 3. Вчися спілкуватися з дорослими. 4. Розвивай мовну культуру. 5. Шануй сам себе, шануватимуть і люди тебе. 	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>збагачує побутову мову новими словами, крилатими висловами;</i> • <i>розвиває мовну культуру;</i> • <i>удосконалює навички спілкування з дорослими.</i>
---	---

**ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКА МОРАЛЬ:
ФОРМУВАННЯ ПРИНЦИПІВ ТА ЇХ УТВЕРДЖЕННЯ**

<ol style="list-style-type: none"> 1. Ти живеш серед людей (свято). 2. Правда і кривда поряд ідуть. 3. Мудрий не дасться за ніс водити. 4. Маєш зле говорити – во-лієш за язик укутитися. 5. Совість гризе без зубів. 6. Патріотичне виховання як складник національного виховання. 7. Образ свого “Я” у колективі. 8. Пізнай самого себе, уміє переконати в цьому інших. 	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>проявляє</i> почуття відповідальності перед колективом; • <i>розрізняє</i> правду і кривду; • <i>аналізує</i> мудрі вчинки; • <i>адаптує</i> власну поведінку під почуття совісті; • <i>обстоює</i> своє “Я” у колективі; • <i>вчиться</i> переконувати.
---	---

**ТВОРЧА ОСОБИСТІТЬ: ФОРМУВАННЯ І ВИХОВАННЯ,
УСВІДОМЛЕННЯ СЕБЕ ГОСПОДАРЕМ**

<ol style="list-style-type: none"> 1. Кожна робота легка, коли охоче її виконуєш 2. “Поведінка – це дзеркало, в якому кожен показує своє обличчя” (В. Гете) 3. Добре виконане завжди краще, ніж добре сказане. 4. Закінчив діло – гуляй сміло. 5. Умілі руки моєї бабусі, і я у неї вчуся. 	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>охоче ставиться</i> до роботи; • <i>відчуває</i> відповідальність за доручену справу; • <i>уміє завершувати</i> розпочату роботу; • <i>орієнтується</i> на приклади зразкової роботи дорослих.
---	---

**ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК ТВОРЧИЙ ПРОЦЕС
ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ**

<ol style="list-style-type: none"> 1. Чарівний світ прекрасно-го. 2. Музичний калейдоскоп. 	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>володіє</i> певними знаннями з музики та образотворчого мистецтва;
--	--

	<p>3. Живопис художників України.</p> <p>4. Краса врятує світ.</p> <p>5. Етика людських стосунків.</p> <p>6. Учися бачити красу.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>прагне знати</i> про творчість художників України; • <i>тягнеться</i> до краси у людських стосунках; • <i>наводить приклади</i> позитивного і негативного у творчості та оцінює їх.
<p>ЗДОРОВ'Я МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ ЯК ГОЛОВНИЙ ЧИННИК ЗДОРОВОГО СУСПІЛЬСТВА УКРАЇНИ. ШЛЯХИ РОЗВИТКУ І РЕАЛІЗАЦІЇ ЗДОРОВОЇ НАЦІЇ</p>		
	<p>1. Позитивні емоції – запорука здоров'я.</p> <p>2. Здорова дитина – здорова нація.</p> <p>3. Виховуй волю – матимеш долю.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>робить висновки</i> про значення позитивних емоцій для здоров'я; • <i>усвідомлює</i> значення здорової дитини для суспільства.
<p>ГАРМОНІЙНИЙ РОЗВИТОК ЛЮДИНИ З ПРИРОДОЮ. ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ</p>		
	<p>1. Екологічні знання потрібні кожному.</p> <p>2. Українське довкілля (свято).</p> <p>3. Земля жива – вона звучить.</p> <p>4. Людина приходить у світ для добра.</p> <p>5. Довкілля – неповторна казка (свято).</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>аргументує</i> природні угруповання; • <i>характеризує</i> екологічні проблеми довкілля; • <i>робить висновки</i> про те, що людина у світ приходить для добра.
<p>РОЗВИТОК ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРИРОДНИХ ЗДІБНОСТЕЙ І ТАЛАНТІВ, ШЛЯХИ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА САМОСТВЕРДЖЕННЯ</p>		
	<p>1. Досягай вершин – це у твоїх силах.</p> <p>2. Людина – господар своєї долі.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>намагається досягати</i> більшого; • <i>обґрунтовує</i>, що людина – господар своєї долі;

	3. Реалізуйте свої мрії.	• <i>спостерігає</i> за реалізацією своїх мрій.
ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОГО СТАВЛЕННЯ ДО ДІЙСНОСТІ, УТВЕРДЖЕННЯ СТІЙКОСТІ ВЛАСНОГО ХАРАКТЕРУ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ		
	1. Щоб не розходилося слово з ділом. 2. Не втрачай власну гідність. 3. Особистість і колектив. 4. Ти живеш серед людей (свято). 5. Перша сходи́нка (свято).	Учень (учениця): • <i>дотримується</i> зв'язку даного слова і діла; • <i>висловлює судження</i> про власну гідність; • <i>відчуває</i> себе особистістю у колективі; • <i>аргументує</i> поведінку людей у суспільстві.

ПОЕТИКА

1 клас

Автор

Т. ПЕТРОВСЬКА – вчитель початкових класів Софіївсько-Борщагівської спеціалізованої загальноосвітньої школи I–III ступенів Києво-Святошинського району Київської області, вчитель-методист, член Національної спілки письменників України

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Поетика (грецьк. *poietike* – майстерність творення) – один з найдавніших термінів літературознавства, який постійно зазнавав внутрішньої змістової переакцентації у зв'язку з еволюцією художньої літератури.

Вивчення курсу поезики сприяє розвитку поетичного мовлення, формуванню в учнів уважного ставлення до слова, до його вживання, розвиток здатності сприймати і оцінювати зображально-виражальний аспект того чи іншого тропа, а також уміло використовувати його у власному мовленні.

Поетичне мовлення – мовлення художньої літератури, позначене підвищеною емоційністю та образністю, насичене тропами, стилістичними фігурами, перейняте шляхетною фонікою. Воно живиться невичерпними джерелами національної мови, її активним та пасивним словником, щоразу набуваючи неповторного колориту.

Ідея курсу – формування неповторної індивідуальності через образне мовлення. Якщо в молодшому шкільному віці у дітей розвивати образне мовлення, то відбувається швидкий розвиток мови і мислення.

Образне слово, як і образ – це постійний пошук. На формування художніх образів впливають почуття, досвід, уява. Образне мовлення – це високорозвинене мовлення. Образність є одним з основних показників правильного, грамотного мовлення. Образне мовлення розкриває в учнів потяг до краси. Розвиток образного мовлення в дитячому віці допомагає становленню творчої особистості. Кожна дитина потребує пробудження і розвитку закладених у ній талантів. У першому класі закладається початок для майбутніх етапів розвитку образного мовлення. Учні повинні самі активно шукати нові образи, які постійно будуть наростати і ускладнюватись за своїм змістом і характером. Процес розвитку образного мовлення формує потребу в мовній діяльності.

Образне сприйняття світу визначається своєю яскравістю і багатством, розвиває здібності. Робота над розвитком образного мовлення розкриває здібності учнів, які мають індивідуальні відмінності. В процесі навчання здібності учнів формуються і розвиваються. У початковій школі закладається основа для майбутнього розвитку образного мовлення на наступних етапах.

Досягнення освітньої **мети курсу** полягає у формуванні в молодших школярів образного мовлення і естетичних смаків; підвищенні

рівня володіння державною мовою; сприяттні розвитку пам'яті, уяви, мислення, фантазії. У дітей відбувається відкриття здібностей до творчості, збагачується словниковий запас.

Програмою передбачено вивчення курсу “Поетика” в 1 класі загальноосвітніх навчальних закладів за рахунок варіативної частини¹. У програмі враховані вікові особливості, збережена наступність і послідовність, враховані міжпредметні зв'язки, передбачена самостійна робота учнів, зустрічі з дитячими письменниками.

Резервний час вчитель використовує на власний розсуд: зустрічі з письменниками, журналістами, екскурсії до бібліотеки.

Навчальні досягнення учнів визначають за допомогою оцінних суджень. Бальну систему оцінювання під час вивчення курсу не застосовують.

Кількість годин на вивчення кожного розділу – орієнтовна.

Програма спрямована на творчу співпрацю; аналіз зразка образного мовлення; на активне ставлення до почутого і прочитаного; на формування художніх образів; на вміння яскраво висловлювати власні думки; на розвиток культури і підвищення духовності. Потрібно заохочувати дітей до висловлювання, уміло й делікатно виправляти їхні помилки, вказувати на важливі пропуски.

Програма передбачає зустрічі з бібліотекарями, письменниками, журналістами. Зустрічаючись з майстрами слова, діти швидше зрозуміють необхідність книжок у нашому житті і міцних знань; зможуть духовно збагатитись і розширити свій світогляд; відчують відповідальність за сказане і написане слово.

З першого класу учні можуть брати участь у літературних конкурсах, літературно-мистецьких святах. Це дасть змогу навчатися з радістю, відчувати впевненість у своїх здібностях; формування у свідомості школярів прагнення до успішної самореалізації. Чим раніше дитина зрозуміє вплив мови на інших людей, тим більше вона буде працювати над собою і над своїм мовленням.

На уроці доцільно використовувати роботу в парах і в групах, що дає змогу активно працювати всім дітям та швидше досягти бажаних результатів.

Поетичні ігри. Курс поетики передбачає поетичні ігри. Їх можна проводити на всіх етапах уроку. Вони розвивають фонематичний

---

¹Програма “Поетика. 2–4 класи” – див.: Програми курсів за вибором для загальноосвітніх закладів. Варіативна складова Типових навчальних планів. 1–4 класи. – Тернопіль: Мандрівець, 2009.

слух, виробляють відчуття лексичних нюансів мови (вибір найточнішого слова із синонімічного ряду), формують відчуття ритму, відчуття емоційної наснаженості ритмізованої мови. Від культури мови залежить і коло духовних запитів.

Загальний результат програми з поезики стосується:

- ✧ учня (формування творчих поетичних умінь, спрямованих на досягнення успішного творчого результату; здатність самовдосконалюватись);
- ✧ вчителя (який знаходить ефективні шляхи до творчого успіху дітей, пробуджує і розвиває закладені в них таланти; створює психологічні умови для розвитку творчої особистості);
- ✧ поезики (творча діяльність учнів є невід'ємною складовою освітнього процесу школи і розглядається як продовження та розширення навчально-пізнавальної діяльності).

1 клас

35 годин (1 год на тиждень; 1 год – резервний час)

К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
СВІТЛО МУДРОСТІ		
5	<p>Забавлянки. Загадки. Прислів'я – це розумні вислови. Фразеологізми (прості) <i>Теорія літератури:</i> утішки, потішки, чукикали, загадки, прислів'я, приповідка, повчальний зміст. <i>Міжпредметні зв'язки:</i> Я і Україна, образотворче мистецтво, українська мова.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розрізняє</i> види народної творчості; • <i>розуміє</i> особливості їхньої побудови; • <i>уміє</i> висловлювати міркування про особливості народної мудрості. <p><i>Розвиток пам'яті, уваги, спостережливості, доброзичливості, кмітливості, поваги до народної творчості.</i></p> <p><i>Формування шанобливого ставлення до творчості пращурів.</i></p>
РІДНЕ СЛОВО		
5	<p>Словосполучення (розповідь за малюнком). Яскраві слова. Римовані слова. Вірші. Розмовна мова. <i>Теорія літератури:</i> поезія, віршування, рима, прозова і віршована мова. <i>Міжпредметні зв'язки:</i> Я і Україна, українська мова, образотворче мистецтво.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>уміє</i> створювати словесний малюнок; • <i>уміє</i> розпізнавати римовані слова; • <i>розуміє</i> віршовану мову; • <i>розрізняє</i> розмовну і поетичну мову; • <i>удосконалює</i> вміння переказувати вірші і прозові тексти. <p><i>Розвиток мислення, розуміння значення слів, уміння знаходити риму і висловлювати емоції.</i></p> <p><i>Виховання захоплення красою рідної мови.</i></p>

РОЛЬ ГРИ		
3	<p>Розповіді про іграшки. “Балакуча” іграшка. Ігри як забава. <i>Теорія літератури:</i> гра, розповідь, пісня. <i>Міжпредметні зв'язки:</i> основи здоров'я, музика, образотворче мистецтво.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розуміє</i> особливості гри; • <i>уміє</i> проводити гру; • <i>складає</i> власні ігри; • <i>має уявлення</i> про “балакучу” іграшку; <p><i>Вміння проводити ігри, розвиток мовлення, виховання активності та товариських почуттів.</i></p>
СВЯТКОВІ ДНІ		
6	<p>Народні ігри (свято Наума, свято Миколая). Новий рік – родинне свято (віршовані вітання, цінність дарунків). Різдвяний вертеп. Ляльковий театр. Веснянки. <i>Теорія літератури:</i> театр, вертеп, гра, народні ігри, родинне свято, веснянки. <i>Міжпредметні зв'язки:</i> Я і Україна, музика, образотворче мистецтво.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>має уявлення</i> про обрядові ігри; • <i>має уявлення</i> про ляльковий театр; • <i>уміє розповідати</i> про новорічне свято; • <i>впізнає</i> різдвяний вертеп; • <i>знає</i> веснянки. <p><i>Розуміння значення родинних свят, обрядових ігор, святкових пісень. Розвиток почуття прекрасного, акторських здібностей. Пробудження радості від слухання і декламування віршованих вітань. Розвиток уміння слухати. Формування творчої особистості.</i></p>
СВІТ ДОБРОЇ КАЗКИ		
3	<p>Українські народні казки (“Лисичка-суддя”, “Хитрий півень”). Примовки. <i>Теорія літератури:</i> казка, зачин, основна частина, кінцівка, примовка.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>знає</i> зміст українських народних казок; • <i>уміє</i> переказувати казки; • <i>уміє</i> знаходити примовки; • <i>пояснює</i> головний зміст казки.

	<i>Міжпредметні зв'язки:</i> українська мова, образотворче мистецтво.	<i>Розвиток творчих здібностей, уяви, фантазії, мислення. Вміння переказувати казки, розпізнавати головних героїв. Висловлювати своє ставлення до казок. Викликати бажання ознайомлюватися з новими книжками.</i>
--	--	---

ФОЛЬКЛОРНЕ ВІРШУВАННЯ

2	Дитячий фольклор (лічилки). Дитячий фольклор (дражнилки). <i>Теорія літератури:</i> фольклор, лічилки, дражнилки. <i>Міжпредметні зв'язки:</i> музика, українська мова.	Учень (учениця): <ul style="list-style-type: none"> • має уявлення про лічилки; • має уявлення про дражнилки; • розпізнає дитячий фольклор; • уміє розповідати лічилки і дражнилки. <i>Розвиток почуття любові до фольклору. Усвідомлення того, що наш народ талановитий.</i>
---	--	---

МАМИНА КОЛИСАНКА

2	Колискові пісні (народні). Колискові пісні (авторські) <i>Теорія літератури:</i> пісня, колиска, автор. <i>Міжпредметні зв'язки:</i> Я і Україна, українська мова, музика.	Учень (учениця): <ul style="list-style-type: none"> • знає колискові пісні; • уміє слухати, розпізнавати і виконувати колисанки; • розуміє особливості і значення колисанок. <i>Виховання ніжності і любові до колискової пісні. Шанобливе ставлення до батьків. Усвідомлення значення маминих пісень. Розвиток творчих здібностей.</i>
---	---	--

РІЗНОБАРВНІ ПІСНІ

3	Головний наголос. Веселі вірші. Мирилки. Скоромовки.	Учень (учениця): <ul style="list-style-type: none"> • уміє знайти головний наголос; • знає веселі вірші, мирилки, скоромовки; • розуміє їхні відмінності; • розрізняє їхні особливості.
---	---	---

	<p><i>Теорія літератури:</i> наголос, вірш, мирилка, скоромовка.</p> <p><i>Міжпредметні зв'язки:</i> українська мова, образотворче мистецтво.</p>	<p><i>Розуміння того, що словом можна звеличити, заспокоїти й образити. Вміння встановлювати головний наголос. Помічати серед віршованих текстів веселі вірші. Володіти технікою скоромовок.</i></p>
--	---	--

ПІСНЯ ДЗВОНІКА

4	<p>Дитяча творчість (спроби пера юних початківців). Порівняння (за допомогою зв'язки: як, мов, немов, наче, ніби). Повтори (трохи-трохи, білий-білий). Жива газета (розповіді цікавих історій, читання віршів напам'ять). <i>Теорія літератури:</i> порівняння, повтори, творчість.</p> <p><i>Міжпредметні зв'язки:</i> українська мова, образотворче мистецтво, музика.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розуміє значення дитячої творчості;</i> • <i>уміє знайти порівняння, відшукати їх у тексті;</i> • <i>уміє знайти повтори;</i> • <i>удосконалює читання віршів, власні розповіді;</i> • <i>пояснює значення живої газети у шкільному житті.</i> <p><i>Вміння знаходити порівняння і повтори у віршах. Розвиток уваги, яуви, мислення і фантазії. Виховання бажання створювати цікаві історії, поетичні твори.</i></p> <p><i>Захоплення найкращими зразками дитячої творчості. Усвідомлення значення бібліотек.</i></p>
---	--	---

Вивчення курсу здійснюється за навчальним посібником “Поетика. 1 клас” (авт. Т. Петровська).

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ ПОДАТК

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ ПОДАТК

ДЛЯ НОТАТОК

Навчально-методичне видання

ПРОГРАМИ

курсів за вибором для початкових класів
Варіативна складова Типових навчальних планів

Книга 2

Упорядники:

ЩЕРБАКОВА Лідія Федорівна

ДРЕВАЛЬ Галина Федорівна

*Схвалено для використання
у загальноосвітніх навчальних закладах*